

Ballagi 1861.12

186
1712

AZ

OROSZ INVÁZIÓ

VESZÉLYE.

KI MINT VET. ÚGY ARAJ.

—*—

(Kun Béla-féle.)

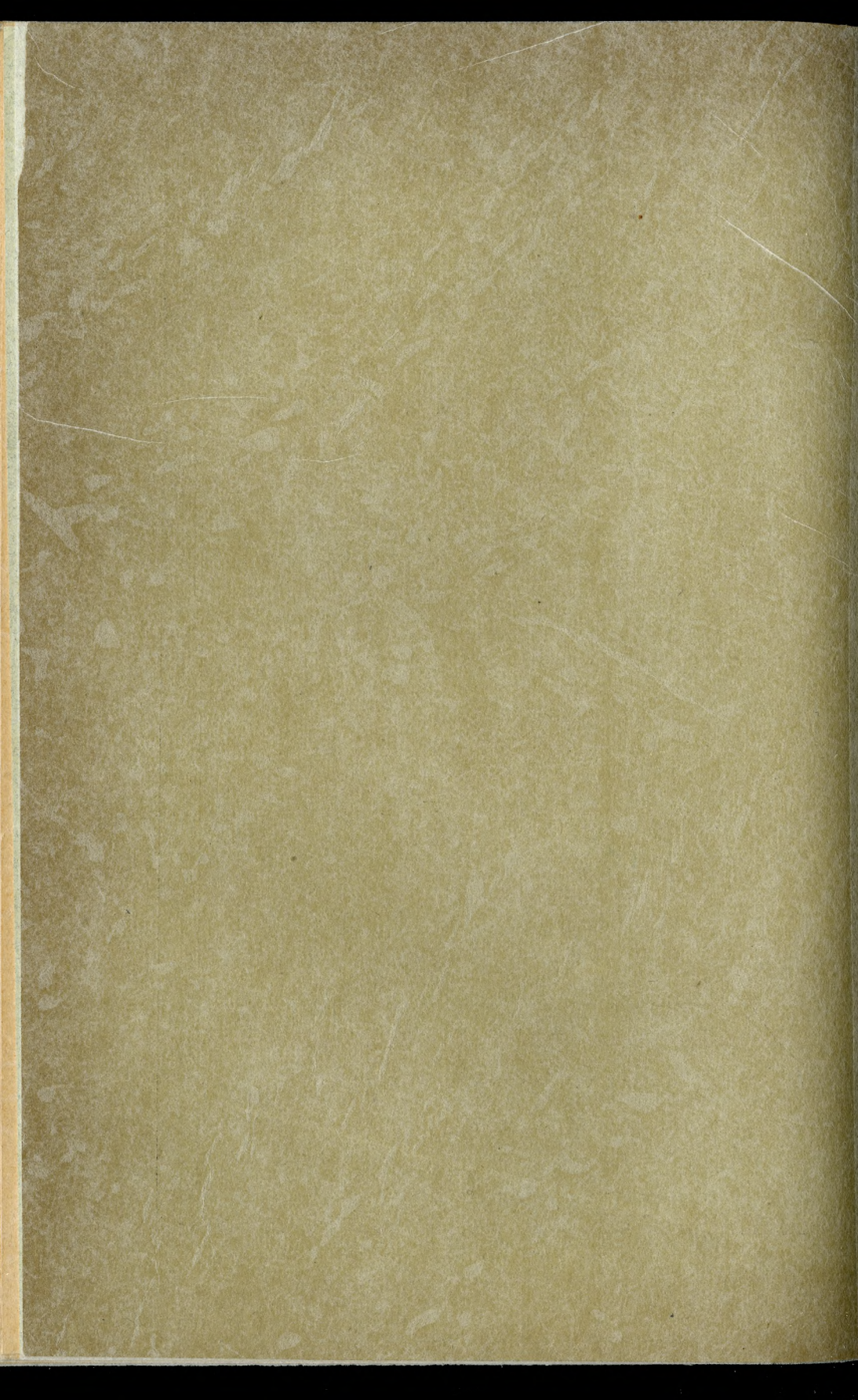
6.

BUDAPEST.

AZ ATHENAEUM R. TÁRSULAT.

1883.

Ára 1 frt 50 kr.

AZ
OROSZ INVÁZIÓ
VESZÉLYE.

KI MINT VET, ÚGY ARAT.

—*—
(Könyv Belsőből.)

BUDAPEST.
AZ ATHENAEUM R. TÁRSULAT.
1883.

5157200765949

DE BALLAGI GÉZA.

Budapest, 1882. Az Athenaeum r. társ. könyvnyomdája.

JÖVŐ HÁBORUNK.

Ausztria-Magyarországnak hosszú farsangja van. A politikai bálrendezők oly ügyesen rendezték be számunkra az alkotmányos korszakot, hogy míg szomszédaink nagy háborukban ontották vérüket nagy czélokért, fényes nemzeti hivatás szolgálatában: addig mi élveztük a békét, a népek karneválját. Tánczoltunk a vulkánon is. Mert hiszen a németek vagy oroszok csatáihoz képest a mi boszniai harcaink csak könnyű párviadalok, mik a béke farsangja közben is megeshettek. S noha ezeket is megbőjtöljük: a mi nagy bőjtünk, a mi igazi háborunk még hátra van. Ausztria-Magyarország csak ezentul fog keresztülmenni a tűzpróbán.

Remegve gondolunk erre; mert ha nem a parlamentben, nem a delegátiókban, majd napfényre kerül a harcmezőn az egész farsangi gazdálkodás. A háboru Moltke szerint »isten-i intézmény«. Ez a győzelmes Mars katonai tulzása. De a háboru kétségtelenül a legkönyörtelenebb számvevő. Miként farsangi számlákat rendszerint bőjtben kell fizetni: ugy állítja a háboru komoly felelősség sorompói elé a kormányzókat. Itt már nem az a parlamenti többség szavazata dönt, mely a francia császárt Sedan előestéjén még mindig isteníti; nem kortes cselszövények határoznak miniszteriumok és országok sorsa fölött, hanem a kormányzati erények és bűnök vas-logikája.

A számadás napjaihoz gyors léptekkel közeledünk. Ausztria-Magyarország háboruja Oroszországgal kikerülhetetlen. Talán még halasztható, de többé el nem hárítható. Jön az, mint a megindult fürgeteg; meg nem állítja többé semmi fohász, semmi félelem, semmi békevág.

A három császári szövetség aranjuzei napjai örökre elmúltak; az osztozkodás után a mérkőzés következik. A berlini szerződés után a háboru köztünk és az orosz közt ép oly bizonyos, mint a slezvig-holsteini szerződés után a porosz-osztrák vagy Sadowa után a francia-porosz háboru. Az előrelátó politikusok már 1879-ben azt mondták, hogy a harc a két osztozkodó hatalom közt csak idő kérdése; jó lesz szárazon tartani puskaporunkat. Melyik napon kapjuk meg a hadüzenetet, ez a szentpétervári kormány titka s nem tőlünk függ.

Három miniszterium őrzi monarchiánk békéjét és érdekeit; de vigyázzanak a miniszter urak, hogy az 1859 s 66-iki jelenetek többé ne ismétlődjenek. Vigyázzanak, hogy szentpétervári nagykövetünk egy szép reggelen oly váratlan szerencsében ne részesüljön, mint Hübner b. Párisban 1859 új év napján s meg ne ijedjünk, ha a czár kiadja nekünk az utat! Kálnoky gr. közös külügyminiszter ne játssa Mensdorf gróf szerepét, ki 1866-ban, pár hóval a porosz támadás előtt, tiszta jóhiszemmel arról biztosítja a monarchia népeit, hogy Vilmos porosz király békés hajlama Ausztria iránt változatlan s diplomatiái jegyzékekkel hitte a háborut elháríthatónak még akkor is, midőn a porosz hadak határainkra támadtak. Vestigia terrent.

Szentpétervári s keleti szláv körökből oly értesüléseket nyertem, melyekből csalhatatlanul kitünik, hogy az orosz támadás 1881. tavasza óta Damokles kardjaként lebeg felettünk s hogy közel az idő, mikor élet-halál harcot kell vívnunk egykori szövetségeseinkkel. Bécsnek különben is az a sorsa, hogy szüntelen frigyeseivel verekedjék. A III. Napoleonnal kötött bécsi és párisi szövetséget Solferino, az 1864-iki porosz szövetséget Sadowa követte. Természetes, hogy az orosz szövetség után az orosz háborunak kell bekövetkezni. Ez a bécsi hagyomány, melyet Andrassy Gyula és Tisza Kálmán alkotmányosan fölszenteltek. Így teszik Bécs drága barátai és szövetségesei lassanként tönkre a Habsburgok birodalmát, mely egykor az egész világnak parancsolt. Most az egész világ, még Montenegró is, parancsol neki. Épen megfordítása azon diadalmas jelszónak, melyet egykor Frigyes császár mondott: »Austriae est imperare orbi universo.«

Sokan azt hiszik, hogy Oroszország azért fog ellenünk had-

dal jönni, mert érdekeink a szláv kérdésben az ő érdekeivel kiegyenlíthetetlen összeütközésben állanak. Jövő háborunk fő oka nem ez lesz. Ausztriát nem azért támadták meg ellenei, mivel érdekösszeütközésbe jöttek vele, hanem mivel magokat erősebbeknek tudták Ausztriánál s úgy gondolkoztak, hogy ők e birodalom, melynek külpolitikája, hadügye és belkormányzata alapjában hibás, a csatatéren megverik, s rovására gazdagodni fognak. A háboruk főrugója rendszerint az egyik fél politikai és katonai fölénye, a másik fél politikai és katonai gyöngesége.

Bármely éles ellentétbe hozta is az oroszszövetségi politika monarchiánk és a czári kormány érdekeit Keleten: Oroszország nem tűzte volna Ausztria-Magyarországot támadási célpontjául, ha Szentpétervárott nem uralkodnék azon szilárd meggyőződés, hogy a török birodalom felosztásával mi meggyengültünk, Oroszország annyira megerősödött, hogy most már döntő csapást mérhet ránk s a Konstantinápolyba vezető utat elfoglalhatja. Ezért kell nekünk az északi kolosszussal nemsokára megküzdenünk.

III. Sándor és kormánya a háborut ellenünk II. Sándor hullája fölött elhatározták. Az 1881. április végén tartott titkos kormánytanácsokban, melyekről Bécsben valószínűleg ma sem birnak tudomással, ünnepélyesen kimondatott s jegyzőkönyvbe foglaltatott, hogy a czári kormány politikájának Törökország első felosztása után alapföltétele az Ausztria-Magyarország elleni háboru. Oroszország nem fogja megengedni, hogy Bécs a Balkánfélszigeten szilárd állást foglalhasson, s vasutaival a czárok örökségét behálózza.

Schlezwig-Holstein azé, a ki a düppeli sánczokat elfoglalta. A Balkánfélsziget nem lehet másé, mint a ki Plevnát bevette. Ez képezi az érdekösszeütközést a két hatalom közt, de a háborunak csupán erkölcsi indokát. A titkos kormánytanácsban, a külügyi hivatal s a vezérkar előterjesztéseire következő pontok fogadtattak el: A háboru czélszerű először azért, mert biztos politikai alapja van. Oroszország európai coalitiótól nem félhet; mivel az ellencoalitió rögtön kész. Ausztria-Magyarország kénytelen haderejét Szerbia, Montenegró és Románia ellen megosztani; míg Oroszország

összes katonai erejével intézheti Ausztria-Magyarország ellen a támadást. Az orosz hadsereg győzelme, a boszniai hadjáratban tett tapasztalatok alapján, biztos az osztrák-magyar hadakon, nemcsak rendkívül nagy számbeli előnyénél s jobb stratégiai vezetésénél (?), hanem azon oknál fogva is, mert Ausztria-Magyarország védintézkedései hiányosak.

Ezt határozta a császár titkos tanácsában. Ez a jövő orosz háborúnak valódi indoka.

Az 1867-iki alkotmányos átalakulás előtt a monarchiát érő szerencsétlenségeket nagyon helyesen annak tudtuk be, hogy absolutistikus kormányok intézték a közügyeket s ezek vezettek bennünket a csatába. 1867 óta a monarchia mindkét államában alkotmányos miniszterek állanak a kormányrudnál: a magyar nemzet, e félretolt nagy tényező, is actióba lépett. Ma többé nem egy kényuri hatalom s néhány százezer hivatalos katona, hanem három alkotmányos miniszterium, két parlament, két delegáció 37 millió nép élén indulnak Oroszország ellen a háboruba.

A közhatalom kezelésének alkotmányos formája egymagában nem vet elhatározó súlyt a háboruk mérlegébe. Bismarck 1866-ki diadala előtt felforgatta az egész alkotmányt s a népképviselési jogok elkobzásával fegyverezte föl Poroszországot Ausztria leküzdésére s a német kérdés megoldására. Bismarck fényes győzelme után mégis kérhetett fölmentést nemzetétől mindazon törvényszegésért, mit diadala előtt elkövetett. A győző, dacára erőszakos abszolutizmusának, borostyánt érdemelt. De a legalkotmányosabb kormány halált érdemel, ha a törvényhozás által megszavazott milliárdokkal, kifogástalan parlamenti formák kíséretében, de orosz politikával vérpadra viszi a nemzetet.

Az a főkérdés tehát háborunk előtt: vajjon kormányaink azon teljes parlamenti hatalommal, melylyel a népek sorsáról rendelkeztek, s politikájokkal, melynek zászlóját a magyar nemzet tiltakozásának ellenére tűzték fel Serajevo ormára, — jól elkészítették-e Ausztria-Magyarországot az Oroszország elleni védelmi háborura?

Ezen életkérdésre adok könyvemben leplezetlen választ. Nem titkolok el semmit; mert gyermekség hinnünk, hogy ha mi be fogjuk a szemünket, ellenségeink sem látnak. Megbocsáthatat-

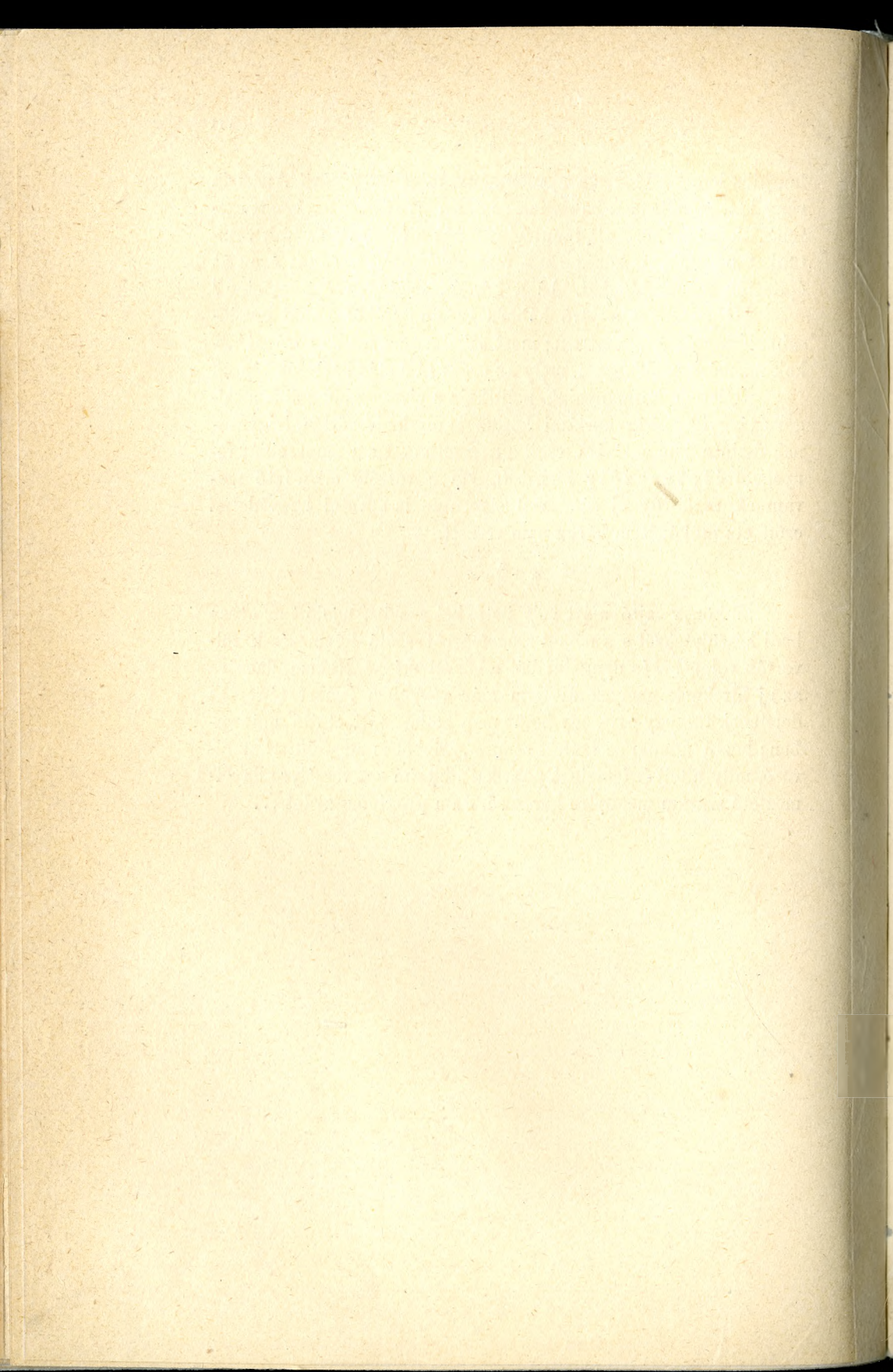
lan hiba lenne tölünk, ha ugy tennénk, mint a 67 előtti Ausztria vagy III. Napoleon s bukásunk romjain sirnánk a bevégzett szerencsétlenség fölött, ott tanulmányoznók a hibákat, melyek vesztünket okozták. A königräzti földrengés után tizenhat éven át építették monarchiánkat. Az a kérdés, szilárdan építkeztek-e?

Helyzetünket a jövő háboru szempontjából annál gondosabban tanulmányozhattam; mert alkalmam nyilt az európai titkok fenekére bepillantani, mely az orosz támadás hátterét képezi.

Ítéletem kormányaink politikája s viszonyaink fölött a szigoru tárgyilagosság korlátai között is oly kedvezőtlen, hogy annak őszinte kimondására csak a nemzetünket s a monarchiát fenyegető életveszély birhatott. Ha e veszély ellen intő szavannak csak egy uj sánczczal sikerülne is növelni honvédelmi erőnket: működésem kárba nem veszett.

* * *

E könyv sajtó alatt volt hetekkel azelőtt, mielőtt az orosz hadi készülletekről s a német szövetségről szóló leleplezések fölverték volna békés nyugalmából a közvéleményt. Nekem, daczára az uj híreknek, melyek általam már régebben ismert tényeket derítenek föl, egy sort, egy betűt nem kellett változtatni művemben; hozzá adnom se kellett semmit. Ebből is megítélheti az olvasó, mily hitelt érdemelnek politikai adataim s a veszélyre figyelmeztető szavam mennyire korszerű. Jam proximus ardet...

A providentialis baklövés.

Palmerston 1853-ban azt mondá, hogy »Bécs, míg vesztét nem érzi, nem szövetkezhetik Oroszországgal a porta ellen.« Bécs Andrásy külügyminiszter vezetése alatt szövetkezik Oroszországgal s felosztja Törökországot. Palmerston vészigéje pedig folyton ott lebeg e szerencsétlen politika fölött.

Andrásy a berlini congressuson megszavazta, a mire hat éven át vaskövetkezetességgel törekedett, a török birodalom feldarabolását. Megszavazta, de az orosz érdekekre még annál is előnyösebb, a mi érdekeinkre még annál is hátrányosabb alakban, mint a reichsstadti egyezményben czéloztatott. A porta — ázsiai veszteségein kívül — Európában összesen 6428 □ mértföldet veszített 11 millió lakossal. Ezzel Törökország, mint európai hatalom, megszűnt létezni. Oroszország s az osztrák-magyar monarchia szövetkezve, a legdurvább nemzetközi erőszakkal, mely valaha világrészünkben elkövetetett, letiporták azt a hatalmat, mely a csárok által vezetett panszlavizmusnak százados ellensége és gátja, monarchiánknak pedig, az orosz vézsszel szemben, százados támasza volt. Ugyanakkor független államokká tették Szerbiát, Montenegrót, fejedelemséggé Bulgáriát. Holott e tartományok Nagy Péter óta, kis időközöket leszámítva, a csári kormány satellesei voltak nemcsak a porta, hanem Ausztria-Magyarország ellenében is s azok maradnak mindaddig, míg a Balkán-félszigeten egy □ mértföldet látnak, mely nem az övék, míg Szent István birodalmában egy szerb, egy szláv lakik, kit keblökre nem ölelhetnek. Önámítás azt hinnünk, hogy a külföldi szlávok valaha őszintén megbocsáthassák a magyarnak és a töröknek azon történeti ténytet, hogy mi ketten voltunk azok, kik a szlavizmust

Keleten szétrobbantottuk s a szláv uralmat egy ezredévre lehetlenné tettük. Mig volt közös zsákmány, melyet a panszláv hydra velünk együtt felmarczangolhatott, mig Lengyel- és Törökország állottak: addig az orosz fegyverszünetre lépett velünk. De mikor a közösből nincs mit ennie, akkor ránk rohan, hogy minket tépjen szét. A svéd után, a lengyel, a lengyel után a török, a török után mi következünk. Itt aztán nincs osztozkodás, nincs szövetség.

Ausztria-Magyarországnak, a portán kívül, minden szomszédja köröskörül veszedelmes szomszéd; ha ma nem, hát holnap hagyatéki örökösnek képzelheti magát. A németek az osztrák-német tartományokra néznek, az oroszok Galiczia s Magyarországra, az olaszok Trentinóra, Triesztre s Dalmatiára leselkednek: köztudomásu dolog. Egyetlen ártatlan szomszédunk, kitől soha egy szilvafánkat se félhetjük, Törökország volt. Pedig minden birodalom léte annál szilárdabb, minél gyöngébbek szomszédai. Andrásy az egyetlen biztos szomszédot sem tűrhette, megbuktatta és teremtett helyébe román, szerb királyságot, holottí Daco Románia Erdélyre s Bukovinára, Szerbia a magyar állam déli részére aspirál; mig Bulgáriában s Montenegróban biztos katonai szövetségeseket szintén azon Oroszország nyert, mely monarchiánk felkonczolására spekulál. Most már miénk Bosznia s vége Törökországnak, de miénk a veszedelem s vége az egyetlen biztos szomszédnak is. Andrásy s kollegái nemcsak a híres szláv gyűrüt készítették el számunkra orosz izlés szerint, — monarchiánk volt az ülő, melyen kovácsoltatott, — hanem kész már körülötünk a nagy katonai gimplifogó is. Az a classicus, hogy magunk állítottuk magunknak, csak belé kell repülnünk. Mig Andrásyt külügyminiszterünknek nem tisztelhattuk: *addig monarchiánknak a Bukovinától Cattaróig terjedő roppant hosszú katonai vonala egészen szabadon állott ellenségtől, s nem fenyegethette senki; védenünk sem kellett, mert a porta őrizte azt.* Andrásy Berlinben aláírta Románia, Szerbia s Montenegro katonai függetlenségét is, mely azontúl Bukovinától Cattaróig minden ponton fenyegethet bennünket. Most már őriznek bennünket minden oldalról; Ausztria-Magyarország, a berlini congressus óta, katonai börtönben lakik, melyen egyetlen nyilást sem találunk, mig nem

törünk magunknak. És mindezt azért a nyomorult Bosznia-Hercegovináért. Ily abderita monarchia nincs több a földön; abderita miniszterek nem kormányoztak még soha nagy birodalmat, csak Ausztria-Magyarországot.

Elsőrangú katonai tekintélyek, kiknél mai helyzetünk megítélésére hivatottabb bírakat nem találhatunk, azon határozott nézetet nyilvánították előttem, hogy *monarchiánk stratégiai helyzete a berlini szerződés által s az occupatio következtében jobban meggyengült, mint ha ismét nagy csatát veszítettünk volna*. Annyira igaz, hogy minden józan eszű politikus magától is kitalálhatja, ha a mappát megnézi. A párisi szerződésnek ránk nézve legéletbevágóbb intézkedéseit Andrassy politikája mind halomra döntötte. Cattarótól Bukovináig terjedő nagy határunkon minden talpalatnyi földet katonáinkkal kell ezentúl védelmeznünk. S ugyanakkor elvesztettük az al-Dunát, mely a párisi szerződés szerint európai oltalom alatt állott ugyan, de a mi ennél megnyugtatóbb volt, egy parti hatalomnak közvetlen őrszeme alatt folyt, s e hatalom természetes szövetségeseink: Törökország. A folyókat és tengereket hiába nyilvánítjuk semlegesnek; a legkisebb európai zavar esetén az teszi rájuk kezét, a ki a partokat birja s dominálja. A Duna csak addig szabad, míg nincs háboru; mihelyt ez kiüt: Oroszország, Románia és Bulgária parancsolnak rajta; mert a porta helyébe ők lettek a parti hatalmak. Ugyanakkor feladta Andrassy Konstantinápoly minden védvonalát a panszláv világ ellen; az al-Duna után feladta a Balkánt s Kelet-Ruméliával az utolsó védállomást is: a moskovitáknak szabad az utjok Byzancez felé. És mindezt a bosnyák zugért, honnan akár a Dunát, akár Konstantinápolyt, akár Ausztria-Magyarországot védelmezhetőnek csak az képzelheti, a ki nem járt iskolába s nem hallott semmit a geografiáról.

Osztrák-magyar katonai körökben, positiv tudomásom szerint, nem vonakodnak belátni ezen elemi igazságokat — az occupatió után; legalább a szakavatott s elfogulatlan elcmek aggodalmakat táplálnak a jövőre nézve; miután a monarchia stratégiai helyzetét *oly súlyosnak látják, a milyen még soha nem volt*. Nagy Péter politikája így szól: Oroszország legfőbb feladata európai Törökországot felosztani, ha lehet egymagunknak, ha nem lehet

osztrák szövetség segélyével ; másik feladat Ausztriát gyöngíteni : azután visszavenni a zsákmányt, melyet Ausztriának adtunk. Így vezet az út Bécsen át Konstantinápoly felé. Andrássy végrehajtotta Nagy Péter politikáját : felosztotta Törökországot, meggyöngítette és pedig veszedelmesen, Ausztria-Magyarországot. A többi azután következhetik.

Bismarcknak volt már alkalma monarchiánkat osztozkodás tárgyává tenni, csaknem úgy elbánhatott volna velünk, mint Andrássy Törökországgal. De nem tette ; mert az erkölcsi világrend törvényei s Németország történeti hivatása ellen egy Bismarck nem vétkezhetett annyira, mint vétett Andrássy a mi politikai missiónk ellen. Bismarck a történet bosszuló nemezisét nem akarta provokálni a német nemzet ellen oly erőszakos hódításokkal, melyeknek főhasznát a panszlavizmus látta volna. Andrássy ettől sem riadt vissza.

Oroszország, mint Skobeleff mondá, történeti hivatásának hatalmába vetett hittel vezette politikáját s viselte háboruját s oly diadalt aratott rajtunk, melynek következményei beláthatatlanok : Andrássy történeti hivatásunk eljátszásával szövetkezett az oroszszal, s hódítja meg Boszniát.

Törökország felosztása ránk nézve nagy nemzetközi katasztrófa, melynek jobban megadhatjuk az árát, mintha politikai missiónk hű teljesítésében, az Oroszország elleni védelemben csatát veszítettünk volna. Mert ily vereségből, mint az olaszok custozzai és lissai veresége példázza, megerősödve is menekülhetünk ; vagy mint Nagy Frigyes végsikere mutatja, diadallal is kiemelkedhetünk volna : de ha egy nagy birodalom történeti hivatását elárulta, abból jó nem származhatott soha, habár egyelőre occupált is. Miért nem szövetkezik Bismarck Franciaországgal, hogy Svájcot felossza, vagy Belgiumon s Hollandián osztozzanak ? Ugyanazon okból nem, a miért Andrássynak nem lett volna szabad Törökország felosztásába belegeyezni : a politikai hivatás szempontjából.

Andrássy Tisza Kálmánnal együtt a *jövő* igazságos ítéletére hivatkoznak s azt mondják : várjuk a következményeket ! San-Stephanó s a berlini szerződés oly következmények, melyek örökre eldöntötték a muszkaszövetségi politika sorsát. Ennél szomorúbb

eredménye egyelőre nem lehetett osztrák-magyar külpolitikának. S Törökország felosztási formájában benne rejlik a történet, a jelen és jövő itélete. Nem kellene messzebb mennünk. De fájdalom, az osztozkodási politika következményei ezzel még nincsenek kimerítve; s 1878 után már voltunk oly boldogok, előjátékuil megérni egyetmást a további eredményekből, melyek után a végkifejlődés iránt *kétségünk többé alig lehet*. Ha óriás sziklát zúdítanak a tenger közepébe: sokáig tart, míg a víz vastag gyűrűi zúgó morajjal partra vetődnek. Oly korszakot alkotó politikai ténynek, mint a török birodalom feldarabolása, sok évtizeden át elnyúlhatnak következményei. Lehet, hogy az 1878-diki osztrák-magyar államférfiak rég az örök enyészet ölében porladoznak, mikor a világ e nemzetközi szerencsétlenségnek véghullámaít érezni fogja. De annyit már ma számtani biztossággal mondhatunk, hogy az 1878-diki miniszterek nem voltak az alkotmányos Ausztria-Magyarország megalapítói.

A mellett, hogy orosz katonai előőrsökkel megraktuk délkeleti határainkat s háboru esetére stratégiai helyzetünket veszélyesen megrontottuk: *politikai helyzetünk* is hasonlíthatatlanul rosszabb lett, mint azelőtt. Míg Törökország politikai s területi integritása fennállott, kereskedelmi, vasúti s más internacionális gazdasági ügyekben csak egy hatalommal, a portával kellett érintkezniünk. S ha ezzel szövetséget kötünk, gyermekjáték lett volna Keleten összes *kereskedelmi érdekeinket* biztositani. Hiszen a török kormány, a párisi szerződés után, minden nehézség nélkül megerősíté a passaroviczi béke azon rendkívüli kedvezményét, hogy bevitelünk után csak 3% értékvmot fizessünk a török birodalomban.

Ha Andrassy a portával jó baráti viszonyban van, s azt az orosz fondorlatok ellen oltalmazza, néhány év alatt monarchiánk legfontosabb kereskedelmi törekvései érvényre jutnak Saloniki és Konstantinápoly irányában, a nélkül, hogy Törökországot fel kellett volna darabolnunk. A berlini szerződés után, a portával együtt, négy külön hatalom áll előttünk, mindegyikkel külön kell érintkezniünk, mindegyikkel külön kell diplomatiai csatákat vívnunk, ha Keleten gazdaságilag előre akarunk hatolni. Az általunk eltaszított s megcsonkított porta ellenséges indulattal fogadja

minden javaslatunkat; az új független államoknak külön érdekeik mellett folyton Oroszország sugdos, melynek fejlődő ipara most már piacokat keres magának azon területeken, melyeket orosz hadfiak vérök ontásával szabadítottak fel. És gazdasági szomszédunk az Oroszország által vezetett panszlavizmus és dacoromanizmus. Azért is mondta Palmerston, hogy ne bántsuk a török uralmat; mert helyébe nem tudunk mást tenni; a balkánfélszigeti szlávok Oroszország eszközei. S a szentpétervári kormány most már a porta helyett kényelmesen gondoskodhatik arról, hogy a mi gazdasági érdekeink sorra bukjanak a Balkánfélszigeten, daczára minden kereskedelmi és vasúti szerződéseknél. Mert Oroszországgal s az ő satelleseivel szerződést kötni annyi, mint háborút viselni szerződészegés miatt. A Balkánfélszigeten, Törökország felosztása előtt, mindenki politikai barátunk kénytelen lenni, ha mi a portával frigyben állottunk; ezen igazságot Buol és Rechberg osztrák miniszterek fényesen bebizonyították. Törökország felosztása után mindenki politikai ellenségünk, maga a porta is; volnánk bár Németország szövetségesei.

Andrássy különben a gazdasági s kereskedelmi ügyekhez époly kevéssé értett, mint a magasabb külpolitikához; mert különben tudhatta volna, hogy a Balkánfélszigeten minden kis állam a legtermészetesebb gazdasági ellensége Ausztria-Magyarországnak. Románia, Szerbia, Bulgária, Montenegro, mind nyers-termelő ország, melynek főérdeke nyers termékeit lehető magas áron eladni a külföldnek, a külföld iparcikkeihez pedig a lehető legolcsóbb áron hozzájutni. Minálunk egyik előnyben sem részesülhetnek kedves szomszédaink; mert mi is nyers-termelő, a mellett iparcikkeket drágán produkáló monarchia vagyunk. Nekünk nincs szükségünk az ő gabnájokra; ők olcsóbban kapják a francia, angol, német és orosz iparcikkeket. Ausztria-Magyarország tehát csak fegyverrel kényszerítheti keleti szomszédait arra, hogy vele benső és tartós gazdasági összeköttetésbe lépjenek; vagy oly nagy politikai előnyökkel, melyek más hatalom támogatásánál többet érnek. A politikai előnyök s területi recompensatiók osztogatásában mi Oroszországgal sikeresen nem versenyezhetünk, ha csak magunkat is oda nem adjuk a szomszédoknak. Hanem a török uralmat igenis részesíthettük volna oly

páratlan előnyben s oly megfizethetetlen segélyben, melyért a porta a mi gazdasági érdekeinknek minden más európai hatalom előtt kész örömmel adott volna tért birodalmában. Ha mi a portával védszövetségre lépünk a panszlavizmus ellen: a Balkán-félsziget tekintélyes részén mi vagyunk a gazdasági helyzet urai. *Hogy Ausztria-Magyarország politikai befolyását s kereskedelmét Keleten biztosítsa, hogy a szomszéd népeket gazdaságilag hatalmi körébe vonja: ennek csak egyetlen egy módja volt és ez Törökország sértetlen fentartása.* A magyar nemzet, mely mezőgazdasággal foglalkozik, az osztrák-németek, kiknek az ipar van kezökben, határozottan ellenezték a kormány osztozkodási politikáját s mindkettő a keleti statusquo megvédését követelte Andrásstól; mert se a magyar földművelő, se a német iparos nem látott gazdasági üdvöt a török uralom felforgatásában, s Bosznia occupatiójában, sem abban, hogy az al-Duna török kézből szláv és román kezekbe jut. Hiába köt az osztrák-magyar kormány akár Szerbiával, akár Bulgáriával gazdasági szerződéseket, az első keleti mozgalommal papírsárkányokat csinálnak azokból a szláv gyerekek, vagy fidibust készítenek az orosz tábornokoknak. Az a katonai s politika gyűrűzet körülöttünk gazdasági zárvonat is lesz ellenünk, melyen mi legfőlebb egy nagy diadalmas háborúval törhetnénk keresztül. Így tették tönkre a mi nagyreményű államférfiaink nemcsak katonai, hanem politikai s gazdasági jövőnket is Keleten. És mindezt Boszniáért.

De kínálkozott volna bár a legdúsabb kereskedelmi hasznokkal az új állapot: nekünk ily mulékony vívmányokért történeti küldetésünkkel szakítanunk nem volt szabad; mert a kereskedelem iránya változékony, a történeti missió törvénye örök s ezt amannak alárendelnünk annyi, mintha a férfi élethivatását jövedelmekért feláldozza; propter vitam vivendi perdere causas.

Az utolsó kártya.

Miután Andrassy a *berlini congressuson* Törökország felosztását megszavazta, a szinfalak mögött tapogatózott, hogy Bosznia és Herzegovina occupatiójára európai mandatumot szerezzen. A hatalmak közt senki sem volt, a melyik kedvet érzett

volna magában, monarchiánkat e danausi ajándékkal meg kínálui; Bosznia átadásába előlegesen csak Oroszország egyezett belé, ki szövetségesünk, de azért legnagyobb ellenségünk, s Ausztria-Magyarországot lehetőleg gyöngíteni akarta. Andrássy annyira röstelte a dolgot Bismarck előtt, hogy a congressus kezdetén elő nem hozta a német kancellárnak az occupatiót. Talán azt várta, hogy ez kínálja meg vele. Bismarck azonban hallgatott. Andrássy, mikor már a san-stefanói béke azon pontja került napfényre, mely Bosznia-Herczegovináról szól, fölkérte Bismarckot az occupatió támogatására. Bismarck azt válaszolta külügyminiszterünknek, hogy ne bolygassa e kérdést, hanem hagyja meg Boszniát török tartománynak; *mert hiszen az occupatió ugjis elkésett!* Így akar Bismarck bennünket Keletre tolni. Andrássyt, mintha villám sújtotta volna le: úgy érezhette magát e rövid nyilatkozatra, mely azt jelentette, hogy Bismarck Andrássy occupationális politikáját nem helyesli, és pedig monarchiánk érdekei szempontjából annyira hibás lépésnek ítélte, hogy később titkot sem csinált belőle. *Bismarck egy előkelő magyar államférfiúnak nyíltan elmondá, hogy ő a berlini congressuson le akarta beszélni Andrássyt az occupatióról.* Igen természetes; mert Bismarck előtt Németország s monarchiánk szövetsége lebegett s a német kancellárnak nem állhatott érdekében szövetségesét *Boszniával* megrontani. De Andrássy, kinek miniszteri tárczája volt az occupatióhoz kötve, kijelenté Bismarck előtt, hogy ha a hatalmak meg nem szavaznák az occupatió iránt teendő indítványát: az esetre az osztrák-magyar meghatalmazottak rögtön kilépnek a congressusból s Ausztria-Magyarország maga fog gondoskodni érdekei oltalmáról. Bismarck megértette Andrássyt s *miután monarchiánk számára a francia szövetség útját egyengetni nem akarta:* minden további indokolás nélkül azt mondá: Eh bien! occupáljatok s boldoguljatok vele. És megbeszélte a dolgot az angol meghatalmazottakkal, kik Bismarck figyelmeztetése után hajlandóknak nyilatkoztak az *osztrák-magyar indítvány* előterjesztésére. Ezzel a kérdés el volt döntve. Bismarck s az angol kormányférfiak tudták, hogy az osztrák-magyar kormány mindenre, bosszúra, francia és orosz szövetségre stb. kész, ha a congressus megtagadná tőle Boszniát. Ezen érv előtt meghajoltak.

S Andrassy, miután az angol, német és orosz szavazat biztosítva volt, előterjeszté occupationális kérelmét. Így erőszakolta ki Andrassy azt a híres európai mandatumot! S midőn a török meghatalmazottak megczáfolhatatlan érvekkel kimutatták, hogy Bosznia és Herzegovina occupatiójára európai szempontokból semmi szükség nincs s Ausztria-Magyarországot e lépésre rideg foglalási vágnál egyéb nem vezérli: Bismarck, mint a congressus elnöke, felállott s a következő szavakkal capacitálta a törököket: »La Porte n'a aucun intérêt à faire échouer les travaux du Congrès, en refusant son assentiment et en mettant les Puissances dans le cas d'aviser en dehors d'elle à leurs propres intérêts.« Azaz: a porta nyugodjék bele az occupatióba; mert különben Ausztria-Magyarország a congressus minden munkáját felforgatja s úgy bánik el a portával, a mint neki tetszik; lehet, hogy Oroszországgal szövetségbe, még jobban felosztja Törökországot, mint a congressus. Ez pedig a portának nem áll érdekében. — Így erőszakolta ki Andrassy a portától a maga mandatumát.

Bismarcknak igaza volt, midőn Andrassynak azt tanácsolta, hogy hagyjon fel az occupatióval.

A német külügyi hivatalban igen alapos és részletes munkát készítettek a bosnyák occupatióról, még a berlini congressus előtt. E kitűnő politikai tanulmányból kitűnik, hogy Bosznia s Herzegovina elfoglalása monarchiánkra nézve katonai s politikai szempontból egyaránt veszélyes kísérlet, mely habár akadálytalanul hajthatnék is végre, nagyobb európai bonyadalom esetén súlyos következményeket vonhat maga, Bismarck monarchiánkra nézve legelőnyösebbnek ítélte, hogy Bosznia-Herzegovina török uralom alatt s a novi-bazári szandzsákon át, mint eddig, összekötetésben maradjon a többi Törökországgal. Német körökben úgy nyilatkoztak, hogy a san-stefanói békének csak egy czikke van, melyet érdekeink sérelme nélkül Ausztria-Magyarország is aláírhat s e cikk a 14-ik, mely Boszniát török kormányzat alatt hagyja.

Bismarck abban a helyzetben volt, hogy jobban ismerte a mi érdekeinket, mint Andrassy s a többi osztrák-magyar kormányzó, a kik közül senki, maga a külügyminiszter se tudta, mit foglalnak, miért foglalnak s e hódításnak miféle következményei lehetnek; csak azt tudták, hogy ők most hódítók és szaporítják a

monarchia területét. Mert ha legkisebb fogalmuk lett volna az occupatió jelentőségéről s annak kimaradhatatlan consequentiáiról: akkor, mint minden ép eszű emberről, minisztereinkről is föltehetnők, hogy nem mentek volna be Boszniába.

Ha már Andrásst muszkaszövetségi politikája odáig taszítja is, hogy a mit hat év óta főzött, azt Berlinben megegye s Törökország felosztását aláírja: Boszniát még akkor is sokkal eszélyesebb politika leendett Törökország kezében hagyni; sőt épen azért nem lett volna szabad elvennie a portától; mert Törökországot bukni engedte. Miután a porta annyira tönkretétetett, hogy ezentúl Oroszországnak többé ellen nem állhat: napnál világosabb, hogy 1878 után más valakinek kell a panszlavizmus támadásait felfogni s e valaki első sorban Ausztria-Magyarország. A muszka vész elhárítását többé nem bizhatjuk a felosztott Törökországra; ez most már minisztereink providentialis kegyelméből, a mi *kizárólagos* kötelességünk lett. De azért a porta a *mi jóakaratumk mellett* még mindig rendelkezhetett annyi erővel, hogy Szerbiát és Montenegrót féken tarthassa. Ausztria-Magyarország, hogy Oroszország ellen megvédje magát, egy katonáját sem nélkülözheti, egy perczét sem fordíthatja más célra, mint az orosz támadás elhárítására. Ausztria-Magyarország gyöngé arra, hogy az orosz birodalommal verekedjék s ugyanakkor Bosznia-Herczegovináért is csatákat vívjon. Ezt az utóbbi feladatot a török sokkal jobban elvégezte volna helyettünk. S miután Andrásst azt állítja, hogy ő az occupatióval nagy szláv birodalom alakulását akarja meggátolni: maga is be fogja látni, hogy e feladatnak Boszniában a török már azért is jobban megfelelhetett volna, mert ő jobban tudja keletet kormányozni, mint az osztrák-magyar hivatalnokok. Minél gyöngébb a török: annál erősebb az orosz s nekünk annál nagyobb szükségünk van arra, hogy Boszniában ne a mi katonáink, hanem a török csináljon rendet és gátakat a nagy szerb birodalom alakulása ellen. Szerbia és Montenegro a maguk emberségéből soha nem teremtenek egy nagy szláv monarchiát a mi szomszédságunkban, ha Konstantinápolyból kormányozzák is Boszniát. De ha mi a bosnyák Velenczével bajlakodunk s a közben a muszka megver bennünket: akkor délen kész a szerb birodalom; Andrásst se ment meg tőle, ha mindjárt 500,000 katonával administrál is

Boszniában. Ezért kellett volna Andrássynak megfogadni Bismarck bölcs tanácsát s Berlinben azt mondani: maradjon Bosznia a töröknél.

Ha már jónak látta is Andrássy Magyarország határain a Szerémségtől Bukovináig független, de ellenséges hatalmakat feremteni; ha már az al Duna vonalát rábizta orosz, román, bolgár őrésre: legalább attól mentett volna fel bennünket, hogy az egész Drina vonalat is nekünk kelljen védelmeznünk s a montenegrói határok mentén Cattarótól egész Novi-Bazárig osztrák-magyar katonák őrizték Európa békéjét. Tisza miniszterelnök a képviselőházban azzal az agyonhallgatott érveléssel is indokolta az occupatiót; hogy katonai előnyt is nyújt; mert ez által *katonai vonalunk* rövidebb lesz. Holott pontos hadmérnöki számítás szerint következőleg áll a dolog: ha Bosznia-Herczegovinát török kézben hagyjuk, e vidéken a mi összes katonai határunk, melyet védenünk kell, pusztán annyi marad, a mennyi eddig volt, t. i. a Krivosciától Spicáig terjedő 70 kilométer határ. Míg az occupatio után — a novi-bazári szandzsákot nem is számítva — Szerbia és Montenegro ellen új 270 kilométer határvonalat kell védenünk. Törökország felosztása következtében pedig a magyar határok mentén a Szerémségtől Bukovináig egy új óriás katonai védvonalunk támadt, mely 1100 kilométer hossza rúg. Ha tehát a miniszter urak Törökországot fel nem osztják: monarchiánk katonailag védendő szárazföldi határa dél és kelet felé semmi több, mint 70 kilométer. Törökország felosztása után e határ éppen 1170 kilométerre, Bosznia és Herczegovina occupatiójával pedig 1440 kilométer hossza emelkedett! Tisza miniszterelnök tehát a külügyminiszterrel együtt csak 1370 kilométer hosszú határt felejtett ki, melyet ezután tüzzel-vassal védelmeznünk kell. Egyikből se lett volna jó hadvezér. S aztán ha tekintjük, hogy mily határokat szerzett Andrássy a két török tartománnyal birodalmunkban: azt kell hiununk, hogy minisztereink hódítási tervekkel nem is közölték a vezérekkel s katonai szempontból egy hadnagy sem szólt hozzá ezen életbevágó kérdéshez. Mert lehetetlen föltennünk, hogy egy vezérkari tiszt akadjon, a ki Herczegovinát ismeri, s ne lázadjon fel katonai tudománya azon collossalis tudatlanság ellen, melylyel kormányaink a herczegovinai határt

Montenegro felé kimérték. Az 1869-ki dalmát lázadás kimutatta, hogy Krivosciát Montenegro ellen csak óriási áldozatokkal tart-
hatjuk. E 100 forintot nem érő szikla-sivatagra minden lázadás
alkalmával milliókat és milliókat kell költenünk. Én minden zugát
ismerem Krivosciának s mondhatom, hogy a boccai tengerpartot
leszámítva, nincs oly földbirtokos, ki 100 forintot megajánlana a
krivosciai szirttömegekért. A helyi viszonyokat ismerő, szakavatott
katonai tekintélyek is azt állítják, hogy vagy Krivosciát kell oda-
adni Montenegrónak, a mit nem tehetünk, vagy Montenegrótól
minden áron meg kellett volna szerezniünk a grahovói kerületet a
grahovói fensikkal együtt; mert e nélkül Krivosciára akármennyi
lázadási hitelt fordítsunk, akármennyi erődítési költséget belé-
ölünk, Montenegro mindig markában tartja e dalmát kerületet.
De Andrassy a helyett, hogy az 1878-ki legjobb alkalommal
Grahovót megszerezte volna monarchiánknak, — azt sem tudta
különben: van-e ilyen csoda a világon, — Herczegovinából még
egy csomó grahovói kerületet kanyarított ki Montenegró számára:
odaadta neki Niksicset, a Duga szorost, Pivát, mindazon északi
pontokat, határhegyeket, honnan a török századokon át féken tar-
totta a lázongó feketehegyi vazallust. S ennek következtében a
Trebincsicza folyótól a Taráig oly montenegrói ék nyulik be
Herczegovinába s ezen általunk mesterséges számításal kifundált
ék miatt körülbelöl 100 kilometer hosszú, ép oly védhetetlen hatá-
runk van Montenegro felé, mint Krivoscia. Az 1881/82-diki déli
lázadás tanuságai e tekintetben megdöbrenték. Andrassy a berlini
congressuson, az új montenegrói határok hibái megállapításával
oly bakot lőtt, hogy mi háboru esetén a Herczegovinát is fellázító
Montenegro ellen legalább másfél annyi erővel lennének kényte-
lenek működni ma, mint a török 1878 előtt. Pedig a török hadve-
zényletnek rendesen 80—100,000 ember kellett Montenegro sakk-
ban tartására. A 170 kilometer hosszú Drinavonalat védelmezni
Szerbia ellen szintén nehéz feladat lesz, tekintve a Drina folyó
jelentéktelen voltát s azon benső összeköttetést, melyet az orosz-
szerb propaganda a Drinán keresztül is folyton fenntart a bos-
nyákokkal, épúgy mint Montenegro a hercegoveczokkal. A poli-
tikai conspiratio itt soha nem szünetel egy pillanatig sem elle-
nünk, mióta bevonultunk az ígéret földére s a lázadás bármely

alkalommal kész az occupált terület minden pontján, ha Oroszország úgy akarja. Így erősítették a mi jeles stratégia diplomatáink a mi katonai határainkat. Ezt a berlini külügyi hivatalban mind előre tudták s ha Andrásy tanácsot kért volna onnan, előre megmondhatták volna neki. Monarchiánk új határai kétségbeejtőleg rosszak. S ha a novi-bazári szandzsákokat is védeni akarnók; ha e »kutyaszorítóban« is dolgot akarnánk adni katonáinknak a nagy szerb birodalom alakítására törekvő balkáni szerbek ellen; akkor ki fog Oroszországgal megverekedni? Majd elküldjük Andrásyt meg Tiszát, hogy kérnék meg a czárt, őket nevezze ki minisztereinek: ebben az egy esetben reményünk lehetne arra, hogy Oroszországon még diadalmaskodhatunk. Mert ily bölcsek külpolitikusok s katonai talentumok, mint a mi drága minisztereink, Oroszországot is képes tönkretenni, nemcsak az osztrák-magyar monarchiát.

Eddig még minden okos külügyminiszter arra törekedett, hogy az állam erejét a főellenség ellen koncentrálja; minden valamire való hadvezérnek az a taktikája, hogy katonai erőit olyan vonalon összpontosítsa, hol legnagyobb a veszedelem: a mi kormányférfiaink e józan elvvel homlokegyenest ellenkezőleg azt mivelték, a mi Oroszországnak legfőbb vágya, hogy Ausztria-Magyarország ügyis eléggé elforgácsolt erejét még jobban megoszszák s ez által a monarchia egy újabb vereségét annál biztosabbá tegyék. Oly caesari vagy napolenoi lángelme még nem született, a ki Oroszország ellen akár a Kárpátokat, akár a Dunát védelmezni, akár Lengyelországot visszaállítani Boszniából képes lenne. Hanem bemenni a bosnyák zugba, hogy onnan a Kárpátokat s a Dunát elveszítsük: az már érthető s valósítható politika.

A ki az osztrák-magyar monarchiát félholt embernek tekinti, melynek ügyis akkor vetnek véget, mikor a szomszédok akarják: oly politikus helyesen működött, mikor a félelmes Oroszországgal szövetekezve elfoglalta Boszniát; mert így nagy kinok közt ideig-óráig még vergődhetünk s hódító hatalomnak hihetjük magunkat. De a ki e monarchia élesképességében remél s jövőnket akarja biztosítva látni: annak lehetetlen kétségbe nem esni ezen iszonyu politikai hiba fölött.

Bármely oldalról vizsgáljuk Andrásy politikáját: minde-

nütt csak gondviselészerű vaksággal találkozunk. Katonai szempontból még akkor is megmagyarázhatatlan lépés az occupatió, ha Andrásy a Balkán félszigeten akart — tudja isten hol, talán Saloniki felé — állást foglalni vagy Konstantinápolyt oltalmazni. Mert valamennyi magyar hadvezér, maga Mátyás király és savoyai Eugén a Morvavölgyén vezették hadjárataikat Maczedonia és Trácia felé, vagy Oláhországon át nyomulnak az al Duna vonalra s Bulgáriába. Bosznia-Herczegovina soha sem volt a mi hadi utunk. A novi-bazári szandzsákon át csak akkor hatolhatnánk Mitroviczán túl, ha előbb Szerbia- s Montenegrónak urai vagyunk; ez esetben is csak egyetlen egy hadi utvonalon nyomulhatnának elő csapataink; mert a másik, a Limvonal, egészen hasznavehetetlen.

Egy érvet nem hallottunk, melylyel az occupatiót csak menetetni lehetne. Monarchiánkra pénzügyi s gazdasági tekintetben nagy veszteség oly tartomány meghódítása, mely 1134 □ mértföld területen legfőlebb 1 millió 200,000 lakossal bir s adómaximuma 5—6 millió forintra rúg. Ily népileg és vagyonilag koldus tartománynyal eddig nem dicsekedett Ausztria-Magyarország. Vagyoni jólét s művelődés tekintetében alig találunk párját egész Európában. Ha Andrásy lámpással kereste volna deficités monarchiánk számára a legnyomorultabb országot, ennél gustusára valóbbat sem találhatott. Igen alkalmas tér a civilisatióra; ha a monarchia évi jövedelmének egy negyedrészt belé öli: akkor sem lesz paradicsom belőle. Herczegovina a természet s emberi barbarismus által örökre kipusztított tartomány, csupa Kars hegység; a hivatalos statistika szerint e tartománynak 176 □ mértföld területéből csak a fele egészen terméketlen; de tényleg 2/3 része végkép elveszett az emberi munka számára; az a 40 □ mértföld erdő nem existál sehol; legfőlebb 25 □ mértföldet tesz a többnyire gyér erdőség, hol egyik fa 100 kilométerre van a másiktól; a csekély rétséget és szántóföldet szabályozhatatlan folyók folyton iszappal öntik el. A szegény nép biztos élelmet csak a hegyoldalon természet magának küzdelmes munkával. Herczegovina egy nagy Krivoscia. Én láttam Andrásy hódításának e méltó tárgyát s mondhatom, hogy a volt külügyminiszter nem fogadná el Herczegovinát a *saját zsebére*, ha a szultán neki adományozta volna; pedig elég tekintélyes uradalom. Bosznia is kiélt, elpusz-

tított tartomány, hol a művelt föld az egész területnek legfőlebb $\frac{1}{5}$ -ét teszi. Több mint fele hegység. Egyébiránt fölösleges minden további commentár. Az occupationalis kormány 1134 □ mértföld területen 6 millió forintnál több adót képtelen bevenni; pedig nem rajta mulik az bizonyos; mert ott is tudna exequálni csakúgy, mint itthon. Képzeljük, hogy Ausztria és Magyarország csak 60 millió adót lennének képesek fizetni tízszer oly nagy területükön: akkor mindenki láthatja, mit ér Bosznia-Hercegovina. Se gyarmatnak, se Hinterlandnak, se megyének se tartománynak nem kell, nem való. Dalmatia úgy is szegény; évenként 2 millió forintot fizet rá Ausztria; Horvátország sem gazdag, ő is sok pénzünkbe kerül. Most Andrássy készített nagy nehezen egy kis kárpótlást Velenczéért s a németországi uralomért. De ez a recompensatio olyan, hogy már eddig 200 millió forintunkba került s hány száz millióink bánja még meg: a jó Isten tudja s talán az oroszok számíthatnák ki előre. Soha nem hallottuk még, hogy a hódítók egy pusztulásnak indult tengerpartnak, a milyen Dalmatia, egy még sokkal koldusabb Hinterlandot szerezzenek; melyik juttatja virágzásra a másikat? Mind a kettő pusztulásra juttatja az osztrák-magyar monarchiát.

Az osztrák ipar szük nyeresége s néhány végzett hivatalnok és adóexecutor elhelyezése az elpusztított tartományokban, melyeknek megtekintésébe Kállay Béni közös pénzügyminiszter is belébetegedett, — nem éri föl azon pénzügyi veszteséget sem, melyet monarchiánk 1875 óta Bosznián szenvedett. Ezt nyíltan szemébe mondják ma Andrássynak a bosnyák hivatalnokok is.

Hát mivel igazolják kormányaink muszkaszövetségi s hódítási politikajokat? Talán azzal, hogy szláv elemekkel gyarapítsák a monarchia népeit? Hát nincs elég belőlük? Minél több szláv lakik köztünk: Oroszország étvágya annál nagyobb lesz ránk. A ki a Duna, Tiszamentén szláv birodalmat akar alakítani: az nem a Habsburgok, hanem a Romanovok javára dolgozik. Egy ezred éve annak, hogy itt minden szláv államalkotási törekvések hajótörést szenvedtek: most is csak egy módon sikerülhetnek azok, ha mi Oroszországnak Andrássy nyomdokin örök-szövetséget esküszünk s a szentpétervári kormány veszi kezébe a terv kivitelét. Különben az is képzelhető, hogy minisztereink

nem látták még elég polyglottnak a monarchiát, török nemzetiséggel akarták tehát tarkítani; ez különben is rokon faj a magyaral, Vámbéry mesterileg bebizonyítja. Világos, hogy Andrássy előtt nemcsak Savoyai Eugén és Mátyás király, hanem Széchenyi fajgyarapító politikája is lebegett; ámde akkor jó lett volna arról gondoskodni Andrássynak, hogy előbb szultánná avattassa magát, hogy török rokonainkra annál nagyobb vonzerővel birhatott volna.

Egyébiránt nemzetiségi politika szempontjából még a legvadabb eszme volt tengerpartvidékünknek oly Hinterlandot adni, mint Bosznia.

Én ez évben fáradságot vettem magamnak a dalmát viszonyokat, épen az occupationalis politika szempontjából, közvetlenül a helyszínen tanulmányozni. Leggondosabb tapasztalatok alapján mondhatom, hogy mióta Rodich az occupationalis politikát rákezdte: azóta a nemzetiségi küzdelem élethalálra folyik tengerpartunkon Trieszttől Cattaróig. Az olaszok közt 1875-ben lassu forrongás támadt, mely nőttön nőtt, míg végre az occupatio után az Irridenta az egész vonalon sikeresen megkezdhette működését. Olasz forradalmi elemek azóta inficiálták tengerpartunkat, mióta Andrássy szláv Hinterlandot szerzett Dalmátiának. S miután Rodich dalmát kormányzata nem pártokon felül álló s pártokat kiegyeztető politika volt, hanem az igen nagy többségben lévő horvát nemzetiségre támaszkodik: az orthodox szlávok, kik eddig is sokat engedtek az orosz-montenegrói sugalmaknak, Dalmátiában az olasz, Hercegovinában a szerb Irridentával szöveteztek. Jovanovics b. époly erélyes mint eszélyes kormányzata némileg csillapítá a Dalmátiában lábra kapott hazaáruló mozgalmakat: de senki el nem fojthatta többé azokat; mert occupatio által teremtett viszonyokban gyökereznek. Az olasz nobilik, kiknél eddig loyálisabb állampolgárai nem voltak monarchiánknak, ma nyiltan hirdetik nemcsak Triesztben, hanem Zára, Spalato, Ragusa, Cattaróban, hogy inkább ohajtanak lenni olasz alattvalók, mintsem meghódoljanak a szlávoknak s a szláv uralom tűrhetetlen nyögét viseljék. Az orthodox szlávok katechismusa pedig a következő: ők a katolikus (horvát) szlávok kormányhatalmát szemmi szín alatt nem tűrük; mert Bosznia-Hercegovina lako-

sainak fele orthodox szerbekből áll, kik az orosz czárt vallják véduroknak, Milánt s Nikitát fejedelmöknek. A dalmát szerbek ezekkel együtt nagyobb hatalmat képviselnek, mint a katolikusok, kiknek igáját (!) idegen segélylyel is le fogják rázni. A boccai városok Castelnovo, Risano és Perasto legerősebb támaszai voltak az imént lefolyt délszláv lázadásnak. Déli Dalmatia anyagi nyomora is egyik inger a felségárulásra. Dalmatia Raguzától kezdve Cattaróig halászból, híres poloskaporából s némi olajfanyésztésből tengeti életét. Az itteni parti városok régi hatalma s dicsősége, a nagy történeti emlékek még tűrhetetlenebbé teszik a jelen nyomorúságait. Az egész tengerpart mentén fájón hangzik végig a dal: »Nincs nagyobb fájdalom, mint a nyomor korszakából boldogabb időkre emlékezni vissza.« A boccai katolikusok nyíltan panaszkodtak nekem a bécsi kormány súlyos mulasztásai miatt. A hanyag osztrák kormányzat lehetővé tette az orosz propagandának, hogy e ponton is megsebezze Ausztriát. A szentpétervári kormány egy század óta folyton a panszlavizmus javára zsákmányolta ki déli Dalmatia szegénységét. Ezen országgrész hajdan katolikus volt. A Boccában egy orthodox hitű nem lakott. De montenegrói papok orosz rubelelkekkel járták be a vidéket s a boccai népet lassankint sikerült az orthodox hitre téríteniök s ez által megnyerniök az orosz propagandának. Az itteni városokat az anyagi boldogulás vágya is ösztönzi arra, hogy a panszláv forradalom titkos zászlótartói legyenek; mert oly Hinterlandból, a milyen Hercegovina, ők soha meg nem élnek. Míg a krivosciai s hercegovinai lázadások kereset-forrást nyitnak számokra, a működő osztrák-magyar csapatok számára szükséges szállítások, egyidejűleg a fölkelők élelmezése s hadiszerekkel ellátása, e kettős üzlet legjövődmezőbb foglalkozásuk. Paupertas maxima meretrix. Így lesz a koldusbot kerítője a hazafiságnak. A helyett, hogy 200 milliót az occupatióba öljenek, ennek csak egy évi kamatját fordították volna déli Dalmatia anyagi viszonyainak javítására: tengerpartunk jövő biztosságáról sokkal jobban gondoskodtak volna. Míg most Oroszország és Montenegro nemcsak Hercegovinára, hanem a déli tengerpartra is egész a Narenta torkolatáig conspirálnak a dalmát orthodoxokkal.

Az új Hinterland tehát egyáltalán nem alkalmas tengerparti

uralmunk szilárdítására, sőt az occupatió következtében *magá Dalmatia is inogni kezd s oda* veszhet a Hinterlanddal együtt! Trieszt szintén nyílt sebe készül lenni monarchiánknak.

Igy néz ki az occupationalis politika tengerpartunkon. És Andrássy mégis azon meggyőződésben élt, hogy »*a mi legvitalisabb érdekeink Bosznia-Herczegovinában vannak!*« Igen; mert oda öltük belé legvitalisabb érdekeinket; azért vannak ottan. De különben a külügyminiszter sem azt nem tudta, melyek a mi legvitalisabb érdekeink, sem azt, hogy mi az a Bosznia-Herczegovina.

Azért Bismarck hercegnek százszorosan igaza volt, midőn a berlini congressuson azt tanácsolta Andrássynak: tegyen le Boszniáról, úgy is késő már az occupatió; Bosznia egy okos oszt-rák-magyar külügyminiszternek soha sem jöhetett elég későn. Bismarck az Andrássy helyén, nemhogy 200 milliót költjön, de ha az orosz 200 milliót ráigér Boszniára: akkor is azt mondja a muszkának: *Timeo Danaos!* Hadd maradjon Bosznia a töröknél! Mert egy okos külügyminiszternél a hódítás soha nem lehet czél, legfőlebb eszköz arra, hogy népének politikai küldetését teljesíthesse s oly hódítmányt nem fogadhat el, kinálná bár meg vele egész Európa, melyet csak az általa vezetett birodalom történeti missójának elárulásával ölelhetne magához. Bismarck híres mondata, hogy »*az állam, mely megszűnt hódítatni, nem lehet többé nagyhatalom*«, — nem azt teszi ám, hogy Ausztria-Magyarország, Velence s Németország elvesztése után, rögtön nekimenjen a falnak s meghódítsa Boszniát, hanem azt, hogy nagyhatalmi missiójának éljen s ennek végrehajtását, ha szükséges, hódítással is biztosítsa. De Boszniát elfoglalni nekünk annyi, mintha Bismarck Elsass-Lotharingia helyett Siciliát vagy Oroszország Bulgaria s Bessarábia helyett az északi sarkot hódította volna meg!

A porta a háboru küszöbén azon ajánlatot tette Andrássynak, hogy kössön vele védszövetséget s *Ausztria-Magyarországnak a Románia fölötti protectoratust átengedi*. Az oroszszövetség Andrássy ezen ajánlatot visszautasította. Pedig indokolnunk sem kell, hogy ezen török propositio a mi politikai hivatásunknak sokkal megfelelőbb volt, mint e boszniai kaland. És jegyezzék meg magoknak minisztereink, hogy a közvélemény azért bélye-

gezte meg külpolitikájokat »kaland« szóval; mert minden politika, mely a hatalom történeti hivatásával ellenkezik, nem lehet más céltalan kalandor-politikánál, mely előbb-utóbb keserűen megboszulja magát, mint III. Napoleon mexikói expedíciója.

Ha e példa nem lenne eléggé meggyőző: hát ott van I. Napoleon kalandos külpolitikájának sorsa. Mit használtak az első francia császár világrendítő győzelmei, mit használt Franciaországnak az, hogy egész Európát megverte s megalázta. A legfényesebb diadalok is bukásra vezetnek, ha nincs mögöttük a politikai missió.

Ha Andrássy San-Stefano után kijózanul kalandpolitikájából s történeti hivatásunk egyenes útjára tér vissza: még akkor is sokat megmenthettünk a jövőnek s hat év óriási hibáját némileg helyrehozhattuk volna, valószínűleg háboru nélkül is. Anglia hatalmas föllépése elég volt arra, hogy a san-stefanói béke némileg korlátoztassék. Ha mi *Bosznia-ról természetesen lemondva*, Angliával kezét fogva, szorítjuk Oroszországot vívmányainak feladására: ez esetben a bolgár fejedelemségnek oly szervezetet biztosíthatunk, mely őt a russificatiótól megmenti s a porta föltétlen vazallusává teszi; Kelet Rumélia keletkezését megakadályozhatjuk, a szerb és montenegrói határigazítást sokkal szűkebb körre szoríthatjuk; a görög követeléseket visszautasíthatjuk s a mi ránk nézve első rangú érdeket képez, *Bessarabiát is sikerült volna megtartani Románia számára*; Oroszországot pedig elzárhatjuk a Dunától. Ennyi concessióra diplomatai fegyverekkel is kényszeríthetjük Oroszországot s a keleti kis államokat, föltéve, hogy mi *Bosznia-Hercegovináról lemondunk*, s ha kell, érdekeinknek teljes katonai erőnkkel is készek vagyunk érvényt szerezni, épúgy mint Anglia. Andrásynak ily *nagy célra* kellett volna kérnie delegátusainktól a 60 milliót s a berlini congressuson czélt érünk. S noha Szerbia, Montenegro és Románia függetlenségét, Bulgária különállását s a kisázsiai orosz hódítmányokat nem semmisítjük is meg: megmentjük Törökország s a magunk számára, a mi megmenthető.

Es nem tesszük halálos ellenségünké Romániát. Mert az egyik felejtetetlen érdeme marad volt külügyminiszterünknek, hogy a románok olthatatlan gyűlölségre lobbantak azon Ausztria-

Magyarország iránt, mely őket egészen kiszolgáltatta Oroszországnak! Hogy Cogolniceanu volt román külügyminiszterével miért mondta fel nekünk a barátságot, nagyon érthető. Mi se tchettünk volna másként, ha a románok helyén vagyunk. Mielőtt az orosz hadsereg a Prutot átlépné; a bukaresti kormány az egekre kérte Andrássyt több ízben, hogy mentse meg őt az orosz invasio veszélyétől. *Románia velünk együtt kész volt harczra kelni a moskoviták ellen*; a mi nagyon összhangzó mozzanatot képez a porta azon ajánlatával, hogy vegyük át a Románia fölötti védnökséget. Ezt Andrássy orosz szövetségénél fogva nem tehette; sőt később Reichstadtban attól sem riadt vissza, hogy Bessarabiát concedálja a csárnak. A román kormány e titoknak nyomára jött. Majd a san-stefanói béke utánt térdre borulva fordult ismét hozzánk Románia, hogy ragadjuk őt ki az északi koloszus karjaiból; ne engedjük, hogy a bessarábiai fontos ponttal Románia s a Duna függetlensége örökre elveszzen, s ha lehet, eszközöljük ki az európai congressuson Románia semlegességét. Ez volt az a drága percz, melyben Romániát az orosz befolyás alól felszabadíthattuk s monarchiánknak megnyerhettük volna. San-Stefano után minden román kebel lángoló gyűlölettel s vérbosszúval telik el a háládatlan, perfid moskoviták iránt s kész elfelejteni Andrássynak minden előbbi hibáját s lemondani a daco-romanismusról. Nekünk a panszláv világ közepette megbecsülhetetlen támaszunk Románia ragaszkodása. Ha Lengyelország visszaállítására mellett van még eszköz, melylyel az oroszokat diadalutjukban megállíthatjuk: ez *Románia semlegessége*; mit a román meghatalmazottak a berlini congressuson esdve kérnek Európától. De Andrássy Bessarabiát is Boszniáért adta át II. Sándor csárnak s a románok érdekében egy lépést sem tett, hanem osztozkodott az oroszszal.

Románia elvesztette Bessarabiát Boszniáért; de mi is elvesztettük Romániát s vele együtt sok mindent; többek közt Magyarország 700 kilometer hosszú határának katonai biztosságát Naszódmezeyétől Orsováig; koczkiáltattuk az al-Dunát — Boszniáért.

Igy képviselte Andrássy Ausztria-Magyarország érdekeit a berlini congressuson.

Azon kérdésre: miért occupált és nem annektált Andrássy

a congressuson? egyszerű a felelet: mert az annexió kivihetetlen volt. Anglia a hódítás e bevégzett alakjába nem egyezett belé; mert ő maga is occupálja Cyprust. Oroszország az occupationális mandatummal függőben akarja tartani monarchiánkat; hogy a szláv kérdés tovább fejlesztésére alkalmas fegyverrel birjon velünk szemben, s keleten minden lépésünket sakkban tarthassa: azért ellenzi az annexiót. A porta pedig — s ez a fő — semmi áron nem volt rávehető, hogy egyik tartományát ingyen odadja ellenségének s ha annexióra került volna a sor: kilép a congressusból, hogy megmaradt erejével Bosznia védelmére keljen. Egyébiránt keleti politikánk következményeire nézve mindegy, occupationális mandatummal vagy annexióval megyünk-e be Boszniába? A dolog lényege ott rejlik, hogy egyáltalán bementünk és pedig hódítási szándékkal mentünk be.

* * *

Andrássy az occupatio végrehajtásánál époly rossz külügyminiszternek bizonyul, mint annak tervezésénél; ugyanazon végzetes hibákat követi el. Semper idem. Bosznia elfoglalására katonai actió kellett. S a jó külügyminiszternek az állam minden fegyveres föllépésénél első kötelessége előre úgy megvetni az actió politikai alapját, diplomatiái ügyességével úgy elkészíteni a viszonyokat a hadműveletek számára, hogy a hadsereg lehető legkisebb áldozatokkal, lehető legnagyobb eredményeket érhessen el. Ez a külügyminiszter feladata, a többit elvégzik a katonák. Andrássynak hat év alatt elég ideje volt arra, hogy muszkaszövetségi politikájával megnyerje a bosnyák orthodoxokat monarchiánknak. S ha e cél elérhetetlen, miről én az occupált tartományokban csalhatatlan meggyőződést szereztem: akkor minek szövetkezett Andrássy Oroszországgal oly idegen föld meghódítása végett, melynek egyik törzs-lakossága az osztrák-magyar uralommal soha nem fog kibékülni, époly kevésbé, mint Montenegro ki nem békülhetne velünk, míg Oroszország nagyhatalom marad. De azért megvolt a maga módja annak, hogy Andrássy az orthodoxokat legalább »*ad hoc*« lefegyverezze s bevonulásunk esetére semlegeségre birja. Kezet kellett volna fognunk még az occupatio előtt a portával. Ez által a bosnyák törököket tevékeny közreműkö-

désre birjuk s miután a katolikus szlávok legkevésbé szegültek ellene az occupatióknak, az orthodoxokat elszigeteljük. Ezek magokra hagyatva, lemondanak az ellenállásról, ha vezéreiket — nemcsak egy-két papot — kellő időben meghódítja Andrássy; mit egy, a helybeli viszonyokkal ismerős külügyminiszter jelentéktelen áldozatokkal is elvégezhető volna. Miért nem tanult Andrássy az orosz diplomatiától, mely mesteri példákat nyújt a balkáni népek lekenyerezésére?

Ily előkészületek mellett az occupatiót két hadosztályal végrehajthatjuk s a 136 millió forint hadi költség, 273,000 osztrák-magyar katona mozgósítása s a nagy véráldozatok, melyekkel összevéve nem ér fel Bosznia, szükségtelenné válnak. Hogy az occupatió *fantartása* mibe kerül, az más lapra tartozik. Most csak arról beszélünk, hogy Andrássy notorius jellegében: »Elég nekem a bevonulásra egy ezred, meg egy banda«, van némi igazság, de csak egy kitűnő külügyminiszter ajakán. Nemcsak élcelve mondani, hanem ügyesen meg is kellett volna csinálni. A helyzet súlypontja a porta megnyerésében s néhány százezer forint diplomatiái költségben rejlett, melylyel a hadi költség kétharmadát s hadfiaink drága vérének megkímélhetjük vala, ha Andrássy ért a külügyek vezetéséhez. S miután Andrássy a bosnyák rögeszméért mindent feláldozott, politikai missiókat is: legalább a további áldozatok egymásra halmozásától megkímélhetette volna a monarchiát. A muszkaszövetséget nem azért kötötték, hogy a törökök ellen háborút viseljenek, hanem hogy poton áron jussanak Boszniához.

A berlini congressus után a porta maga ajánlkozott közreműködni az occupatió megkönnyítésére. A berlini szerződés 25-ik cikke világosan mondja, hogy az occupatió céljából az osztrák-magyar és a török kormány a részletek iránt meg fognak egyezni. A török kormány rögtön felszólítja Andrássyt a kikötött egyezkedésre. Az alkudozások meg is kezdődnek. A porta, miután az occupatió hódítási céljával tisztában volt, azon ajánlatot teszi, hogy átengedi Bosznia-Herczegovinát nekünk s a tartomány jövő annexiója ellen nem tesz kifogást, ha *Ausztria-Magyarország* viszonzolgálat fejében biztosítja európai Törökország integritását, miként Anglia biztosította cyprusért ázsiai Törökországot.

Andrássy nem prejudikálhatott a jövőnek. Miután sem ő, sem senki a döntő körökben nem volt még tisztában az iránt, mi lesz, mi lehet jövőre monarchiánk külpolitikája s vajjon nem üdvös politika-e Törökország felosztását muszkaszövetségben tovább folytatni; a porta nagyjelentőségű ajánlatát megállapított nézetek hiányában visszautasították. A porta ekkor, mint török kormánykörökből tudom, azt proponálta, hogy Bosznia- és Hercegovinát az osztrák-magyar csapatok a török csapatokkal vegyesen tartsák megszállva s indokul felhozta, hogy ez monarchiánknak rendkívüli előnyöket nyújtana; mert a megszállás minden vérontás nélkül történhetnék, a benmaradó török csapatok előre gondoskodnak az ellenállási kísérletek megakadályozásáról, s az administrációban, a közbéke fentartásában később is hatályosan támogathatják kormányunkat. Andrássy ezt is visszautasítja; mert a hódítás céljával ellenkeznek. Erre vonatkozólag mondá nekem a déli lázadás alatt Keleten egy kiváló török diplomata: »Lássák önök! mily hibát követett el Ausztria-Magyarország akkor is, midőn a vegyes occupatiót visszautasította. Most egész Hercegovina fellázadt önök ellen; míg közvetlen szomszédsága, a novi-bazári szandzsák egészen nyugodt; mert itt nemcsak önök, hanem török katonaság is gondoskodik a közrendről. Mi sokkal jobban tudjuk kormányozni keletet, mint bármelyik európai hatalom. S ha a hatalmak nem lázítják folyton ellenünk a keresztényeket: 1875-ben sincs keleti kérdés.« — Végül a porta azt követelte Andrássytól, hogy legalább a szultán felségjogait ismerje el Bosznia és Hercegovina fölött szerződésileg; miután e jogokat a berlini szerződés is világosan fenhagyja s Andrássy a berlini congressuson a török meghatalmazottak előtt ünnepélyes nyilatkozatot tett az iránt, hogy a szultán souverainitását respectálni fogja.

A portának mind a három föltétele olyan volt, melyet monarchiánk politikai hivatásának szempontjából el lehetett fogadnunk. De a mely Ausztria-Magyarország Törökországból akarja magát mult veszteségeiért kárpótolni: az Törökország integritását nem biztosíthatja. De miért nem fogadta el Andrássy legalább a porta utolsó *békeföltételét*? Miért nem ismerte el szerződésileg a szultán felségjogait az occupatio előtt? Mikor ez ép oly

szerény, mint jogos török ohaj teljesítésével a bosnyák háborút kikerülhette volna? Azért, mert Andrássy Boszniát nem occupálni, hanem meghódítani akarta s attól tartott, hogy ha a porta souverainitását elismeri, prejudikál a hódításnak.

Andrássy tehát bevezényelte hadainkat a török tartományokba, a nélkül, hogy e tartományok törvényes urát és lakosait megnyerhette volna. Így történt aztán, hogy a porta csapataink benyomulását, nemzetközi jog szempontjából, háborunak tekinté, melyet Ausztria-Magyarország nem üzent ugyan meg, de erőszakosan megcsinált. Így történt, hogy a törökök szövethoznak a szerbekkel az ellenállás szervezésére; s a török csapatok egy része is beavatkozik ellenünk a véres küzdelemben. Így rontotta el Andrássy diplomáciai hibáival katonai működésünk biztos politikai alapját. Sőt gyarlóságával annyira fölülmult minden rossz külügyminisztert, hogy a nagy osztrák-magyar hadseregnek a kis bosnyák haddal szemben vereségeket szerzett. Ha a külügyminiszter némi fogalommal bír Bosznia-Hercegovináról, az ottani helyrajzi s politikai viszonyokról; ha nem zárkózik el vakon a porta ellen 1873 óta folytatott dühös támadásainak következményei előtt; ha saját boszniai főconsulának: Wassicsnak elolvasta volna jelentéseit, melyek a külügyminisztert a nagy ellenszegülésre előre figyelmeztették: akkor nem tanácsolja 1878 februáriusban a hadügyminiszteriumnak, hogy Boszniára két hadosztálynál többet nem szabad pazarolni; *juliusban* nem dictálta volna, hogy Philippovics tábornagy csak *három hadosztálylyal* vonuljon Boszniába; akkor nem érjük meg azon komédiát, hogy *szeptemberben* már 8 hadosztály s két honvéd dandárunk van mozgósítva és Európa nem kaczag az ujjászületett Ausztria-Magyarország azon felejthetetlen katonai debutjén, hogy a bosnyák expedícióra végül 273,000 embert mozgósítottunk. Mi lett az »egy ezredből s egy bandából.«

Ilyen külügyminisztere nem sok volt ennek a szegény monarchiának! Jól tette Andrássy gr., hogy nagy háborútól megkímélt bennünket; mert oly vereséget, a melyet ő a maga külügyminiszteri tudományával biztosított volna hadseregünknek, olyat még a sádovai politikusok sem láttak. Igazat kell adnunk Andrásynak abban, hogy Oroszországgal hadat viselnünk a legnagyobb

veszedelmünk lett volna — az ő külügyi vezetése alatt; monarchiát buktatni a volt osztrák miniszterek sem értettek jobban.

Andrássy bukása.

De a fényes tettek még nem végződtek el. Miután egy nagy hadsereggel, sulyos pénz- és véráldozatokkal bevettük a bosnyák várat: azután megadja magát Ausztria-Magyarország a töröknek. Andrássy az occupatió előtt határozottan visszautasítá a török követelést, hogy a szultán felségjogait Bosznia- és Hercegovinára szerződésileg elismerje, sőt e jogok megdöntésére háborút is viselt. De az occupatió után, mikor derék külügyminiszterünk diplomatiáját, 270,000 ember mozgósításával, 700 katonának halálával, ezrek megcsonkulásával s több mint száz millió forinttal már megfizettük: akkor Andrássy megköti Törökországgal a novi-bazári conventiót, melyben »a szultán Ő Felségének Boszniára és Hercegovinára vonatkozó felségi jogait« határozottan elismeri, sőt azoknak az occupationalis kormányzatban kifejezést is ad. E capitulatiót Andrássy nem valami nagy politikai fordulatból teszi, hanem azon egyszerű, de meglepő okból, mivel a providentialis férfit most végre beismerte, hogy hibázott. Mennyi s mily nagy bakokat kellett lőnie egy Andrássy Gyulának, hogy egyszer maga is beláthassa halandó voltát. Csak az a baj, hogy e külügyminiszteri sport roppant költségeit egy monarchia fizesse, fizeti s fogja fizetni még sokáig. Andrássy az occupatió után remegve tapasztalta nagy csalódását s hajlandó beismerni, hogy az occupatiót a portával egyezésben kellett volna végrehajtania: akkor megkiméli a monarchiát az áldozatok hosszú sorától. A mily mérvben az occupationalis sereget időről időre szaporították: oly arányban látta fogyni Andrássy külügyminiszter hétről hétre a maga bécsi nymbusát, mely már San-Stefano után elveszté régi fényét. Udvari s katonai körökben éles megjegyzéseket tettek a külügyminiszter nem elég óvatos körültekintésére s belátáshiányára, persze még most csak háta mögött. Ausztriában az osztrák-német párt kebelében tetőpontját érte a »képtelen külügyminiszter« elleni ingerültség. A szlávok és konservatívok, élükön Hohenzwarttal, kárörömmel látták, mily dicste-

lenül száll le napja azon magyar miniszternek, ki őket 1871-ben a kormányrudról leszoritani segített. Magyarországon az 1878-ki új képviselőház, miután Széll Kálmán pénzügyminiszter a bosnyák politika támogatásától visszalép, egyhangulag veszélyesnek jelenti az occupationális politikát, mely különben, Tisza Kálmán s az országos szabadelvű párt buzgó támogatása mellett, már végrehajthatott. A delegetiókban — szintén post festa — heves támadások a külügyminiszter ellen. Természetes dolog, hogy Andrassy, ily közhangulat mellett, nem kezdhetette újra a török elleni hadjáratot; hanem miután a porta kijelenté, hogy Novi-Bazár katonai megszállásának egész erejével ellenszegül, ha souverainitását Bosznia-Hercegovina fölött el nem ismerjük: Andrassy, további bukását kikerülendő, aláírta a porta követelését, hogy békés uton, minden vérontás nélkül, csekély pénzáldozattal szállhassa meg a novi-bazári szandzsákot.

Az egyetlen okos politikai lépés, melyet Andrassy külügyminisztersége óta tett. És épen ez után — nem épen ezért — kellett neki buknia. Bécsben azt mondták döntő körökben: a novi-bazári conventió megkötöttet. De hát miért nem ismerte el Andrassy a szultán felségjogait az occupatió előtt? S miért kerítette szükségtelenül oly rendkívüli áldozatokba s erőfeszítésekbe a boszniai occupatiót? Miért hozott külügyminiszteri ügyetlenségével szégyent a hadseregére? S ha végre is háboruval kényszerültünk hatalmunkba ejteni, tehát fegyverjogon birjuk Boszniát, miért szentesíté Andrassy utólag a szultán felségjogait s tette kérdésessé az annexiót? Katonai körökben azt hitték, hogy *occupatió után* törökök és a keresztyének végleg megbarátkoztak az osztrák-magyar uralommal. A novibazári conventió után pedig azon hír érkezik Boszniából Bécsbe, hogy a conventió hatása a lakosságra igen kedvezőtlen s a török bégek értesülvén, hogy monarchiánk a szultán felségjogait elismerte, így szóltak katonáinkhoz: »Ferencz József Ő Felseége most már nem a mi császárunk, hanem a ti császárotok«.

A külügyminiszter ellen minden oldalról súlyos vádak hangoztattak Bécsben. Legfőbb támaszait elveszítette. A novi-bazári egyezményt még elnézték volna neki; de nem bocsátják meg az occupationál elkövetett hibáit. Megfelelt köteletségének,

de igen rosszul; ez volt az általános nézet. Emlékezetbe hozták, hogy Oroszország 1876-ban ajánlatot tett a közös occupatióra: mi szükség volt ezt akkor visszautasítani s a közvélemény előtt ugyis nyilvános orosz szövetséget titkolva, merő parlamenti scrupulusok miatt kockáztatni a szövetség célját? Andrássy ezen alkotmányos manőverének tulajdonították azon vereséget is, hogy az orosz a san-stefanói békével kijátszott bennünket.

Nehezíté a külügyminiszter helyzetét azon körülmény, hogy hibás külpolitikájának minden ponton jelenkeznek következményei. A berlini szerződés végrehajtása elé nagy akadályok tornyosulnak. Oroszország nem akar hadaival Bulgária s Kelet-Ruméliából kivonulni; s habár a berlini szerződés világos parancsa szerint 1879. augusztus 3-dikán egy orosz katonának sem szabad itt lennie: a szentpétervári kormány még julius elején kijelenti, hogy nem marsiroz ki. A bolgár várak szintén orosz kezekben uralgnak a szabad Duna fölött! S a helyett, hogy szerződésszerűleg lerombolnák, hatalmasan megerősítik azokat. Az Európa által dekretált vallás, faj és nemzeti szabadságot úgy foganatosítja Oroszország a Balkánfélszigeten, hogy irtja, gyilkolja, s vagyontól megrabolja a mohamedánokat. A czár személyét képviselő sófiai orosz kormányzó: Dondukoff Korzakoff hg. ünnepélyesen kijelenté a diplomatai kar előtt, hogy a berlini szerződés papirdarab, melyet ő arra használ, a mire akar, de végrehajtani soha nem fog. Minden jel arra mutatott, hogy Oroszország addig ki nem vonul, míg a san-stefanói béke helyreállítását meg nem kíséri.

Andrássy összetett kezekkel nézi, mint tiporja sárba drága szövetségese a berlini szerződés mindazon paragrafusait, melyek a panszláv politikát fészélyezik; mert régi diplomatai tapasztalat, hogy egy bizonyos célra kiszemelt s felhasznált külügyminiszterek soha nem alkalmasok ellenkező célok végrehajtására. Az az Andrássy, a ki muszkaszövetségben felosztá Törökországot, nem képes Oroszországnak parancsolni. Erre sem ereje, sem elég tekintélye. Innen magyarázhatjuk meg azon különös jelenséget, hogy Andrássy s az orosz kormány közt, san-stefanói fiaszkója után is, eléggé benső viszony maradt fenn; mely külügyi hivatalunknak lehetlenné teszi, hogy erélyesen fölléphessen Szentpétervárott a

berlini szerződés pontos végrehajtása végett. Ugyanez volt a viszony kicsiben *Szerbiához*: ez sem adott többé semmit András-syra; hiába szólítaná fel aranygyapjas külügyminiszterünk a belgrádi kormányt a vasúti s kereskedelmi egyezmények megkötésére: a felelet az: majd holnap! A kinek macskazenét adunk: nem könnyen hódolunk annak; ez volt a szerbek logikája. Egyidejűleg a *török kormánykörök* is elkeseredetten gyűlölték Andrássyt, s Törökország összes szerencsétlenségét főleg neki tulajdonították. Volt alkalmam Keleten előkelő török kormányférfiakkal beszélni, kik előttem csodálkozásuknak adtak kifejezést a fölött, hogy Andrásy és Tisza magyar emberek lehettek; mert Törökország elleni fanatikus gyűlöletök arra vallott, mintha orthodoxok lennének! Ez török politikai szótár szerint annyit tesz, mint orosz hitű. Ha a novi-bazári conventiót megkötötték Andrásyval, ezt annak köszönhetjük, hogy Andrásy a porta követeléseit aláírta. De Bécsben semmi kilátás nem volt arra, hogy Andrásy a portával csak oly jó viszonyt is szőhessen, melyet a berlini szerződés további életbeléptetése megkívánt.

Olaszország, az occupatió következtében, rögtön harcziass állást vesz monarchiánkkal szemben. Haymerle b. (Andrásy utódja), mint római nagykövetünk, folyton csak az olasz hadi készületekről s az Irredenta vészajtósló mozgalmairól sürgönyözött Bécsbe. Az olaszok Bosznia- és Herzegovináért recompensatiót követeltek Albániában, Dél-Tyrolban, Triesztben, Dalmatiában. Az a jó viszony, melyet Andrásy Bismarck segélyével 1875-ben kötött Olaszországgal, — az occupatió után haragos ellenségeskedésre válik. *Angliában* az eszélyes Beaconsfield-kormány, szintén Bismarck közbenjárására, feledi a multat, s hogy monarchiánkat lehetőleg távol tarthassa Oroszországtól, baráti összeköttetésben marad velünk. De a brit közvéleményben viharos reactió támad azon Ausztria-Magyarország ellen, mely történeti hivatását eljátszva, a moskovitákkal házassult össze Európa ellen. S a tory kabinet is szívesebben látja, ha Andrásy helyét oly külügyminiszter foglalná el, kinek keze észak felé egészen szabad, kit multja nem láncsol a czári politikához, mert Derby lord arra figyelmeztette a brit népet, hogy Andrásy sokkal szorosabb kötelekkel fűződik Oroszországhoz, hogysesem Anglia az ő szövetségi

igéretét bármikor komolyan vehetné! *Franciaországban* András-synál nem volt lenézettebb s gyűlöltebb külügyminiszter Európá-ban. A köztársasági s monarchista lapok Bismarck eszköztét lát-ták benne; ők nevezték el kis Bismarcknak. A francia ellenszenv még nem lett volna nagy baj András-syra nézve.

De *Bismarck* kegyét elveszíteni; ez oly malheur, melyet András-sy legkevesébbé heverhetett ki. A német kancellár 1879. augusztusban époly kedvesnek találta András-syt, Gasteinban, mint az 1871-diki salzburgi találkozón; de hét év alatt nagyon szomorú tapasztalatokat tett külügyminiszterünk politikai böl-cseségére s tudományára nézve. Ha András-sy jó elefánt volt Bismarck és Gorcsakoff közt, míg a hármass frigy tartott: 1879-ben az európai viszonyok annyira megváltoztak, hogy András-sy német érdekek szempontjából sem lehet többé Bismarcknak alkalmas collegája, s a komoly helyzetnek embere. A háromcsászári szövetsé-g aranjuezi napjai elmúltak. Gorcsakoff hadat üzent diploma-tiai téren Németországnak s francia szövetségi irányban haladt előre. Bismarcknak e miatt új szövetségi combinatiók után kellett nézni, nehogy Németország elszigetelve maradjon s egy szép reg-gelen Európával álljon szemben. Míg Ausztria-Magyarországnak a háromcsászári szövetségben más szerepe nem volt, mint színfal-lak mögül lesni a nagy háboru drámáját, s mikor a darabnak vége, odaugrani a színpadra s mint Falstaff tette volna, elvenni a letiport hős óráját: addig András-sy is jó vitéz s beválik harmad-rendü intrikusnak. De elsőrangú szerepet játszani az európai concertben Ausztria-Magyarország élén: erre képtelen. Pedig a nagy színházigazgatónak, Bismarcknak most ily emberre van szüksége. Ő monarchiánkkal akart szövetségzni Gorcsakoff fran-czia szövetségi machinatiói ellen. S e célra mindenekelőtt jól kormányzott Ausztria-Magyarország kell, mely szükség esetén szembeszálljon az oroszszal, míg Németország a francziát tartja sakkban; másodsorú oly osztrák-magyar külügyminiszter kíván-tatik, kinek egyénisége ne képezzen akadályt a közép-európai szövetségnek más frigyeseikkel való kiegészítésére. András-sy egyik követelménynek sem felelt meg. Ő tíz év alatt számos bizonyítékát adta annak, hogy egy nagy birodalmat döntő actióra előkészíteni képtelen s oroszszövetségi politikájával min-

den irányban compromittálta magát Európa előtt. Andrásy ebből ellene volt az Oroszország elleni háborúnak s mint maga mondá: inkább Ázsiába menne vissza, hogysesem a muszka ellen hadat indítson. Ily külügyminiszternek nincs többé helye oly szövetség keretében, melynek egyik czélja Oroszország sakkban tartása a Visztulától Kanstantinápolyig. Bismarck azért egy lépést sem tesz Andrásy megmentésére, hanem a leghizelgőbb szavak kíséretében nyugalomba engedi lépni barátját. Uj idők, uj embe-
reket igényelnek.

A belügyi helyzet sem fordult Andrásynak javára 1879. augusztus 10-dikén a foederalisticus színezetű Taffe-Pražak kabinet kineveztetik Ausztriában. S ezzel Andrásy régi ellenfelei: Hohenwart és a csehek kerülnek uralomra. Andrásy külpolitikája maga után vonta az osztrák-német alkotmánypárt megbuktatását; mert e párt határozottan ellenzé az occupatiót, mely szláv irányu politikát követelt nemcsak keleten, hanem az ausztriai szlávok kielégítését szükségessé teszi; mert az occupatió következtében monarchiánk és Oroszország közt verseny keletkezik, egyelőre azon kérdés fölött, hogy a délszláv világot erkölcsileg melyik hatalom hódítsa meg. E czélra legalkalmasabb belügyi taktikának látszik az osztrák szlávok teljes kiengesztelése és részvétele a politikai hatalom kezelésében. Ha a déli szlávok tapasztalják, hogy Ausztria a szláv zászlót lobogtatja s Bécs a németekkel is kész szakítani, hogy az egykori moszkvai zarándokokat mint édes gyermekeit ölelje keblére, — mindenesetre cserben hagyják Oroszországot s hozzánk csatlakoznak. E politika — úgy vélték sorsunk intézői — szilárdítja uralmunkat az occupált tartományokban s kilátást nyújt újabb vívmányokra keleten. Andrásy maga is segít bosszút állni az osztrák-németeken, kik az ő külpolitikáját ellenezni merészelték, sőt a delegatióban bizalmatlanságot is szavaztak a hódító külügyminiszternek. De Andrásynak, ki 1871-ben a foederalista Hohenwart kabinet megbuktatásával az alkotmánypárt vállain emelkedett külügyminiszteri polczra, nem nagy gyönyörúsége telhetik 1879-ben herostratusi munkájában. Mert a monarchiában senki nem ellenőrizte oly éber szemekkel Andrásy hibáit, mint Hohenwarték s a cseh államférfiak; az udvarnál főleg ők figyelmeztettek a külügyminisz-

ter számos tévedéseire, mulasztásaira, ők adták meg Andrássy roskadozó tekintélyének az utolsó dőfést. Andrássynak 1879-ben nem volt többé egyetlen erős támasza sem Bécsben.

Magyarországon népszerűségének diadaloszlopa eldőlt. Andrassy külügyminiszter sem vezethette a magyar nemzetet orránál fogva hét éven keresztül: az occupatio után mindenki tisztában volt a gondviselés férfiával. Az orosz-török háboru eredményei, a berlini szerződés felnyitják szemét végre az egész országnak. A Világosért bosszutálló hős nagy alakja helyett, a muszka-szövetség mankóján sántikáló s Törökországon osztozkodó diplomata jelent meg a közvélemény előtt. A nemzet még nem tudta mily sötét utakon vezették őt Boszniába: csak azt látta, hogy Boszniában van; nem tudta miként szedhették rá ily irgalmatlanul, de érezte, hogy vezetői ravaszul kijátszották s még abban sem találhatott vigaszt, hogy hűtlen sáfárai pokolba juthatnak; mert oda is a nemzetnek kell megfizetni az útiköltséget. A nép milliói jól érezték, hogy ők a külpolitikában nullák voltak: de hogy a magyar állam politikai missióját nem teljesíthette, a miatt nem magokat, nem a nullákat okolták, hanem azon vezérférfiakat, kik a nullák elébe téve, jelentőséget kölcsönözhetnek a nemzeti erőnek s igaz ügyünket Oroszország ellen diadalra juttathatták, ha a miniszter urak számot tettek volna s nem nullifikálják önmagokat is Oroszországgal szemben. Andrassy csodálkozott azon, hogy Bécsből hazatértekor nemzete diadaloszlopokat nem emelt, fejére babérokat nem tűzött, útjába nem hintett virágokat, mikor ő hódított! Egy éljen nem hangzik a hódító elé, még a kormánypárti klub sem rendez számára ünnepélyeket. Ez mutatja, miként itélt az ország Andrassy politikája fölött.

Andrassy és Tisza elámíthatták ezt a hiszékeny jámbor nemzetet, mely, mivel maga becsületes, elég naiv volt azt hinn, hogy első embereiben föltétlen bízhatik. S miután Tisza miniszterelnök még 1877. június 26-án is így szólott a képviselőházhoz: *biztosíthatom a t. házat az iránt, hogy monarchiánk döntésre hivatott köreiben nincsen senki, a ki külügyi politikánk feladatának azt tartaná, hogy szomszédunkban (a Balkánfélszigeten) a birtoklási és hatalmi viszonyok megváltozzanak*, s az occupatiót »agyremnek, képzelődésnek« titulálta; miután Andrassy pár hóval az

occupatió előtt szentül fogadta a delegatióknak, hogy *neki nem célja az occupatió* s a 60 milliót nem ezen célra kéri: nemzetünk nyugodtan allhatott; mert biztosítva volt először arról, hogy bármint ütne is ki az orosz-török háboru, kormányaink Törökország felosztását s a szlavizmus uralomra jutását déli szomszédságunkban, semmi körülmények közt meg nem engedik; másodszor a san-stefanói béke után kétségtelennek tekinté az ámitott nemzet, hogy Andrássy és Tisza Oroszország ellen indítanak hadat, legalább is ily *nagy célra* kéri a 60 milliót, s az ellenzéki delegatusok csak azért szavazták meg ez összeget, mert a miniszterek nyilatkozatai alapján kizártnak tekintették Bosznia és Herzegovina occupatióját.

Mutasson nekünk valaki példát arra, bármelyik állam történetéből, hogy alkotmányos nemzetet felelős miniszterei valaha így rászédtek volna. Mert a képviselőtestületek előtt azt mondani, hogy Oroszországgal a legjobb barátságban állunk s e közben Angliával s a portával titkon szövetekezni; a delegatióknak azon nyilatkozatot tenni, hogy milliókra van szükségünk, hogy az orosz kormányval együtt új rendet teremtsünk Keleten, s ezután Oroszországnak rögtön hadat üzeni s megverni monarchiánk legnagyobb ellenségét; ezt minden magyar meg fogja érteni, s leborul az igazat nem mondó, de történeti hivatásunk dicsteljes szolgálataiban győzelmes miniszter előtt. De azt hazudni a parlamentnek, hogy Ausztria-Magyarország a Balkánfélszigeten nem engedi meg a birtoklási s hatalmi viszonyok változtatását s éveken át mindent elkövetni Törökország felosztására; végül Boszniáért a szlavizmus kezébe játszani a porta birtokait, s monarchiánk veszedelmére egy sereg új hatalmat teremteni szomszédságunkban: e hibára a politikai büntető codex még nem talált eléggé sújtoló büntetést.

Andrássy elvesztette a magyar nemzet bizalmát, s ezzel legfőbb támaszát, melylyel egy magyar kormányférfi birhat, üljön bár a külügyminiszteri széken. S az érdemjelekkel feldiszitett »karácsonyfa«, mint Eötvös József b. jósolta, összedől.

Andrássy sokkal önhittebb s hiúbb férfi, hogysen bukásának mindezen simptomáit észrevehette volna. Ő csak annyit ész-

lelt, hogy katonai és udvari körökben többé nem a régi persona gratissima; nézeteire föltétlenül nem hajtanak. A görög kérdésben is megbukott politikája a bécsi körök előtt; mert a külügyminiszter 1879. nyarán nem volt hajlandó Görögország területi követeléseit concedálni; de Haymerle a római nagykövet s a katonapárt, tekintettel az olaszoknak Albániára táplált reményeire, Görögország mellett foglaltak állást. S Andrássy kénytelen volt a maga nézetét alárendelni. Ő pedig ilyenekhez nem szokott; dicséretére legyen mondva, nem tanult s nem tudott soha engedelmesskedni. Andrássy nem úgy tett mint Beust, hogy bevárja Braun udvari tanácsos vizitjét s bejelentse a ráparancsolt lemondását; hanem elment, mielőtt elküldték volna. Benyújtotta lemondási kérvényét Ő Felségének s az uralkodó nem irta rá, hogy »soha sem«, hanem kegyesen elfogadta azt; a mi nálunk magyarán mondva annyit tesz, hogy a miniszter megbukott. Bármily véleményben legyen Andrássy a maga visszalépéséről, annyi bizonyos, hogy megbukott és pedig annyira, hogy ebben a monarchiában nem lesz többé külügyminiszter. Qui vivra verra.

Ezek után szükségtelen fejünket azon törni, hogy miért ment el Andrássy. Visszalépése őszinte részvétet és valódi sajnálkozást csak orosz udvari s kormánykörökben gerjesztett. Méltán; mert századok óta nem volt bécsi külügyminiszter, kinek Oroszország annyit köszönhetne, mint Andrássynak, nem volt osztrák diplomata, ki Nagy Péter hagyományos politikájáért annyit tett s áldozott volna, mint Andrássy. A balkánfélszigeti Törökország felosztása nem sikerült a Kauniczoknak, Metternicheknek, Schwarzenbergeknek és Bouloknak: Andrássynak fényesen sikerült. *És Ausztria-Magyarországot politikai hibáival még egyetlen orosz külügyminiszter sem hozta oly veszélyes helyzetbe, mint Andrássy.* Gorcsakoff hg. midőn Andrássy visszaléptéről értesült, haragos szavakban tört ki Bismarck ellen: »Éz ismét az ő műve«, — mondá az orosz kancellár, »Bismarck nem tűrheti, hogy Oroszország »entente cordiale«-ben éljen Ausztriával: Andrássyt azért ejti el.« S a hivatalos muszka lapok is ilyenforma hangon adtak kifejezést Andrássy bukása fölött érzett fájaldalmuknak.

Bécsi, berlini és londoni hivatalos körökből is kapott Andrássy részvétnyilatkozatokat, Bismarck plane magához hívta

Gasteinba s együtt vacsorált lemondó külügyminiszterünkkel. A legfelsőbb elismerést kifejező kegyteljes kézirat sem maradt el. De mindez az egyszeri énekesnőt juttatja eszembe, a kinek viharosan tapsoltak, nem azért, mivel énekelt, hanem azért mivel megszűnt énekelni. Az említett helyeken is főleg azért ünnepték Andrássyt, mert megszűnt külügyminiszter lenni.

A monarchia bűnhődése.

Kis feladatok.

De nem szüntek meg a vérszeljes következmények, melyek az oroszszövetségi politikából s az occupatióból, miként Pandora-szelenczéből, ránk zudulnak. Andrássy lemondásakor e nyilatkozattal hízelt magának: »Nem lépnék vissza, ha *nagy feladatok* kellene megoldanunk!»

Pedig a háromcsászári szövetségben felosztani Törökországot oly hitvány feladat volt, hogy Andrássy-ig minden külügyminiszter pirult volna ennyire sülyesztani nagyhatalmi színvonalunkat. A hármass frigy oly ellenállhatatlan erőt képviselt, mely a törökön kívül még egy pár nemzetet kiölhetett volna az élők sorából.

De *Törökország megbuktatása után, Ausztria-Magyarországot biztosítani az ellen, hogy ne bukják*: ez valamivel nagyobb feladat, hogysem egy Andrássy megbirkózhathatnék vele. Andrássy utódaira pedig ezen herkulesi hivatás várakozik. Ha a muszka-szövetségi korszak minden bűne s consequentiája lezáródnék az occupatióval s Andrássy egész múltja, mintegy varázscsapással megsemmisülne azzal, hogy lemond a külügyministerségről: akkor az occupátorok még éltökben szobrot érdemelnének Szerajevo főpiacán. De ha a volt osztrák miniszterek hibás külpolitikájának oly végzetes következményeit láttuk: nem sok positivizmus kell hozzá, hogy az ujjászületett osztrák-magyar monarchia is erős lélekkel el legyen készülve az eddigi külügyi kormányzat megfelelő eredményire. Hogy Boszniát még el nem vettettük: Andrássynak nincs oka büszkélkedni. Lento gradu ad vindictam sui divina procedit ira. Annyi bizonyos, hogy az orosz szövetség s Törökország felosztása epochális tévedés volt, melynek epochális

végkövetkezményei lehetnek Ausztria-Magyarországra nézve. S miután minden baj megszerzéséhez sokkal rövidebb ész kell, mint annak gyógyításához: világos, hogy Andrásy azért lépett vissza, mivel Bécsben az occupatió után sokkal nagyobb feladatok vártak megoldásra, mint annak előtte. Századok óta nem volt arra soha eset, hogy Bécsben a külügyminiszter azért ment volna nyugalomba, mert működésével üdvöt és dicsőséget árasztott a trónra, s biztosította a monarchia jövőjét: mindig azért léptek vissza, mert bajt hoztak nyakára dynastiának s birodalomnak. E szabály alól az alkotmányos külügyminiszterek, Beust és Andrásy se képeznek kivételt. Az absolutistikus időkben mindig háboruk miatt buktak a miniszterek; hogy szerencsétlenül kormányoztak, e titok rendszerint a veszedelemben sült ki. Ma nincs különben: Beust a német-francia háboru, Andrásy az orosz-török és a bosnyák háboru következtében bukott; sőt Szlávy is a délszláv harcok miatt nyújtá be lemondását a boszniai miniszterségről; ha jól emlékszem, 1869-ben a dalmatiai lázadás szintén elsodort egy osztrák miniszteriumot. Még ebben a csalhatatlan körjelben is veszedelmesen hasonlítunk a megboldogult »Ausztriához.«

Kinek jó politikai ösztöne nincs, s alaposan politikával nem foglalkozik; kinek Törökország felosztása s a szlavizmus roppant térfoglalása 1872-től maig nem elég meggyőző okok arra, hogy Andrásy politikája fölött pálczát törjenek: azokat meggyőzheti a külügyminiszter visszalépése politikájának baljóslatu voltáról.

Főntebb tüzetesen kimutattam külpolitikánk közvetlen eredményeit. Most lássuk a többi *következményeket*. Nem szükség konjekturákhoz folyamodnunk, csak a pozitivizmus rideg törvényei szerint itélnünk, hogy súlyos helyzetünket fölismerjük.

1870-től 1878-ig Oroszország megsemmisítette a párisi szerződést; Ázsiában s Európában újabb hódításokra tett szert. Ura a Fekete tengernek, Kis-Ázsia keleti kulcsa Batummal és Karssal kezében van; Bessarabia visszahódításával a Dunáig, Bulgária s Kelet-Rumélia alkotásával a Balkánon túl Drinápolyig nyomult; mert e két bolgár tartomány semmi más, mint orosz előőrs Konstantinápoly felé. A független Románia, Szerbia és Montenegro a boszniai s hercegovinai orthodoxokkal együtt, biztos eszközök az orosz célokra. Csakis e roppant erőgyarapodás-

nak tulajdonítható, hogy *Oroszország* 1879-ben elérkezettnek látta az időt arra, hogy hatalmas szövetségesével, Németországgal szakítson. Nem Bismarck volt az, a ki Oroszországnak felmondta a barátságot, hanem Gorcsakoff üzent hadat a németnek, mikor Baden-Badenben Franciaországot arra figyelmezteté, hogy legyen erős, vigyázzon Németországra; s ne féljen semmitől, mert Francia- és Oroszország érdekei azonosak. Gorcsakoff e forduló lépéséből nem is csinált titkot, oly erősnek érezte birodalmát a háboru után. A berlini kormány a százados szövetség e nyers felmondására nem adott okot. Bismarck csupán a berlini szerződés azon pontjának végrehajtását sürgette, mely szerint az orosz hadak Bulgáriából s Ruméliából kivonuljanak. Gorcsakoff az orosz sereget legalább addig benu akarta hagyni a Balkánfélszigeten; míg a bulgárokat orosz vazallusokká egészen kikészítette. És nem ijedt meg Bismarcktól, hanem kijelenti, hogy Oroszország még nem vonja vissza hadait s egyidejűleg (1879. nyarán) Rómában, Párisban és Bécsben lépéseket tesz arra, hogy Németország ellen coalitiót hozzon létre. Törökország felosztásáig nem volt ár, melyért az orosz kormány a poroszsal szakítana, oly föltétlen szüksége volt ennek támogatására. 1879-ben már gond nélkül, mondhatni könnyelműleg kihívta maga ellen Németországot; mert többé nem érezte a német szövetség szükségét. Ez mindennél biztosabb óramutatója a muszka hatalom izmosodásának.

Bismarck évekkel előre látta, hogy Oroszország a francziákkal fog kezdet, mihelyt a német barátságot a maga céljaira kizsákmányolni sikerült. Hiszen Moszkva azért nőhet idővel Európa fejére, mert mindig akad rövidlátó hatalom, mely saját vesztére segíti a panszlavizmust. Azért hívta fel Bismarck még az orosz-török háboru előtt (1876) Andrásst arra, hogy készüljön Oroszország ellen. De, mint tudjuk, sikertelenül. A berlini congressuson aztán lehetőleg kimélte, nehogy valamikép megsértse az orosz nemzeti büszkeségét s Gorcsakoff követelésinek, az európai érdekek mellőzésével, meleg szószólója volt. A congressus után nem tiltakozott a szentpétervári kormány azon intézkedései ellen, melyek Bulgária russifikálására történtek; a mohamedánok rendszeres irtása miatt, soha egy hangot nem emelt a csári udvarnál. Szóval, Bismarck Oroszország hálójára a congressus után is szá-

mot tartott. S nem volt elkészülve arra, hogy Gorcsakoff azonnal megkezdje diplomatiái harczát a német birodalom ellen. Ime! kell-e ennél kézzelfoghatóbb bizonyság a háromcsászári szövetség kudarczára? Végződhetett-e Andrassy muszkaszövetségi politikája csufosabban? Még Bismarcknak, e politikai matematikusnak is csalódást készített. S a moskovitákat oly vakmerőkké tette, hogy nemcsak bennünket csaltak meg San-Stefanóban, hanem Németországot is cserben hagyják.

Gorcsakoff új szövetségi tervét arra alapította, hogy monarchiánkat megnyeri s akkor Franciaország csatlakozása biztosíttatik. S ez új hármass szövetség Németországgal szemben állva, ugyanazon szerepet fogja játszani Európában, melyet a háromcsászári frigy játszott előbb Franciaországgal szemben. Bécsben Novikoff orosz követ bizatott meg a szövetség megkötésével. Párisban maga az orosz trónörökös, a mostani czár, működött közre oly sikerrel, hogy Gambetta s a francia kormány nagyon czélszerűnek találták a szövetség rögtöni megkötését az esetre, ha Ausztria-Magyarország is belép. Bécsben, mialatt a lemondó, de a külügyeket még folyton vezető Andrassy Terebesen időzik, megkezdődnek a szövetségi tárgyalások. S az Andrassy és Tiszakormányára nézve nagyon jellemző, hogy a szentpétervári udvar egyáltalán ily tervvel léphetett elénk a történetek után, s hogy ennyi szomorú tapasztalatok mellett is hatalmas szószólói akadhattak Bécsben a német elleni oroszszövetségnek. Igen; Andrassy és Tisza oly vészes irányban kormányoztak s oly szellemet honosítottak meg e monarchiában, politikai missiónktól oly messze tereltek, hogy Gorcsakoff Bécsben termékeny talajt vélt találni Németország elleni összeesküvésének létrehozatalára. Bismarck éles látásának s páratlan diplomatiái szervezetének köszönheti, hogy a titkos orosz machinatióknak idejekorán nyomukra jött; Vilmos császárt felvilágosítja e Németország ellen készülő szövetségi tervekről. 1879. szeptemberben Bécsbe jön s határozott fölléptével keresztülviszi, hogy monarchiánk s a német birodalom szövetségi szerződést kötnek egymással, mely *Németországot* minden további moskovita támadás ellen biztosította. Mikor Gorcsakoff az oldenburgi herceget az orosz allience szentesítése végett Bécsbe küldte: akkor már kész volt Bismarck műve. A francia-

orosz szövetség pedig csak elvben kötötték meg; a két hatalom, az orosz császárság s a francia köztársaság kimondották, hogy érdekeik azonosak, de miután Franciaország katonai szervezkedése 1879-ben nem fejeztetett be, Ausztria-Magyarország nélkül még nem időszerű megkötni a formális véd- és daczszövetséget, noha Olaszország csatlakozására bizton számíthattak. Novikoff orosz követ azon ügyetlensége miatt hivatott vissza Bécsből, hogy Gorcsakoffot Bismarcktól meghagyta előzni.

Igaz, hogy a lemondását akkor már benyújtó Andrassy a német szövetség megkötésénél Bécsben jelen volt és celebrált, a nélkül, hogy e különben elismerésre méltó tettével 12 évi külpolitikai tévedéseit helyrehozná s monarchiánk súlyos helyzetén lényegesen javítana. Monarchiánk kormányai annyi hibát halmoztak össze, Andrassy és társai annyit vétettek a józan ész s politikai existenciánk alaptörvényei ellen, hogy egy Bismarck sem elég hatalmas egy tollvonással eltörölni e vétségeket, s helyrehozni e mulasztásokat. Egy frigykötés még nem teremtett újra soha s nem mentesített a mult hibák következményitől birodalmakat. Javíthat valamit a helyzeten, óvhat további hagyományos baklövésektől a diplomatiiai fondorlatok terén; de nem nyújt kétségtelen biztosítékot arra, hogy ezentúl meg nem veretünk, hanem győzni fogunk.

Németországgal minden esetre meg kellett kötnünk a szövetséget bármily formában, s ha 1867-ben megkötöttük volna, vagy az 1871. keletkezett német barátságot politikai missiónk céljaira okosan felhasználjuk: akkor egy 1879-ki szövetségi szerződés egész másként üthet ki s más reményeket köthetnénk Németország támogatásához. A mai helyzetben az 1879. őszén létrejött német-szövetség megóvhatja monarchiánkat oly veszélytől, a milyen imént Törökországot érte, az európai hatalmak nem osztozhatnak végkép rajtunk: de a panszlavizmussal szemben pozitív becse reánk nézve nagyon problematikus.

Ha igaz lenne az, a mit Tisza miniszterelnök az országgyűlésnek mondott, midőn az ellenzék a külügyi helyzet rosszabbra fordulását constatálta; ha a valóságnak megfelelne Tisza azon biztatása, hogy *»a két középeurópai hatalom egymásra támaszkodva a békét, vagy ha az már többé lehetetlen, saját helyzetün*

ket biztosítja : akkor nevetelnők a világot s nem fájna a feje a birodalomban se a magyarnak, se az osztráknak. De a dolog egészen másként néz ki.

Mert Bismarck Bécsben nem kötött ám velünk véd- és daczszövetséget, hanem csak föltételes védelmi szerződést, mely szerint a két hatalom minden európai kérdésben egyetértőleg jár el, egymás beleegyezése nélkül más hatalmakkal nem szövetkezik. Ha valamelyik fél egy harmadik *nagyhatalom* által megtámadtatnék : az esetre a másik szerződő fél köteles gondoskodni arról, hogy a háború lehetőleg lokalizáltassék, s a harczoló szövetséges fél háta a többi *nagyhatalmak* beavatkozása ellen fedezve legyen.

Ez a szeptemberi szerződés. Nem elég arra, hogy meghaljunk, de kevés arra, hogy életünket biztosítsa. E szövetség szerint Németország egy új francia háború esetére megszerezte magának azon garantiát, hogy monarchiánk Oroszországnak útjába áll, ha ez fegyverrel sietne Franciaországnak segélyére. Viszont minket, ha az oroszszal háborúnk lesz, Németország fedez *annyiban*, hogy Oroszországnak se a francziák, se az olaszok nem nyújthatnak katonai segélyt a nélkül, hogy Németországgal ne verekedjenek. De valamint Ausztria-Magyarország nem fog fegyvert, ha a német-francia háború esetén egy Dánia, Holland vagy Belgium, Franciaországhoz csatlakoznék, époly kevésbé köteles a német birodalom mellettünk kardot rántani, ha az orosz háború Románia, Szerbia, Bulgária vagy Montenegro harczias fölléptével együttesen törne is ránk. Hogy a szövetség több biztosítékot nem nyújthat a szerződő feleknek, az nagyon természetes ; mert Németországot a revanche után sovárgó francziák kötik le ; minket az oroszok nyügöznek ; s európai háború esetén föltéve, hogy Németország megverte a francziákat, azután valószínűleg közbeléphetne a mi támogatásunkra ; viszont ha mi megvernök az orosz, azután mi is tehetnénk valamit Németország javára. De mindaddig, mig nyugaton vagy keleten a háború koczkája végleg nem fordult : semmi remény nem lehet arra, hogy az egyik szövetséges fél katonai erejét a másik védelmére megoszthatná. Ezért nem kötött velünk Bismarck véd- és daczszövetséget 1879-ben. *Ezért nem támadhatjuk mi meg Oroszországot a német hadsereggel együttesen. Hanem Ausztria-Magyarország egy nagy*

keleti háborúban maga, kell hogy szembezálljon a panszlavizmussal.

Ilyforma szerződést ajánlott nekünk Bismarck 1867-ben, ily körülmények közt harcolhattunk volna az oroszokkal a múlt évtizedben. Ah! de akkor még Törökország nagyhatalom volt s Anglia egész erejével segélyünkre siet, hogy keletet a moskviták ellen védelmezze; a német hadi segélyt tehát könnyen nélkülözhattuk. De ma, Törökország felosztása s a Besznia occupatiója után harcolni egymagunknak a panszláv világ ellen *azon jó reményben, hogy Németország, ha megverte a francziákat, majd megmenti szegény fejünket*; ez roppant különbség. S e különbséget a muszka-szövetséges osztrák-magyar miniszterek politikájának köszönhetjük. Ha a mainál sokkal kedvezőbb nemzetközi helyzetünket a bosnyák kaland helyett Oroszország megtörésére, a török letiprása helyett, a panszlavismus gyöngítésére használtuk volna föl: akkor a szeptemberi szövetség ma föltétlenül elég lenne érdekeink biztosítására. A történetek után azonban föltétlenül kevés.

A szeptemberi szerződés különben még kedvező auspiciumok alatt kötött, mert Közép-Európa akkor még *Anglia* baráti támogatására is számíthatott. A torykormány szivvel-lélelkel csatlakozik hozzánk; mert az ő külpolitikája minden áron, még a francia barátság kockáztatásával is, orosz-ellenes volt. Bismarck monarchiánkkal együtt biztosnak tekintette, hogy a tory-kabinet az új parlamenti választásokon is győzelmet arat a whigeken. S akkor a mi chanceaink Oroszország ellen aránylag kedvezők. De Andrassy politikájának hatása az angol közvéleményre e számítást is keresztül húzta. Az 1880. tavaszi angol képviselőválasztásokon a szabadelvű párt élén Gladstonel, Derby és Hartington lordokkal lángoló gyűlölettel viseltetett azon Ausztria-Magyarország iránt, mely Törökországon osztózott, hogy a hódításokra tehessen szert a Balkán-félszigeten. Gladstone és pártja a Beaconsfield-kabinet ellen azon választási jelszóval zúdították fel a közhangulatot, hogy »Hands off Austria«; monarchiánkat mint önző hódító hatalmat tüntették föl, mely a török uralom alatt élő népek leigázását tűzte ki céljával és szövetkezett Oroszországgal, hogy Anglia keleti érdekeit

háttérbe szorítsa. A szabadelvű párt vezérei egyhangulag azon programban állapodtak meg, hogy »a torykabinet külpolitikája elárulja Anglia érdekeit; mert a Saloniki felé törekvő Ausztria-Magyarországot támogatja; holott e hatalmat Boszniában sem lehet megtúrni, hanem a berlini szerződés alapján ki kell onnan szorítani, mihelyt az occupatio a rendet helyreállította vagy behizonyulna, hogy az occupatio célját nem érte. A whig-párt határozottan ellenzi a közép-európai hatalmakkal való szövetséget; mert meg nem engedheti, hogy az angol külpolitika bizalmatlanságot vagy rossz akaratot fejezzon ki Franciaország irányában. Angliának, ha szükség, Oroszországgal is szövetségbe kell Ausztria-Magyarországot hódítási útjában feltartóztatni.«

Németország iránt senki oly hódolattal nem viseltetett, mint Gladstone; a német egységnek az idealismusig meleg barátja volt; de miután Bismarck a keleti hódításokra törekvő Ausztria-Magyarországgal szövetségbe lép: az angol szabadelvű közvélemény Németországnak is hadat üzent. S mikor a Gladstone-kabinet 1880. april végén nagy diadallal megalakult: az európai helyzet oly fordulatot vett, a milyennél Oroszország jobbat soha nem kívánhatott magának. Franciaország természetes szövetségese minden hatalomnak, mely a németnek ellensége; Olaszország türelmetlenül várta az angol tory-kabinet bukását, hogy a Gladstone-kormányval kezdet foghasson Ausztria-Magyarország ellen, kitől az Adria keleti partjait, Albániát, nem kevésbbé féltette, mint a brit kereskedők. Anglia francia szövetség felé hajlik s Oroszországhoz közeledik. A szentpétervári kormány tehát megérte az időt, a mire a karloviczi béke óta számot többé nem tarthatott; megérte, hogy a nyugati hatalmak hozzácsatlakozzanak; hogy Anglia nyílt ellenségévé váljék az osztrák-magyar monarchiának s ugyanekkor egész *Olaszország* az Irridenta szerepére adja magát s az osztrák határokon 100,000 embert összpontosítva tartson ellenünk. Az 1879. szeptemberi szövetség Németország és monarchiánk közt meg volt ugyan: de ezzel szemben az angol-francia-olasz-orosz szövetség fenyegető alakja bukkan föl a politikai láthatáron. Ez volt Andrásy külpolitikájának egyik nemzetközi következménye; mert Angliát és Olasz-

országot semmi más, mint az occupationalis politika tette ellenségeinkké.

Növeli Francia- és Olaszország haragját ellenünk, hogy mi háború nélkül megkaptuk Boszniát, míg ők üres zsebbel kénytelenek hazatérni a congressusról. Ha kelet Európác, miért nem kapott belőle minden hatalom, ki a párisi szerződést aláírta? Oroszország a harcujog czimén hódított, de ez osztzkodásra ép-annyi jussa van francziának, olasznak, mint az osztrák-magyar-nak. A megerősödött Oroszország központja a panszlavismusnak, s ugyanekkor egy nagy európai ligának Közép-Európa ellen. Az északi kolosszus magában véve se volt soha oly erős, oly félelmes mint Törökország felosztása után s ezen óriás mellé most az európai nagyhatalmak egész csoportja sorakozik, részint szövetségi érdekből, részint a muszkaszövetséges és occupáló Ausztria-Magyarország elleni gyűlöletből.

Angol diplomatiái körökből esett tudomásomra, hogy a Gladstone-kabinet, de maga Anglia azért is kénytelen Németország ellen foglalni állást; mert félnek a jövő francia-német háború esélyeitől; *féltik Dániát s főleg Hollandiát és gyarmatait Németországtól*; s Anglia — mint engem biztosítottak — az ördöggel is szövetkezik s egész erejét talpra állítja, hogy a holland gyarmatokat a német ellen megvédelmezze. Belgium, Holland s Dánia kétségtelenül aggodalommal tekintenek ott a nagy német birodalom torkában jövőjük elé s mindhárman Francia- és Angolországra támaszkodnak s Oroszországgal benső viszonyt szőttek újabb időben.

Ez ugyan nem az Andrássy-politika következménye; de igenis az occupationalis politika eltagadhatatlan műve az, hogy a keleti kis államok époly ellenségeink nekünk, mint az északi kis hatalmak Németországnak. Furcsa átka a sorsnak s hibás politikánknak, hogy még *Bulgária* is ránk dühös azért, hogy a san-stefanói nagy Bulgáriát a berlini congressus kettészakította. Pedig ez főleg a brit kormány érdeme; de Gladstone s az orosz diplomatia elhitették a bolgárokkal, hogy az ő nemzeti egyesülésöknek Ausztria-Magyarország volt fő akadályja. Montenegroban igen jó forrásból hallottam, hogy minden bolgár hivatalnoknak úgy Bulgáriában, mint Kelet-Ruméliában azon hatá-

rozott szentpétervári és londoni utasításuk van, hogy a népet a monarchiánk elleni gyűlöletre, mint politikai katechismusra tanítsák. Bulgáriában már 1879-ben gyászos tényekben nyilvánult a monarchiánk elleni fanatikus gyűlölet. Mint szemtanúktól, értesülők, karácsonkor a sófiai rendőrség meggyilkolt egy osztrák alattvalót, ki festő volt s a fejedelmi konakban dolgozott. E szegény mázoló betegeskedése miatt pár napig nem folytathatta munkáját; e miatt a rendőrség befogta s éjjel a fejedelmi palota mellett székelő rendőrigazgatóság azon az alapon, hogy az elfogott egyén »gaz osztrák«, meggyilkolta s eltemetteté. Másnap a Sófiában levő osztrák és magyar polgárok közt mozgalom támadt e vakmerő gáztett miatt, de hasztalanul; mert diplomatai ügyvivőnk azon válaszszal volt kénytelen megelégedni, hogy az osztrák festő a rendőri hivatalban meghalt s rögtön eltemették! Ez csak egy eset; de a monarchiánk elleni izgatás s indulatos harag Bulgáriában általános, mit viddini konsulunk, Neumanu urnak s tolmácsának megveretése is élénken bizonyít; majd Bulgáriának részvétele az 1881—82-diki hercegovinai lázadásban még inkább megerősít.

E tekintetben a keleti új államok közt nincs semmi lényeges különbség. *Románia* álláspontját fentebb mutattam ki. Bismarck elég nagy hatalom; de az ő közvetítésének sem sikerült megtörni a románok indokolt politikai gyűlölségét ellenünk. Pílanatra talán sikerül nagy diplomatai küzdelmek közt egy két román minisztert fogni, ki hozzánk közeledni hajlandó: de a román nemzet alaphangulata elkeseredetten ellenséges irányunkban. És a mi szép szavainkért nem fogják elfelejteni nekünk a románok, hogy ők, a kik a török ellen patakokban ontották véreket, Besszaria miatt vesztették el Bessarábiát.

Szerbia és Montenegro egy és ugyanazon álláspontra helyezkedtek velünk szemben a berlini szerződés után. Hogy a san-stefanói határokat elvesztették: azért kizárólag bennünket tesznek felelősekké; noha Angliának itt is fő része van az orosz vívmányok megcsonkításában. De Gladstone szlavophil politikája feledteti velök azt, a mit a tory-kormány ellenök vétkezett. Cetinijében alkalmam volt a délszláv titkokba belépillantani, s annyit indiscretio nélkül mondhatok, hogy *Szerbia és Montenegro*

közt a még 1862-ben kötött titkos véd- és dacszövetség a berlini congressus után rögtön kibővített azon ponttal, mely szerint Szerbia Boszniáért, Montenegro pedig Herczegovinéért közös és minden erejökkel fognak harcolni, ha ezen, történeti jogok alapján őket illető tartományokat, a portától vagy Ausztria-Magyarországtól békés uton meg nem szerezhetik. A casus foederis rögtön beáll, ha Ausztria-Magyarországnak valamelyik nagyhatalommal háboruja lesz.

Montenegro fővárosában Cettinjében hosszabb időt töltöttem; mert itt van székhelye a monarchiánk ellen szőtt keleti conspirationak. Fényes alkalmam nyílt megismerkedni a panszláv politikával. A délszláv lázadás ekkor még javában folyt. Az osztrák-magyar kormány Montenegro hűségében vakon bizni látzott s Bécsből Nikola fejedelmet dús kegyekkel halmozták el. Itt találkoztam a »Pesti Napló« harcztéri tudósítójával s ő is tanuja a montenegrói politikának. Együtt birtuk nyilatkozatra a cettinjei kormány egyik előkelő tagját, ki közös kérdéseinkre meglepő nyíltsággal válaszolt. A »Napló« tudósítója szives volt velem közölni pourparler-nkről szóló jelentését, melyet én egy fontos részlettel kiegészítve, szóról szóra megerősíthetek. A jelentés így hangzik:

Azt kérdeztem a montenegrói diplomatától: miért ellenségünk nekünk Montenegro? Hiszen ez az ország sokat köszönhet az osztrák-magyar monarchiának. — »Montenegro nem ellensége senkinek (?) válaszolt a montenegrói, — s hogy Ausztria-Magyarország nem oly barátja az országnak, mint a szeptérvári kormány, arról Montenegro nem tehet, annak oka nem a cettinjei kormány. Ha ellenségről lehet szó, az nem lehet más, mint ama nagyhatalom, mely jogtalanul elragadta tőlünk azt a földet, melyet századokon át montenegrói vér áztatott, melynek népe, erkölcsében, nyelvében, társadalmi szervezetében s politikájában egy test, egy lélek velünk, csak annyiban különbözik tőlünk ezentúl, hogy sipkájára az N. I. jelszót oda nem himeztetheti. Mi értelme volt annak, hogy Ausztria-Magyarország 1875-től kezdve diplomaciai uton folyton segített nekünk és Oroszországnak megsemmisíteni a török uralmat; elnézte, sőt támogatta Montenegro és Szerbia felszabadulását a török iga alól. Mi Ausztria-Magyarország

diplomaciai fedezet alatt ontottuk vérünket hosszú csatározásban a szerb nemzeti eszméért; elfoglaltuk Hercegovina területét a Narenta balpartján; és akkor előáll Ausztria-Magyarország, hogy utját állja az ő intésére, az ő segélyével megindított szerb nemzeti mozgalomnak; előáll Ausztria-Magyarország, hogy erőszakkal kivegye kezünkből a területet, mely isteni és emberi jog szerint, nemzetiség, földrajzi helyzet s hódítási jog alapján is Montenegrót illeti? Ausztria-Magyarország bennünket rászédett, de higgyék meg önök, közel az idő, midőn e nagyhatalom be fogja látni, hogy jobban rászédte önmagát.

Nem érthetek egyet önök azon állításával, mintha Montenegro Ausztria-Magyarországnak sokat köszönhetne. Segített-e vajjon e hatalom nekünk megszerezni Montenegro természetes határait? Nem, hanem elvette tőlünk azokat.«

— »Hová helyezi ön Montenegro természetes határait?« kérdém a kormányférfiútól.

— Nézze meg ön a térképet, — válaszolt a montenegrói diplomata. Odaadták nekünk délen Podgoriczát s a Zeta sikot; de a határigazító bizottság elvette tőlünk az ezen sikot domináló hegyeket s meghagyta az albánok kezében. Kihasították a Skutari tó felét, másik felét a Bojanával Albániához csatolták. Hát van-e ebben józan ész? A szegény Montenegrót védtelenül ott hagyni a vad (!) albánok támadásainak. Hiszen mi dél felé sokkal védtelenebbül állunk, mint 1878 előtt. Vagy észak felé képzelhető-e más védelmi vonala s más természetes határa Montenegrónak, mint a Narenta? Ausztria-Magyarország csak saját vesztére üzött el bennünket a Narenta balpartjáról; mert önöknek e tartományrészből semmi anyagi, semmi erkölcsi hasznuk nincs; pénzüket, vérüket áldozzák a monarchiához semmiképp nem illő vidékért; mert ez montenegrói akar maradni minden áron s akaratának a mostani lázadással határozott kifejezést adott.«

— »Hát a Bökkát s a dalmát tengerpart végső déli részét nem számítják önök Montenegro természetes határaihoz? Ebből sincs sok haszna Ausztria-Magyarországnak.« Ezzel vezettem én tovább beszélgetésünk fonalát.

— »Engedje meg, hogy teljes nyíltsággal szólhassak önök mint magyar emberek előtt, válaszolt a montenegrói kormányférfi.

A szőnyegre hozott kérdésnek két része van. Egyik a legközelebbi jövőben vár megoldásra; a másik lebonyolítása távolabbi idők feladatát képezi. *A török uralom elűzése után itt a Balkán északi részén ellenállhatatlan logikai következményképen előállott a szerb nemzeti kérdés.* Ami csak szerb a Száván innen van, az előbb-utóbb egy birodalomná fog egyesülni. A nemzetiségi eszme mindenütt diadalt arat Európában; nem előre látó politikus, ki azt hiszi, hogy az egy tömegben, természetes földrajzi határok közt, lakó szerb nemzet örökre háromféle uralom alatt fog élni. Egy nyelv, egy politika, egy szív, egy lélek a Száván innen az egész szerb terület. A Száva oly természetes határát képezi Magyarországnak, melyet a szerbek a Száván innen soha át nem léptek s jövőben sem fenyegethetnek. De a Száván innen a szerb nemzetnek előbb-utóbb egyesülnie kell. Belgrád és Cettinje közül az fog uralkodni, a melyik jobban tud uralkodni. De ez a messze jövő kérdése. Jelenleg az a feladat vár megoldásra, hogy Montenegro északra természetes határait visszanyerje és Szerbia megkapja Boszniából mindazt, a mi szerb.«

— »De hiszen Szerbia nem mutat ma hajlamot a tovább terjeszkedésre, — megjegyeztem én. S a Pirocsanacz-kormányban nem lel támogatást Montenegro terjeszkedési vágya.«

A montenegrói kormányférfiú nem fojthatta el kaczagását e naiv megjegyzésem fölött, s így válaszolt: — »Meg vagyok győződve, hogy ön csak tréfából tette ezen észrevételét. Ki hihetné egészséges észszel azt, hogy Szerbia nem fogja megragadni a legelső kínálkozó alkalmat arra, hogy a Drinát átlépje? A szerb-montenegrói szövetség meg van s a jövő háboruban ép úgy fog működni, mint a lefolyt küzdelmek alatt. Szerbia most csendes, sőt Montenegro sem mozog, (?) 700 emberünk ott áll e határon, hogy a kordont fenntartsa. (?) Eszünkben sincs mozgósítani. De azért a két ország mai magatartása mellett egy pillanatra sem mondott le a nemzeti hivatásáról. Közel van már az európai háboru, közelebb, mint a magyarok gondolnák! S e háboruban a szerb nemzeti kérdés meg fog oldatni!« — mondá méltóságos nyugalommal a montenegrói diplomata. »Montenegro és Szerbia a háboruban azon hatalmagnak lesznek hű és nem csekély értékű szövetségesei, a kik a szerb nemzeti missziói teljesítését támo-

gatni fogják. A Száván innen minden szerb fegyverben fog állani s e hatalom ellen aligha nem lesz kevés 300,000 katona e vidéken.«

— »S mit gondol ön, — kérdeztem végül a montenegróitól, — ki lenne-e kerülhető, hogy a jövő nagy háboruban Montenegro és Szebria ne foglaljon ellenséges állást Ausztria-Magyarországgal szemben« ?

— »Ma még valószínűleg elhárítható ezen veszély! válaszolt a diplomata; de csak egy föltétel alatt, ha Ausztria-Magyarország teljes biztosítékot nyújt a két országnak arra nézve, hogy Bosznia egy része és Hercegovina Szerbia és Montenegro uralma alá szállnak a háboú közben vagy háboru után. Ausztria-Magyarország háboruja Oroszországgal előbb-utóbb bekövetkezik. Mi nem kívánjuk önöktől, hogy a háboru előtt *nyíltan* lemondjanak javunkra az occupált tartományokról; mert ily lépés tekintélyüket csökkentené. Hanem kössenek velünk *titkos szerződést* a cessióra nézve. Ha Ausztria-Magyarországtól ily biztosítékot nem nyerünk: meg nyerhetjük azt más és pedig *több* nagyhatalomtól. S nemzeti jogainkért utolsó csöpp vérig harcolni fogunk. Nincs benne semmi titkolni való. Minden szerb így gondolkozik.«

Ehhez commentáruul csak ezt jegyezhetem meg, hogy Szerbia és Montenegro politikáját a mi diplomatai karunkon kívül, mindenki így ismeri keleten. Itt működő hadseregünk s a többi európai diplomaták saját tapasztalataikból tudják, hogy Szerbia és Montenegro csak az alkalmas pillanatot lesik, hogy ellenünk feltámadhassanak. Hogy Anglia, Francia- és Oroszország nekik adják Bosznia-Hercegovinát: arról a szerb politikusok már biztosak s remélik, hogy Olaszország sem fogja ellenezni, Németország pedig utólag belényugszik a szláv nemzetiségi politika e diadalába. Ez az új szerb philosophia.

A világ rendjét annyira ellenünk fordította Andrassy politikája, hogy *Törökország* is ellenségünk lett. Török kormányférfiakkal benső érintkezésbe jutottam keleti utam alatt s ezek elfogulatlan tárgyilagossággal nyilatkoztak előttem monarchiánkról. »Mit várhatunk mi Ausztria-Magyarországtól — mondák nekem — mikor önök is mindent csak Németországtól várnak? Önök felosztottak bennünket; pedig láthatják, hogy *utánuk az osztrák-magyar monarchia következik!* Nektünk az orosz most

már sok ideig békét hagy, hanem annál több dolguk lesz önöknek Oroszországgal. S a berlini szerződés úgy rendezte be a Balkán-félszigetet, hogy Törökország önöknek ezentúl vajmi kevés támogatást nyújthat a panszlavizmus ellen. Oroszország oly fényes ajánlatokat tesz nekünk, a minőket Ausztria-Magyarország legjobb akarat mellett sem nyújthatna a portának. Az orosz kormány szükség esetén elengedi nekünk a hadi kárpótlást. Kelet-Ruméliát megnyitja csapatainknak. Biztosítja a statusquot. Montenegrót és Szerbiát visszatartja minden további actiótól a porta ellen. Észak-afrikai uralmunk fenntartásában támogat bennünket s Görögországgal szemben szabad kezet enged; csak hogy elvonjon bennünket Ausztria-Magyarországtól. Jól tudjuk mi azt, hogy mindez csak ideiglenes modus vivendi, de vajjon nyerhetünk-e Ausztriától ennyit is? Konstantinápolyban még most sem oszlott el az aggodalom az iránt, hogy a bécsi kormány Saloniki felé törekszik. Az önök ágensei ott működnek folyton Albániában s Macedóniában; a salonikii kikötő az oszrák-magyar propaganda tanyája (s ezt 1882. tavaszán megbízható horvát utazóktól is hallottam, kik Salonikiból jöttek). Mi önök iránt csak bizalmatlansággal viseltetünk. *S köszönjék Bismarcknak, ha mindeddig nem szövetségünk Oroszországgal!*« — Így gondolkozik a szultán kormánya.

Egy pár év alatt ily következményeit értük meg az orosz-szövetségi politikának. S a kárhozatos politika kárhozatos eredményei oly kérlelhetetlen logikával megérkeztek, hogy még a mindenható Bismarck sem volt képes azokat fejünkről elhárítani; pedig Bismarck nemcsak Németország, hanem monarchiánk javára is kötötte meg velünk Bécsben a védszövetséget. Németországnak első rangú nemzetközi érdeke, hogy frigyese Ausztria-Magyarország helyzete minél kedvezőbb legyen; mert a mi gyöngeségünk részben az ő gyöngesége s a mi erőnk az ő ereje és megfordítva. S Bismarck világforgató diplomatai hatalmát 1879 óta minden ponton latba vetette, hogy Közép-Európa nemzetközi helyzetén könnyítsen, de a mai napig kevés eredményt tudott felmutatni.

Csodálkozhatunk-e tehát azon, hogy Andrassy utódai, se *Haymerle*, se *Kálnoky* nem tudtak győzelmesen megbirkózni az az elődjök által elkövetett hibák végzetes eredményeivel. S ha az

új külügyminiszterek diplomatiái csatározásuk közben egy-két muló sikert csak óriás erőfeszítéssel képesek kimutatni; ha monarchiánk napról-napra veszélyesebb jövőnek néz elébe; ha körülöt-tünk minden ellenségünk erősödik, csak mi gyengülünk, mi veszünk erőben, nemzetközi tekintélyben és hatalomban: akkor Haymerle és Kálnoky nem tehettek mást, mint hogy azt mondják: mi nem vagyunk oka semminek; mi az Andrássy által teremtett helyzetbe léptünk be, mint Pilátus a crédóba; mi nekünk az Andrássy által előidézett bajok özöne ellen kell küzdeni. Azért ne követeljen tőlünk senki paradicsomi állapotokat. E mentségben sok alaposág van. Mert ha igaz az, hogy az ostobaság ellen az istenek is hiába küzdenek: mennyivel hiábavalóbb a harcz a már végrehajtott ostobaság következményei ellen, kivált mikor a vezérek nem istenek, hanem gyarló külügyminiszterek.

Mezixói kaland.

Haymerle b. czéhbeli diplomatáink közt egyik legkiválóbb tehetség, ki követségi tolmácsból önerejével emelkedett föl a külügyminiszteri polczra. Nálunk annyira rendkívüli esemény, hogy szerepléséhez nagy reményeket köthettünk. Alaposan képzett diplomata, ki egy Bismarck vagy Cavour külügyminisztersége alatt páratlan nagykövet lesz bármelyik udvarnál. S ha Andrássy embereit a megfelelő helyre tudta volna alkalmazni, Haymerlét nem olasz, hanem a gyöngé Langenau b. helyére, az orosz udvarhoz küldi, hogy a szentpétervári kormány minden lépését ellenőriztesse. De a jeles diplomatában nem voltak meg mindazok a fényes államférfiui tulajdonok, melyek őt kartársai, egy Kálnoky, Calice, vagy Ludolf fölé domináló magaslatra helyezhették volna. Haymerle kitűnt az osztrák-magyar követek sorából, de nem adott néki, hogy akár az osztrák, akár a magyar államférfiak vezérsillaga legyen, ki egy évtized nagy tévedései után monarchiánkat vissza birta volna terelni a politikai kalandok utjáról, politikai hivatásunk ösvényére. Haymerle diplomatiái szolgálatában nem tanulmányozta elég gondnal sem Ausztria-Magyarország természetes rendeltetését, sem külpolitikánknak ez ellen elkövetett alaphibáit, hanem uszott az occupationális áradattal; mint-

szereü pontossággal végrehajtotta a külügyminiszter intentióit, sőt annál többet tett; mert a *külügyminiszter helyett is gondolkodik és működik*. — Ennek köszönheti miniszteri tárczáját. Rómából éber szemekkel kísérte ugyan hódító politikánk vészes hatását, az Irridenta revanche mozgalmait s Olaszország mozgosítását ellenünk; bátor kezekkel le is rántja a lepelt az olasz nép és kormánykörök ellenséges üzelmeiről. De ugyanakkor hűn szolgálta és helyeselte kormánya azon politikáját, mely az olaszokat ellenünk lovalta. Haymerle az olasz kormány keleti actióját is szigorun ellenőrizte. *S a bosnyák kaland tovább folytatását Albánia és Saloniki felé előkészíti*. Haymerle is azon gyógyíthatatlan nézetben sinlődött, hogy Ausztria-Magyarországnak minden áron hódítania kell s ennek legkönnyebb utja a Balkán-félsziget le egész Salonikiig. Nagyköveti palotájában albán küldöttségeket fogadott, kiknek tudtára adta, hogy legyenek készen Ausztria-Magyarország civilizatorius szereplésére Albániában. S mikor látta, hogy az olaszok is spekulálnak az Adria keleti partjaira, osztrák-magyar ügynökökkel ellensulyozza vetélytársaink aknamunkáját az albánok körében; Bécsbe is figyelmeztetést küld, hogy Olaszország étvágyát a mi hatalmi körünkbe eső török vidékekre mérsékelnünk kell. Még Andrássyn is túltesz Haymerle a hódítási politika buzgó támogatásában.

1879. júniusban, mikor Andrássy már menni készül, külügyi hivatalunk heves vitától zajlott azon kérdés fölött, támogassuk-e mi a görögök igényeit Thessalia-Epirusra vagy ne? Andrássy azt mondta: Görögország csak annyi joggal bír ugyan a szomszéd török tartományokra, mint mi Boszniára; de sokkal kisebb hatalom, hogysem azzal osztozkodni érdemes lenne; a görögök igényeit tehát »ad graecas kelendas« kell halasztani. Haymerle e nézettel szemben pártjára kelt Görögországnak, azt hívén, hogy Albániát nem Hellas hanem Olaszország ellen kell oltalmaznunk s e célra a görögök barátságát meg kell nyernünk. Sokkal jobb, ha mi a görögökkel válvetve zárjuk ki Olaszországot Albániából, mintha az olaszok tennék ugyanezt velünk. Katonai körökben Olaszország ellen nagy harag tört ki, mióta az olasz csapatok a déli osztrák határ mentén mozogtak; nem tartották valószínűtlennek, hogy Lombard-Velenczéért most alkalom nyilhatik bosz-

szut állani s ugyanakkor párhuzamosan lemehetünk Salonikiig, miután Ausztria-Magyarország elég erős arra, hogy az olaszokkal elbánják s ugyanakkor a Balkánfélszigeten is előnyomulhasson. Megjegyzendő, hogy ez időben (1879 június) monarchiánk ismét egy test egy lélek volt Oroszországgal s Bécsben egyáltalán nem idegenkedtek, a csárnak odaadni a san-stefanói Bulgáriát, ha mi Salonikit megnyerhetjük.

Haymerle azon nézete, hogy Görögországot az olaszok ellen játszuk ki, nagyon illet a viszonyokhoz s az irányadó bécsi körök nagyszabású combinatióihoz: azért Andrassy kénytelen volt megérni a nagykövet diadalát a külügyminiszter fölött. Így egyengette Haymerle az utat magának a külügyministerséghez. A nemes báró, a ki nemcsak Olaszországgal szemben mutatta meg diplomatiái erélyét és tudományát, hanem Andrassy politikájának is *valódi mestere* tudott lenni, már 1879. júniusban külügyminiszteri jelöltjük volt a bécsi főhatalmaknak, *mielőtt Andrassy lemondási kérvényét benyújtotta vagy Haymerlét utódjául ajánlotta volna.*

S miután ugy az Olaszországgal való háboru, mint a salonikii expeditió csak orosz szövetségben s Törökország végleges felosztásával történhetnék meg: Haymerle külpolitikája kedvező szelek mellett, valóban egy és ugyanaz lett volna, a mi az Andrassyé volt, de még nagyobb szabásban s kifogástalan diplomatiái ügyességgel végrehajtott hódító politika. Ekkor történt Gorcsakoff hg. ama fontos lépése is, melyről fentebb szoltam, hogy Bécsben és Párisban a Németország elleni hármass coalitió létesítésére komoly ajánlatokat tesz; e szövetség célja s érdekei ránk nézve rögtön megvilágosodnak, ha Haymerle b. külügyminiszteri előjátékát s Gorcsakoff szövetségi ajánlatát összevetjük. Ezzel nem azt akarom mondani, mintha Haymerle Németország ellen conspirált volna, sőt biztosan mondhatom, hogy elhunyt külügyminiszterünk a német birodalomnak annyira meleg barátja volt, hogy ő a maga politikáját nem Bismarck ellen, hanem Bismarck támogatásával ohajtotta vezetni. De az események véletlenül ugy játszottak össze, hogy Haymerle albán politikája s Olaszország elleni actiója és Gorcsakoff új szövetségi tervei szemközt találkoznak egymással. S mind a három terv egyszerre, egy időben, egy hatalom

által hiúsítottatott meg. Ez Bismarck, a ki szeptemberben Bécsbe jött s megkötötte velünk a védszövetséget.

Haymerle római működését nem szabad úgy felfognunk, mintha ő a Saloniki felé irányuló törekvéseket rögtön valósítani akarta volna. Haymerle további térfoglalásunkat a Balkánfélszigeten a jövő politikájának tekinté, melyet nem szükség rögtön valósítani, de folyton szemünk előtt kell tartanunk, elő kell készítenünk, hogy mikor Törökország végórája üt, a Balkánfélsziget nyugati felére rá telessük kezünket. Haymerle szivesebben vállalkozott azon modus procedendire, hogy előbb a berlini szerződés végrehajtását biztosítsuk minden irányban s az oroszot is kényszerítsük annak hű teljesítésére és csak azután nyomuljunk tovább; miután uralmunk Bosznia-Herczegovinában megszilárdul s miután a keleti népeket vasuti s diplomatiái összeköttetésekkel, boszniai kormányzatunkkal erkölcsileg meghódítottuk. — De ez egészen mindegy.

A mely külügyminiszter Andrásy occupationalis politikáját ma vagy a jövőben folytatni akarja: az annyira eltéveszti monarchiánk élethivatását, hogy Ausztria-Magyarország végleges bukásába előre megnyugodhatik. *Minél messzebb hatolunk mi a Dunától és a Szávától Törökország belsejébe: Oroszország annál közelebb jön Budapesthez.* Ez matematikai igazság, melyet bizonyítani is fölösleges. Ha Törökország első felosztása s a Bosznia-Herczegovina elfoglalása elég volt arra, hogy minden okos politikusban és katonában megrendítse az új Ausztria-Magyarország sérthetlenségébe vetett hitet s remegve gondolunk a jövő európai háborúra, mely ránk nézve ismét katasztrófát rejthet méhében: akkor Törökország végfelosztása s a salonikii expeditio egy jelentőségű az utolsó itélettel, mely Ausztria-Magyarországot érni fogja. Ennek belátásához annyi tudomány sem kell, mint belátni azt, hogy a régi Ausztria halálát a bécsi kormányok százados vaksága okozta, mely gátolta őket a habsburg uralom valódi politikai hivatását német földön és keleten fölismereni. Nem szólok azon meggyőzhetetlen pénzbeli politikai s véráldozatokról, mikbe az albán föld s délnyugati Maczendonia elfoglalása nekünk kerülne, sőt fölteszem, hogy e nagy területet két hadosztálylyal occupálja egy második Andrásy és a mi lobogónk Salonikiban

fog lengeni az aegeumi tengerre; azt is concedálom, hogy Szerbiát és Montenegrót zsebre tesszük s az egész Európa támogat bennünket ezen érdekes kalandunkban. De arra feleljen nekem valamennyi osztrák-magyar katona, hogy ha azután Oroszország északról megtámad bennünket egész erejével, ki fogja, hányan fogják védeni Galiczia-Bukovinát és Magyarországot?

Mert a mely Ausztria-Magyarország a porta örökségét a Balkánfélszigeten felerészben átveszi, annak a terheket egészen magára kell vállalnia. A porta hajdani elleneivel szemben, bolgárok szerbek, montenegróiak, hercegovczok, bosnyákok, görögök ellen mindig talpig fegyverben kell állanunk, sőt az albánok, miriditák s a még ki nem irtott mohamedán elemek is mind sorakozhatnak ellenünk vérbosszura a hódítás után is. Bosznia északi határvárosától, Bródtól Salonikiig 660 kilométer hosszú vonalunk van; míg Belgrádtól Salonikiig nem kevesebb mint 513 kilométer a hosszúság. Andrassy occupatiója után a Szávától Mitroviczáig 360 kilométer hosszú vonalat kell katonailag megszállva tartanunk, e vonalon túl, ha Salonikiba megyünk, Szerbiát számításon kívül hagyva, újabb 300 kilométert kellene megszállanunk. S ha Bosznia-Hercegovina védelmére, csak a belforradalom ellen 75 ezer ember szükségeltetett: tessék kiszámítani, mennyi kell majd, ha egész Szerbia átlépi a Drinát, egész Montenegro átjön a bérceken ellenünk; és mennyi kell, ha majd mint Saloniki urai ellen, megindul ellenünk az egész bolgár, albánföld és Görögország? És hová lesz az osztrák-magyar haderő a két szomszédsággal együtt, ha majd Lembergől Szerajevóig s innen Salonikiig 1440 kilométer átmérővel biró monarchiát fogna védeni s hadseregünket egy óriás félkörben kellene felállítanunk, mely Dél-Tyroltól, vagy ha Olaszország velünk tartana, Raguzától Saloniki, Erdély-Lemberg Krakóig nyúlik? Hiszen az egész Oroszország ellen 250 ezer emberből álló tábori hadsereget sem küldhetnénk mi északkeletre a döntő tusára, ha utolsó helyőrségünk Salonikiban fekszik. Azért katonailag kombinálva Saloniki meghódítását, oly eszeveszett kalandnak mutatkozik, melynek vége rövid idő alatt nem lehetne egyéb, hogy a moskoviták egy új mohácsi csata után, megtelepedjenek a Duna és Tisza mentén; Ausztria Németország ölébe hulljon; nekünk pedig Bécs és Budapest helyett,

talán Salonikit jelölnék ki egy új czinczár fejedelemség székhelyül. S még ez esetben is kezet kellene csókolnunk a czárnak, hogy bennünket egészen Ázsiába visszatelepíteni nem kegyeskedett.

Ha minden áron a déli tengerekre akarunk jutni: akkor sokkal czélszerűbb, egyenesen Konstantinápolyba törekednünk. Itt legalább tisztességes birodalmi székvárost kapnánk — Bécs és Budapest helyett; mert oly hadvezéri talentum még nem született, mely a Salonikiban uralkodó Ausztria-Magyarországot akár a német, akár az orosz ellen egy hétig fenn tudná tartani; pedig a háromcsászári szövetség nem virágzik örökké.

De hogy e monarchiában akadtak politikusok és stratégiák, kik a salonikii expeditiót mindennek daczára kedvencz eszméjöknek tartják, ezen eredményt is azon minisztercinknek köszönhetjük, kik felosztották Törökországot s Boszniába bevitték bennünket; mert sokan úgy gondolkoznak, hogy miután a novi-bazári zsákutczába bejutottunk, onnan minden áron kifelé, szabad tengerre kell törekednünk, mint Oroszországnak Közép-Ázsiából utja a perzsa öbölbe, vagy az indiai tengerre tart.

De Bismarck egyelőre bevágta az utját minden további keleti kalandnak azzal, hogy 1879. szeptemberben szövetséget kötött velünk, mely az osztrák-magyar kormányt arra kényszeríté, hogy akarva, nem akarva megkezdje a sisiphusi küzdelmet mindazon következmények ellen, melyek Andrásy politikájából származtak reánk. Ausztria-Magyarország hagyományos sorsa, hogy életének egyik felét ostobaságok elkövetésével, másik felét az elkövetett ostobaságok reparálásával töltse el. Ezért nem tudtunk mi soha előre haladni, csak mindig hanyatlani. Haymerle maga is belátta, hogy a keleti hódítások folytatását jobb időre kell halasztanunk. S a diplomatai harcz megkezdődik a nagyra növelt panszlavizmus ellen. A berlini szerződés végrehajtását Haymerlének minden irányban támogatnia kellett, ha azt akarja, hogy Oroszország is végrehajtsa azt. S mig Angliában a Közép-Európával tartó tory-kabinet kormányoz: addig Anglia, Németország és monarchiánk némi sikerrel működhetek Oroszország ellen; mert az orosz hadsereget a Balkánfélszigetről hazavonulni kényszerítik.

Ez is csak azért sikerül ; mert Franciaország katonai szervezkedését még nem fejezhetvén be, az orosz-francia szövetség szerződési szentesítése egy időre elhalasztatott. De midőn Angliában a Gladstone-kabinet került uralomra: Oroszország nemzetközi állása ismét megszilárdult. S habár a berlini szerződésnek hűségesen végrehajtottak mindazon pontjai, melyek a porta ellen szólnak, habár mindenki, Görögország is megkapta osztályrészét Törökországból: de Haymerle nem volt képes, még Németország szövetségével sem kieszközölni, hogy a berlini szerződés panszlávellenes határozatai végrehajttassanak. Így Bulgáriában s Kelet-Ruméliában a mohamedánok elleni irtó harc szakadatlanul folyt, daczára a porta tiltakozásinak. Bulgária kormánya és hadserege, orosz kormány és orosz hadsereg lett. Sófiában a czár főtisztjei neveztetnek ki miniszterekké a hadügy és belügy élére ; a kivonuló orosz hadseregnek egy része Bulgáriában maradt a bolgár militia élén, annak szervezésére és vezetésére ; az egész katonai nevelés orosz kezek közt van. A mit Bécsben aligha tudnak, — *a dunai várak Sistovo, Ruszcsuk, Silistria, valamint Sumla, Várna s a Balkán északi része, orosz csapatokkal vannak megtömve*, melyeknek csak az egyenruhájok bolgár. A várakat 1880-tól kezdve folyton az orosz hadügyi budgetből erősítik ; a stratégiai vasutakat, a sistova-ruszcsuki s a sistova-gabrovvi vonalakat, mely utóbbi a Balkánt a Dunával összeköti, titokban az orosz kormány építteti. Sőt Salonikiba is előbb bejut Oroszország, mint mi, mert a Ruszcsuk-Sófia-Ueskübi vasutat néhány év alatt ki fogja építeni, akkor majd konkurálhatunk itt is a muszkákkal. A balkáni katonai vonalakat, a Karadzsa, Dagot és Slivnot ő erődítteti. A bolgár konservatív és szabadelvű párt főemberei hivatalos orosz ágensek. A polgári közoktatási rendszer is egészen orosz. S még ez hagyján ; hanem daczára az Európa által diktált keletruméliai statutumoknak, *Kelet-Rumélia is orosz uralom alatt van*. A bulgáriai és kelet-ruméliai orosz-bolgár hadsereg egy szerves egészet képez, melynek háboru esetére egy és ugyanazon hadi rendje, egy és ugyanazon orosz vezérkara van. Kelet-Ruméliából egész bulgáriai ezredek ujonczoztattak s egészítettnek ki. Így az 1., 5., 6., 9. és 14-ik bolgár ezredek hadkiépítési kerületei Ruméliában találhatók. A kelet-ruméliai

katonaság élén, noha azokat a berlini szerződés szerint a szultán nevezi ki, legalább $\frac{2}{5}$ részben orosz fő- és altisztek állanak, kiket a tartomány kormányzója és igazgatósága szerződtetett. A portának felségjogait egész Drinápolyig a muszka czár ragadta magához. A berlini szerződés szerint a portának nemcsak joga, hanem kötelessége Európa iránt, hogy a Balkán déli oldalát katonailag megszállja, mit annyival inkább végre kellene hajtani, mivel a balkán egész északi részét orosz hadak dominálják. De a szentpétervári kormány kijelenté, hogy ő a berlini szerződés e határozatát semmi áron nem engedi életbe lépni s a *Balkán megszállását török részről »casus belli«-nek tekintené.* Oroszország mind e mai napig katonailag ura az al-Dunának és a Balkánnak. Se Haymerle, se Kálnoky nem képesek kivívni, hogy a berlini szerződés Bulgáriában s Kelet-Ruméliában végrehajtsék; mert ezt csak úgy érhetnék el, ha Oroszországgal készek háborút viselni és megverik az északi kolossust. Oroszországot se Francia- se Olaszország, komolyan még Anglia sem szorították arra, hogy európai kötelezettségeit teljesítse; mert solidaritásban érezték magokat vele Közép-Európa ellenében.

Haymerle küzdelme dunai érdekeink védelmére Romániával is hiábavalónak bizonyult. E kis hatalmat Andrassy politikája először ellenségünké tette, másodsor katonailag kiszolgáltatta Oroszországnak, harmadsor az oroszszal kaczerkodo európai hatalmaknak. Az a durva, sértő hang, melyet a román király trónbeszédében ellenünk használt, nálunk s Berlinben visszatetést szült, de Párisban, Londonban és Szentpétervárott tapsoltak neki; és Károly király rokonsága a német császárral nem képes Közép-Európa jogait az al-Dunán érvényre juttatni, még arra sem, hogy a bukaresti kormányt legalább a giurgevói Dunahid építésére rávegye. Románia határozottan kijelentette, hogy ő csakolyan ur az al-Dunán, mint Ausztria-Magyarország, sőt nagyobb, mert parti állam és nekünk semmi előjogokat nem fog engedni. Haymerle és Kálnoky három évi harc után még odáig sem juthattak, hogy Románia s a háta mögött manövrozó nagyhatalmak, legalább névleg elismerjék monarchiánk nemzetközi jogait a Dunán; mert hiszen, ha nekünk két szavazatunk lenne is a parti államok bizottságában, az al-Duna a vaskaputól a Sulina

torkolatig mégis csak orosz maradna; miután az Andrássy által Sándor czárnak adományozott Bessarabiából s Bulgáriából orosz ágyuk őrzik a fenséges folyó szabadságát; a másik oldalon pedig a velünk ellenséges Románia, szintén orosz parancsszóra dolgozik; mert Oroszország, mióta Bessarábia déli csúcsát s Bulgáriát megnyerte, stratégiai fogházban tartja a románokat, kik, ha akarnának, sem képesek többé a medve körmei közül menekülni. A sófnai orosz konsul Hitrovo joggal mondhatta, hogy »Románia a miénk«; de hozzá tette azt is, hogy »*Ausztria-Magyarország kadaver*, melynek a térképről el kell tűnni«. Anglia és Franciaország szívesebben engedik az oroszot, mint a németet vagy osztrák-magyart gazdálkodni Bukarestben s az al-Duna mentén. Andrásynak van egy barátja Romániában, Boerescu ur: de Haymerle és Kálnoky még e jóakarónk segélyével sem hódíthatták meg részünkre Románia szívét, melyet Andrássy muszkaszövetségi politikájával hosszú időre eljátszott. Andrássy utódai a dunai kérdéssel s Romániával is csak úgy boldogulhatnak, ha előbb megverik Oroszországot. Addig a Duna szabadsága nincs biztosítva, bárhogy alakul is meg a dunai bizottság.

Montenegro, különben is tántoríthatatlan satellese Oroszországnak, az occupatio óta vad gyűlölettel készül ellenünk, hogy a legelső alkalommal fegyvert ragadjon Hercegovina azon részének visszahódítására, melyekből csapataink kivonulásra kényszerítették. Itt Haymerle és Kálnoky semmire sem számíthatnak.

A porta hallani sem akart arról, hogy Ausztria-Magyarország részére vasutakat építsen akár Konstantinápoly, akár Saloniki felé. Haymerle annyira sem tudott menni, hogy a török kormánylyal »in principio« elfogadtassa a berlini szerződés azon határozatát, mely szerint a Balkánfélszigetre vezető vasutaink a Konstantinápoly- és Salonikiban végződő török vonalokhoz csatlakozzanak. A porta nem bocsátott meg nekünk a multért s alapos gyanuval fogadta minden lépésünket, melyet a jövő kedvéért teszünk Törökország felé. Hiába mondta Haymerle a szultánnak, hogy Törökország conservatív érdekei Ausztria-Magyarország hason érdekeivel azonosak; ne féljen a porta tőlünk, kikben leg-erősebb támaszát lelheti: a porta előtt minden hitelünket, becsületünket elvesztettük Andrássy politikája következtében. S a török

kormányférfiak előttem sem csináltak titkot azon meggyőződésből, hogy a szultán nem fogja megengedni a vasúti csatlakozások kiépítését, *még akkor sem, ha a szerződéseket aláírná.* A porta ki fog játszani bennünket; mert Andrassy is kijátszotta a portát. S hogy Törökországgal valaha jó viszonyban élhessünk, csak azon föltétel mellett érhetnök el, ha mi európai Törökország integritását szerződésileg biztosítanók.

Az egyetlen keleti pont, hol Haymerle sikert arathatott s befolyásunkat némileg érvényesíteni képes: Szerbia. De mily erőfeszítések, mily fenyegetések s mennyi pénz kellett ahhoz, hogy a Risztics-kormányt megbuktathassuk s a Pirocsanacz-miniszteriummal a kereskedelmi és vasúti szerződéseket megköthessük! Haymerle b. a diplomatai vásárnak és erőszaknak minden eszközét mozgásba hozta, hogy egy szerb kormányt fogjon, melylyel megköthesse az Andrassy-féle egyezményekben kikötött szerződéseket. Haymerle háboruval fenyegette Szerbiát; majd az osztrák pénzhatalmak vették át a hajthatatlan szerb szívekhez vezető utak egyengetését; míg végre sikerült létrehozni az alkut, mely Szerbiának gazdasági s politikai tekintetben sokkal több előnyt nyújt mint nekünk. De arról mindenkit biztosíthatok; mert engemet magok a szerbek is biztosítottak, hogy a vasúti csatlakozás egy új keleti háboru előtt semmi esetre sem fog kiépülni; mert ezt sem Oroszország sem a szerb nép nem engedi. A munkálatot megkezdik, de nem fejezik be: ez Belgrádban már rég elhatározott dolog. Másodszor Milan király és jelenlegi kormányának minden ígérete hamis, mely bennünket jövőre Szerbia békés magatartásáról biztosít; mert Szerbia és Montenegro közt *titkos véd- és daczsövetségi* szerződés létezik, mely miután Bosznia- és Hercegovina elfoglalását zárja magában, Oroszország támogatása nélkül nem is képzelhető. S azon véd- és daczsövetség, melyet Nikola Montenegro fejedelme 1882-ben Szentpétervárott kötött, a jövő háboruban Szerbiára is kiterjed. S ha Bécsben azt hiszik, hogy Szerbiát minden eshetőségre menyerték: akkor Kálnoky külügyminiszter s egész monarchiánk csúful rá vannak szedve; *mert a szerb-montenegrói szövetség oly garantiákkal van ellátva, hogy kormányválság vagy trónváltóság sem érvénytelenítheti.* A ki nem hiszi; majd tapasztalni fogja a jövő keleti háboruban.

Az Andrásy politikája által teremtett keleti országok közt egyetlen egy sincs, melyet Haymerle vagy Kálnoky monarchiánkhoz szövetségi kötélekkel lett volna képes csatolni. A román, a bolgár, a szerb, a montenegrói mind ellenségünk és Oroszország szövetségese háboru esetén. Csak azért; mivel Oroszország érdekei s történeti hivatása azt diktálják, hogy a császár a török uralmat megsemmisítse s Ausztria-Magyarországot minden oldalon gyöngítse. E célból az orosz kormány a Balkánfélszigetet kioszthatja s belőlünk is jó darabokat oda igérhet a keleti kis államoknak; mert Oroszországnak ez üdvére válik. Ezért veszeett kárba Andrásy minden fáradsága, melyet Törökország felosztására s a keleti államok fölépítésére pazarolt. Ezért ajánljuk mi hiába föl Szerbiának a királyi koronát s fizetjük hiába a szerbeket és Montenegrót; ezért hasztalan minden verseny Oroszországgal a balkánfélszigeti szlávok dédelgetése körül. Ezért vágja Ausztria-Magyarország alatt a fát minden külügyminiszterünk, a ki Oroszországgal szövetkezve és nem Oroszországot legyőzve akar keleten befolyást szerezni monarchiánkknak. Legszomorubb de legmeggyőzőbb példa e tekintetben Montenegro perfidiája. Mit nem tettek Andrásy és Haymerle Montenegro érdekében! Föl-fegyverezték, subventionálták, műutakat építettek neki, a cetinjei miniszterek fiait Bécsben növeltették. Montenegro mégis halálos ellenségünk s a császár satellese marad. Talán Kálnoky is tudja már. Szerbia hűségéről is meg fogunk győződni saját kárunkon. *Graeca fides nulla fides!*

S e fatalis viszonyokon se Haymerle se Kálnoky nem birtak változtatni, noha Bismarck minden ponton hűn támogatót bennünket. De a hatalmas Németország szövetsége és európai befolyása sem képes az Andrásy-politika vészes következményeit megszüntetni mindaddig, míg Ausztria-Magyarország keleti hódításairól le nem mond és Oroszországot meg nem veri.

Az orosz hadüzenet.

A keleten s európai állásában veszélyesen megizmosodott Oroszország nem ijedt meg egy pillanatra sem a német-osztrák-magyar szövetségtől; mert látta, hogy a francia, angol, olasz kormányokon kívül a keleti államokban is támaszra számíthat. S a csári kabinet nem elégedett meg annyival, hogy a nyugati hatalmakkal együtt a portát, Romániát, Szerbiát és Montenegrót ellenünk lovalja, hanem 1880-ban, még II. Sándor életében, oly katonai s diplomai intézkedéseket tesz, melyek ellenünk a harcra provokálás jellegét viselik. Oroszország oly hatalmasnak érezte magát, daczára minden nihilistikus belviszálynak, hogy rajtunk immár kihívólag paczkázni kezd. Míg Németország s monarchiánk a szeptemberi szövetkezés után egész nyugodtan viselik magokat Oroszország iránt; míg mi Galicziában s a monarchia valamennyi védtelen pontján csak a rendes helyőrségeket tartjuk, erődítésekre nem gondolunk: addig a szentpétervári kormány hadseregét oly nagy tömegekben összpontosítja ellenünk, hogy a hadat minden pillanatban megüzenhesse.

Kevesen tudják nálunk azon megdöbbentő tény, hogy az orosz hadügyminiszterium 1880-ban a varsói és vilnai katonai kerületekben 280 zászlóalj gyalogságot, 142 század lovasságot, 109 ágyú-üteget s 35 zászlóalj vartüzérséget és hadmérnöki csapatokat helyezett el. A gyalogság a két kerületben szabadságolt tartalékosokkal néhány nap alatt 148 zászlóaljjal összesen 428 zászlóaljra szaporodik! *E tekintélyes hadsereg közvetlen erősítésére a szentpétervári, kiévi, charkovi és moszkvai katonai kerületekben 354 zászlóalj gyalogság, 199 század lovasság, 156 üteggé és 23 1/2 zászlóalj vartüzérség és hadmérnöki csapatok összpontosítvák; melynek gyalogsága a szabadságolt tartalékosok*

behívása után 277 zászlóaljjal, összesen 631 zászlóaljra szaporodik. S a német vezérkar pontos számítása szerint Oroszország a Visztula vidékén működő hadsereg alakítására oly roppant haderőt concentrált, melyből, mint működő tábori és támadó hadsereg következő tömeg válik ki: 840 zászlóalj gyalogság, 300 század lovasság, 284 ágyú-üteg (8 ágyúval) 30 lovas ágyú-üteg és 26 zászlóalj hadmérnökség. Egyidejűleg Orosz-Lengyelországban két új erősített tábort építenek, Varsót s a keleti tengertől Odessáig nyúló két várlánczolatot erősítik. A hadseregbe 1880-ban 235 ezer embert soroztak be, a mire még a háború alatt sem volt eset; mert 1877—78-ban csak 218 ezer ujonczot soroztak.

II. Sándor czár ily harcziasan válaszolt a német-osztrákmagyar frigykötésre. Csodálhatjuk-e aztán, ha Haymerle b. nem tiltakozott Oroszország azon merénylete ellen, hogy Bulgáriában s Kelet-Ruméliában a berlini szerződést széttépte s e két tartományból orosz vazallusokat alkotott? Csodálhatjuk-e, ha a keleti államok kinevették Haymerlét, mikor őket nemzetközi kötelességeikre figyelmeztette? Mikor nekünk Galicziában s Bukovinában a moskoviták óriás táborával szemben csak 24, mond huszonnégy zászlóalj gyalogságunk, 32 tartalék- és 4 vadász-zászlóaljunk lézengett, 21 dragonyos, 35 dzsidás-ezred, 13 ágyú-üteg, 1 lovas-üteg és 1 zászlóalj hadmérnökség kíséretében. Uram isten! Minő különbség e szerény helyőrségi s azon roppant tábori létszám közt, mely velünk szemben orosz földön az 1880-dik évtől kezdve folyton csatakészen áll. Ha tehát a mi galicziai s bukovinai helyőrségünkkel, melynek gyalogsága 60 zászlóalját tesz, az orosz varsói és vilnai 428 zászlóalj gyalogságot szembe állítjuk: rögtön kiszámíthatjuk, hogy a mi befolyásunk keleten úgy viszonylik az orosz befolyáshoz, mint 60 : 428! Mert *Törökország felosztása után a keleti hatalmi kérdés északon döntetik el.*

Külügyminiszterünk Haymerle b., nehogy Oroszországot megsértse, Galiczia s Bukovinába nem küld több csapatot a maroknyi helyőrségnél. De hogy jövőre egészen védtelenül ne álljunk, a közös hadügyminiszterium a Werndl-féle puskák erősített töltényekre való átalakítását folytatja s eszébe jut, hogy az egészen hasznavethetetlen krakói erősített tábor s a przemysli

vár kiépítését jó lenne lassanként megkezdeni s Krakóra a 3 millió összes szükségletből egy évi 700,000 forint részletet, a przemysli várra pedig 5 millió 500,000 forint összes szükségletből 400,000 frt egy évi részletet kér a delegatióktól. Így néhány év alatt majd csak lesz két erődített helyünk a monarchiában Oroszország ellen! E szerény intézkedésekből kiviláglik, hogy Haymerle s a bécsi hatalmak az Oroszország elleni védelemmel nem sokat törődtek; mert különben komolyabb lépésekre szánták volna el magokat.

De Oroszországot a mi föltétlen békeszeretetünk legkevésbé sem feszélyezte, hogy harczy politikáját az egész vonalon tüntető módon ne folytassa ellenünk. II. Sándor czár borzasztó halála, a nihilismus szereplése III. Sándort és panszláv kormányfőfiatit még inkább megerősítik azon elhatározásban, hogy Ausztria-Magyarországot le kell verni s a la Turquie kell velünk elbánni. Oroszországra nézve soha nem történhetett kedvezőbb időben az uralkodói változás. Oroszország megszabadult a párisi szerződés bilincseitől; Törökország felosztása a panszlavizmust teljes életképességgel ruházta fel; az európai helyzet soha nem alakult oly előnyösen a moskovitákra nézve; Ausztria-Magyarország soha nem volt szorultabb helyzetben, s nem mutatkozott tehetetlenebbnek, mint most, daczára hódításának és a német szövetségnek.

Montenegro fővárosában: Cettinjében időzésem alatt alkalmam volt a legbiztosabb forrásból megismerkednem azon hadi tervvel, melyet III. Sándor czár kormánya ellenünk megalapított, s részben végrehajtott. 1881. tavaszán, mielőtt Ignatieff belügyminiszterre neveztetett volna, titkos miniszteri tanácskozásokban, hol a panszláv párt vezérférfiai Ignatiffel együtt jelen voltak, — elhatározatotott, hogy Ausztria-Magyarország ellen a belforradalmat minden ponton szervezni fogják s Bosznia-Herczegovinában megindítják a mozgalmakat, hogy 1882-ik év tavaszán nyiltan kitörjön a lázadás úgy az occupált tartományokban, mint déli Dalmátiában. Oroszország a nyugoti hatalmakkal s Olaszországgal egyetértve fogja vezetni a keleti mozgalmakat; Szerbiával és Montenegróval a tovább bosnyák lázadók támogatására hadat indíttatnak; s miután

Ausztria-Magyarország csapatai délen foglalkoznak: az orosz kormány Angliával, Francia- és Olaszországgal szövetségbe, megtámadja monarchiánkat. E három hatalom feladata csak abból fog állani, hogy Németországot lekösse, nehogy ez a III. Sándor császár által haddal megtámadott Ausztria-Magyarországot katonai segélyben részesíthesse. Oroszország a keleti államokkal együtt majd elbánik velünk. A császári kormánytanácsban, részletes katonai számítások alapján, constatálták, hogy Ausztria-Magyarország éppen kétannyi erővel fog szembenállani, mint a mennyit ő táborba állítani képes. Egyébiránt az orosz vezérkar kimutatta, hogy a bosnyák úborúban tett tapasztalatok alapján Oroszország győzelme ellenünk még akkor is biztosnak tekinthető, ha mi összes haderőnket az orosz hadsereg ellen állíthatnók föl! Ezen politikai program végrehajtását a császár Ignatieffre bízta; mert a panszláv-párti vezérek többsége őt tartotta legalkalmasabb embernek arra, hogy Ausztria-Magyarországot tönkretegyje. De az udvarnál minden ember, maga Ignatieff is azt tanácsolta a császárnak, hogy a dolog biztosabb sikere s Ausztria-Magyarország rászédése végett, Ignatieffet ne külügyminiszternek nevezzék ki, hanem hivatalosan csak a belügyi tárca vezetésével bízzák meg és sub rosa bízzák rá a külügyek intézését. Ez által a berlini udvar gyanakodását is elháríthatni vélték mindaddig, míg Oroszország nyíltan fölléphet tervével. 1881. májustól kezdve Ignatieff lőn titkos lelke s vezetője az orosz külügyi hivatalnak. S a lánglelkű, ravasz panszláv egy napot sem késelt a megállapított hadi terv végrehajtásával. A keleti orosz ügynökök még június elején megkapták az utasításokat az ellenünk célzó forradalmak előkészítésére.

Romániában Gorcsakoff sógorát, a Jassyban székelő Sturdza Györgyöt bízták meg egyrészt az az, hogy Románia gyűlését ellenünk a parlamenti kulissák mögött, sajtó útján s a rábeszélés minden eszközével lehetőleg szítsa, másrészt a magyarországi románok közt kezdje meg az izgatást forradalomra. Szerbiában Risztics, Mihály metropolita és társai a magyar- és horvátországi szerbek megdolgozásával, a boszniai mozgalmak megindításával bízták meg; míg Montenegro Hercegovina és déli Dalmátia óvatos fellázításával bízott meg. Egyidejűleg a gali-

cziai ruthének s az észak-magyarországi tótok és oroszok közt *már működő* forradalmi banda szilárdabb szervezetet nyert. A lebergi per fő hősei s más, törvényszék elé még nem állított orosz zsoldosoknak meghagyatott, hogy a hazaáruló izgatást minél gyorsabban, s minél szélesebb körökben üzzék. A lebergi vezetőkön kívül a *felső-magyarországi szlávok közt 273 működő tagot* számít az Ignatieff által organizált összeesküvés. S mindezeknek az volt kötelességök, hogy az orosz hadsereg későbbi működésének politikai alapját megvessék azon a pontokon, hol az orosz vezérkar terve szerint III. Sándor czár támadni s occupálni fogja (!) monarchiánkat.

Sőt azt is biztosan tudom, hogy a nihilistákkal benső összeköttetésben álló Ignatieff még az orosz nihilismust is felhasználta monarchiánk elleni gonosz céljaira. Ignatieff a cseheknél s morváknál nihilistáival kezdett izgatni az osztrák uralom ellen; miután a kormányrudon lévő csehekhez más eszközökkel hozzá nem férhetett. Pieger nem volt többé a régi moszkvai zarándok; a cseh politikusok urak Ausztriában, kiket Ignatieff meg nem vásárolhatott. Azért az orosz miniszter Cseh-Morvaországban az iparos osztályba s a köznép közé küldte nihilista ügynökeit. Ugyanezt teszi Magyarországon. Budapesten Ignatieff nihilista ágensei 1881. és 82-ben sűrűn megfordulnak; kik tulajdonképen csak ál-nihilisták, s az orosz kormány hivatalos forradalmi közegei, kiknek hivatásuk a magyar főváros szegény munkás elemeit megnyerni a Habsburg-uralom elleni pártütésnek, aztán a muszka propagandának.

A mi minisztereinknek, Tisza Kálmánnal együtt, vajmi kevés fogalmuk van arról, mily utakon dolgoznak a panszlávok monarchiánk megbuktatására. Fogott-e el Tisza belügyminiszter egyetlen orosz ágenst Magyarországon? Pedig nem egy van, hanem ezer, s két év óta aknázzák folyton Szent István birodalmát Kárpátoktól Adriáig, Pozsonytól Brassóig. Juliusban már az egész szláv-román gyűrűzet, melyet az orosz kincstár rubeltelepeivel, daco-román, vagy szerb és panszláv eszmékkel villanyoztak át, mozgásban volt körülöttünk. Bécsben eleinte semmi rosztat nem sejtettek. De Haymerle külügyminiszter véletlenül nyomára jött csak *annynak*, hogy Ignatieff Riszticsékkal conspirál ellenünk s figyelmeztette Tisza miniszterelnököt. Tisza

figyelmeztette a főispánokat; azzal elaludt a magyar kormány minden ébersége. Tisza Kálmán se nem látott, se nem hallott orosz agitatót; mert a képviselőválasztásokkal, azután a parlamenti többség megcsinálásával volt elfoglalva. Ő tőle a muszkák Budapestre is bevonulhattak volna. Galicziában az osztrák rendőrség kisütötte az orosz invasiót; de a lemergi esküdtszék csak rendzavarást látott azon hazafiak eljárásában, kik a tervezett orosz háború esetére keleti Galicziát muszka lobogó alá akarják átvinni.

Egyébiránt Haymerle b. sem volt értesülve Ignatieff nagymérvű üzelmeiről. Midőn a romániai sajtó 1881. nyarán egyhangúlag hadat üzent nekünk s kijelenté, hogy nemcsak az al-Dunát nem kapjuk meg, hanem a magyarországi román területeket és Bukovinát is Romániához kell csatolni; midőn román csapatok határainkra betörték s magyar földet occupáltak: Bécsben csak annyit tudtak, hogy ismét nemzetközi sérelem történt rajtunk, nem először, nem is utoljára; *de azt senki nem tudta, hogy Ignatieff rendezte az egész daco-román támadást.* Bécsben azon forradalmi izgatásokról sem voltak értesülve, miket Ignatieff orosz küldöttei és Montenegro 1881. május végétől kezdve Herzegovinában és Krivoszciában városról-városra üttek, nem az agrar kérdés, nem is a védtörvény miatt, hanem azért, mivel a csári kormány-tanácsban 1881. április elején már elhatároztatott, hogy az occupált tartományokat minden áron föl kell lázítani.

* * *

Én az osztrák-magyar közigazgatást s a forradalom történetét Boszniában s déli Dalmátiában a helyszinén tanulmányoztam. Nagyon jól tudom, hogy oly páratlan administratót Ázsiában sem találhatunk, a milyet a mi kormányunk az occupált tartományokban üzött.

Philippovich b. occupáló főhadvezérünk, mikor Serajevót bevette, azzal kezdte az osztrák-magyar kormányzatot, hogy a török hivatalos aktákat mind megsemmisíté! Ez sokat ígérő reformlépés volt. Nagy reményeket ébreszthetett az új hódító kormányzata iránt. Valóban reformáltuk is a gondjainkra bízott

török tartományokat. Arra a földhöz ragadt szegény hercegovinai népre ráhuzták adórendszerünket, a helyett, hogy mint civilisatorok enni adtak volna neki; mert alig van betevő falatja. Egyenes adó, közvetett adó és monopoliiumok: ezeket fizesse a bosnyák épúgy, mint az osztrák gyárosok! A helyett, hogy a török administratio kitünő közegeit mind megtartották volna: Andrásy elfízte azokat s az osztrák szláv és horvát bürokracia alját beküldte civilizálni a bosnyákokot. Pedig ha valóban megakarta hódítani Bosznia szivét monarchiánk részére: akkor hivatalnoki karunk első tehetségeit kellett volna a török hivatalnokok mellé alkalmazni; mert idegen tartományt kormányozni sokkal nehezebb, mint a hazai földet; s nekünk Boszniában minta-administratiót kellett felmutatnunk úgy keletnek, mint Európának. E célra elsőrangú hivatalnoki kart kellett volna Andrásynak alkotnia. Miután a kezdet rosz volt, pár év alatt négyszer változtatták a rendszert s hivatalnokokat. Katonai kormányzat, civil segédlettel s a szerb elemre támaszkodni; néhány hónap mulva eltenni a katonai hivatalnokokat s horvát emigransokkal helyettesíteni; majd megpróbálni a török-elemre való támaszkodást; végre a polgári kormányzatot emancipálni a katonaitól s mind a három nemzetiséget egyformán részeltetni a hatalom kezelésében: így administráltunk. A folyton változó hivatalnoki kar nyomja, zsarolja a szegény népet. Az adó-törvények végrehajtásában részint tudatlanul, részint önkényesen jár el. Hercegovinában fő keresetforrás a dohánytermelés. A monopoliiumot ide behozni, hol annak soha hírét nem hallották! Keleten a dohányt szabadon adják veszik, mint a kenyeret. S még hozzá úgy kezelni az egyedárúságot, hogy mikor a hercegovcz beviszi dohányát a beváltó hivatalba, megvizsgálják s azt mondják: nem jó, füstre vele, clégetik, a miből a szegény paraszt egész éven át családjával együtt élt; menjen koldulni; mert a rosznak itélt dohányért nem adnak semmi kárpótlást. Igen, de bármily használhatatlannak nézi is azt a mi finczunk: a bosnyák megélt belőle; most pedig a monopoliium mellett elvesz éhen. Az adó-exccutiót is divatba hoztuk Boszniában. A török kormány, ha nem tudta jószerével behajtani a kivetett adót, elengedte, de nem licitált s az adózó tökéjét nem támadta meg soha. Mi egy adókerületben 150

házat is árvereztettünk állami adó fejében. A kivándorlást nemcsak Magyarországon, hanem az occupált tartományokban annyira divatba hoztuk, hogy Mostárban 1882. januáriusban 900 kivándorlási kérvény adatott be. S több ily apróság; melyből csak az a tanuság, hogy oly nagy hatalom, mely önmagát sem képes jól administrálni, ne törekedjék idegen tartományok kormányzatára.

Azoknak, a kik Bosznia-Hercegovinát meg akarták hódítani, az occupatio után rögtön az elpusztított tartomány gazdasági emeléséről, az agrárius kérdés megoldásáról, iskolák alapításáról kellett volna gondoskodniok. A jobbágyok felszabadítása égető kérdés volt, mert a Hercegovinára aspiráló Montenegro e kérdést már otthon megoldotta. De mindehhez igen sok pénz kellett, a mi a deficités Ausztria-Magyarországtól nem telt. Mi Boszniától vártuk az occupationalis költség fedezését is. S miután hiába vártuk, költségkimelés szempontjából kivontuk csapatainkat a tartományból, csak rendes helyőrséget hagytunk ott, mely mellett a lázadás kényelmesen kifejlődhetett. Ugyanekkor megtámadtuk a szegény országot fiskális politikánkkal. Oly védtörvényt adtunk a bosnyákoknak, mely mellett ezek nem vihetik többre az őrmesterségnél; mert tisztai tanulmányokra és vizsgára nem állítottunk iskolát. A bégek eddig ezredparancsnokok voltak s a polgári közigazgatás élén is ők állottak; míg a keresztények kisebb közigazgatási hivatalokra alkalmaztattak. Most a tömegeesen importált osztrák-magyar hivatalnokok s a roszt védtörvény mellett a benszülöttek elől elzártuk úgy a katonai, mint a polgári tisztségeket.

Hercegovinában törökök és keresztények azt mondták nekem, hogy »a szultán jobban kormányozta őket, mint a svábok«. Annyira igaz, hogy ezt nemcsak a kormányzottak, hanem az elfogulatlan kormányzók is beismerték előttem.

De azért a nyomorhoz, türéshez szokott s alattvalói terheit szórtlanul viselő hercegovinai nép még sem lázadt volna föl ellenünk, ha erre külbefolyás nem kényszeríti. És ha kormányunk Bosznia-Hercegovinát époly okosan igazgatja, a mily botrányosan administrálta; ha a katonai kötelezettséget nem octroyáljuk Boszniára: a lázadás mégis kitört volna minden esetre. Mert azt

nem a hercegovinai nép, hanem az orosz kormány csinálta; nem a bosnyákok jólétéért szervezték, hanem azért, mivel Oroszország ellenünk indítandó háboruját így akarta megkezdeni. A katonai kötelezettség behozatala csak sietteté a fölkelés lángrobbanását; Montenegro és Ignatieff küldöttei jobbnak látták megragadni a kínálkozó alkalmat, habár néhány hónappal előbb kezdik is a harcot, mint azt Szentpétervárott 1881. tavaszán tervezték.

És így nagy hiba volt az egész occupationalis közigazgatás; nagy hiba Bosznia-Hercegovinából oly mérvben kivonni csapatainkat, hogy itt és Dalmáciában összesen 24 ezer emberből álló helyőrségünk marad: mert ottani katonai kormányunk előre figyelmeztetett e takarékoság veszélyes következményeire; előre megmondta, hogy a benmaradt csekély helyőrség nem elég esctleges forrongások elfojtására. Nagy hiba, hogy Szlávy Józsefet kényszerítették — ez is Andrássy műve — a bosnyák ügyek vezetésére; mert e különben derék hazánkfia nem ismerte az occupált tartományok viszonyait, így azokkal sikeresen meg sem birkózhatott. Nagy hiba a helyi körülményeknek meg nem felelő védtörvény. De mindezen hiba csak alkalmat adott a lázadás kitörésére. A lázadás valódi oka maga az occupatio s az Andrássy külpolitikája által teremtett helyzet.

A bécsi kód.

Nagyszerű volt a minisztereket látni, mint akarnak egyenkint mindnyájan kibujni e felelősség alól s egymás vállára hárítani azt. A külügyi hivatal a rossz administratiót s a védtörvényt okolta; a hadügyminiszterium s katonai körök a rossz belpolitikában keresték a baj forrását; a bosnyák miniszterium Tisza Kálmánnal együtt azt mondta, hogy a hercegovczok rablószelleme idézte elő a forrongást, mely különben nem egyéb közönséges ziványkalandnál.

Bécsben senki, maga Haymerle külügyminiszter sem volt tájékozva a helyzetről; senki nem tudta, hogy a hercegovinai rablóbandák a Kovacevicsek s montenegrói urak vezérlete alatt honnan erednek és Krivoszciában miért fenyegetődzik a nép ismét ellenállással, ha honvédeket ujonczoznának. Ausztria-Magyaror-

szág három miniszteriuma, két tuczat miniszter, összes diplomatai karunk Európában és Keleten úgy állottak a készülődő események küszöbén, mint jámbor bárányok az új kapu előtt. Csak azt látták, hogy Hercegovinában rabolnak, fosztogatnak; Krivoszczia mozog. De hogy ez Andrásy politikájának kikerülhetetlen következménye, hogy III. Sándor czár háborura készül ellenünk: arról egy hivatalos léleknek sem volt tudomása; noha két orosz vezérkari tisztet éppen e tájban fogtak el Galicziában, kik hadmérnöki munkálatokkal s a forradalmi propaganda buzdításával foglalkoztak. De mint gyanutlan barátokat, ezeket is hazaresztik, hogy Ignatieffnek referálhassanak.

Sőt Bécsben éppen most kezdték azt hinni, hogy Oroszországgal jobb baráti viszonyban állunk, mint San-Stefano után bármikor. Ignatieff 1881. szeptemberben azon sakkhuzásra vette rá a czárt, hogy közeledjék Németországhoz s ha lehet, a Vilmos császár és a bécsi udvar közti benső köteléket lazítsa meg; mert Ignatieff megtanulta Bismarcktól, hogy az ellenséget, a kit meg akarunk verni, izolálni kell. *A danzigi találkozás* kizárólag az ellenünk mozgósító Ignatieff műve volt; de sikerre csak annyiban vezetett, a mennyiben Vilmos császár és Bismarck Németország őszinte barátságos indulatáról biztosították a czárt, sőt arról is, hogy a bécsi udvar hasonló érzelmet táplál III. Sándor iránt. *Erre a czár azt mondta, hogy Ausztria-Magyarország barátságáról ő már előbb biztosítva volt!* Igen; Haymerle b. s a bécsi körök éppen akkor kezdtek közeledni Oroszországhoz, mikor III. Sándor czár a meg nem üzent, de tényleges háborut már a Névától Cattaróig minden ponton folytatta ellenünk. Annyira nem látták Bécsben a helyzetet az 1881-diki őszi köd miatt. S noha Ignatieff tanácsára III. Sándor czár kizárólag azért ment Danzigba, hogy nagybátyja Vilmos császár rokonai szívét minden eshetőségre biztosítsa magának, még *az Ausztria-Magyarország elleni háboru esetére is*: Bécsben azért föltétlen hitelt adtak szentpétervári nagykövetünk, Kálnoky gr. azon táviratának, mely szerint »a danzigi találkozás jelentősége abban rejlik, hogy ezzel a czár conservatív és békés politikájának legkétségtelenebb kifejezést adott«! Bécsben a ravasz czári kormány nyílt hazugságait annyira elhitték, hogy Haymerle az új orosz barátság megpecsételésére a

galicziai határszélen a danzigihoz hasonló találkozást rendezett a czár és felséges uralkodónk közt; minden előkészület megtörtént az ünnepélyes fogadásra; a krakói katonai zenekar erősen tanulta az orosz hymnust. Midőn Haymerle b. egyszerre szivszélhűdésben elhunyt s halála megakadályozta abban, hogy az alattomos orosz politikával ismét saját kárunkon megismerkedhessék.

Bécsben Haymerle halála után a vak homály tovább tartott. A Szlávy által ideiglenesen vezetett külügyi hivatal a delegatiók előtt hivatalosan megerősítette azt, a minél csakugyan nem tudott többet, hogy a délen a megszokott rablóbandák számuldoznak s komolyabb politikai forrongásnak semmi nyoma. Thömmel b. cettinjei követünk, kitünő keleti tudós, de még 1882 elején sem vette neszét azon nemzetközi összeesküvésnek, mely a montenegrói udvarnál ellenünk *már hónapok óta* folyt. A montenegrói kormány már 1881 nyarán megkezdte az izgatást Hercegovinában és Krivoszciában; 1881 őszszel már az orosz és angol diplomatiái ügynökök egy kézre dolgoztak a lázadás szításában, sőt Franczioraszág is secundált a forradalmi ligának. Nekem Keleten ezer alkalmam volt hitelesen meggyőződni arról, hogy Oroszország, Anglia- és Franciaország anyagi s erkölcsi eszközökkel vállvetve támogatták Montenegrót a forradalom szervezésében. De ezért Thömmel ezredes, az osztrák-magyar cettinjei követ, folyton azt távirta Bécsbe, hogy Hercegovinában rablóbandák garázdálkodnak, s melyeknek más, mint helyi jelentőséget tulajdonítani, nem lehet. Montenegro csillapítólag hat a rablókra; különben semmi baj nincsen. Bécsben mindezt elhitték. Sőt a delegatiókkal is elhitették.

* * *

Mikor *Kálnoky* a szentpétervári nagykövetségről közös külügyminiszterré neveztetett: e különben igen pontos, szorgalmas kimért diplomatától sem várhattuk, hogy a Néva partjáról egy kis északi fényt fog hozni a Bécsben uralkodó egyptomi sötétségbe; mert a katonásan egyenes és becsületes Kálnoky Ignatieff annyira rászedte, hogy Haymerle a paszlavizmus hivatalos mozgósításáról semmit sem tudott; a titkos udvari tanácskozásokról, hol a monarchiánk elleni hajrá elhatároztatott, egy szóval sem érte-

sült szentpétervári nagykövetségüinktől. És ha Kálnoky Szentpétervárott nem tudott a czári kormány titkos üzelveinek nyomokra jönni, mennyivel kevesebbet tudhatott meg a bécsi külügyi hivatal aktáiból; mikor még a cetinjei osztrák-magyar követ is csak annyit tudott, hogy Hercegovinában rablók administrálnak.

Ilyen külügyi hivatala, ilyen diplomatiája nincsen a botokudoknak sem! A kongo partján elő Basundi tartománynak sincs úgy bekötte a szeme, mint az osztrák-magyar monarchiának. Mintha az orosz szövetség örökre megbénított volna bennünket!

Csak így lesz aztán világos előttünk, hogy Kálnoky s valamennyi miniszter miért voltak még 1882. január elején is mindig azon nézetben, hogy délen nagyobb mérvű rablóbandákkal állunk szemben s egy millió forinttal s egy hadosztálylyal megfékezhetjük a fosztogatókat. Holott magok a fosztogatások és rablások legnagyobb része is politikai jellegű volt, mert Kovacsevicsék a hercegovinai békés parasztokat többnyire úgy kényszerítették lázadásra, hogy házáat felgyújtották, kirabolták s akkor azt mondták: most jöttök velünk a hegyek közé harczolni! A fölkelők ezereken és ezereken félelemből csatlakoztak a politikai rablóvezérekhez. Kálnoky csak január második hetében értesült arról, hogy a Balkánfélszigeten tavaszra nagy forradalom van készülóban s ennek a hercegovinai mozgalom csak előjátéka. Január 10-ke körül egyszerre világosodni kezd s megtudjuk, hogy panszláv izgatók *hónapok óta* járják keresztül-kasul az occupált tartományokat s legalább 50,000 emberre van szükség; mert a harc politikai színezetűnek *látszik*, úgy néz ki mintha forradalom lenne! De hogy a czári kormány és szövetségei organizálják az egész lázadást, ezt Kálnoky még farsangban sem tudta. Thömmel ezredes egész télen át azt sürgönyözte Kálnokynak, hogy néhány montenegrói átszökik ugyan a határon a fölkelőkhez, de a montenegrói kormány elejét veszi minden további bajnak; mert katonai kordonnal gondoskodik arról, hogy nemzetközi kötelességeit irányunkban pontosan teljesítse. Így fajult a lázadás oly hatalmas forradalommá, hogy a mit kormányaink eleinte rablóhistóriának vélték, 75 ezer emberrel sem tudták még ma sem végleg kiirtani; pedig egy éve mult, mióta az első forradalmi bandák Hercegovinában mutatkoztak. Ezt én 1882. tavaszán előre láttam

Montenegróból és Herczegovinából. Még 1882. október havában is több mint ezer fölkelő tart hadmeneteket Herczegovinában s ugyanannyi áll fegyverben Boszniában. Annyi bizonyos, hogy a forradalmi mozgalmak végleg meg nem fognak szünni délen mindaddig, míg *Oroszországot meg nem verjük, vagy — Oroszország minket meg nem ver.*

Az új alkotmányos Ausztria-Magyarország a 78-diki occupationalis hadjáratból s az 1881/2-iki déli lázadás elleni harcokból azon szomorú tanúságot merítheti, hogy külügyi kormányunk Königrätz óta semmit sem tanult, de mindent elfelejtett. Valamennyi külügymiszterünk képtelen volt arra, hogy hadseregünk számára oly külpolitikát csináljon, melynek alapján hadseregünk biztosan haladhatna előre s a monarchia diadalát legalább valószínűnek tekinthetnék egy nagy háboruban.

És hogy mily kétségbeesett körülmények közé jutottunk a muszkaszövétségi s hódító politika következtében: azt a délszláv lázadók ellen működő katonai vezényletünk mondhatná leginkább szemébe külügyi hivatalunknak. Katonáink pirultak azon sikertelen küzdelmek miatt, melyeket hónapokon át páratlan hősiséggel s önfeláldozással folytattak a fölkelők ellen. Százszor megvertük a lázadókat, százszor visszaűztük őket Montenegróba. Krivoszciában, Herczegovinában oly dicső hadmeneteket tettek katonáink, melyek egy Hannibálnak s nagy Napoleonnak becsületökre válnának. De mind hasztalan. A megvert fölkelők a montenegrói kormány segélyével, százszor újra szervezkedtek, újra átjöttek Montenegróból, újra megtámadtak bennünket. A lázadást martiusban leverhettük volna, ha Oroszország Montenegrón át nem vágja arcunkhoz folyton a nemzetközi jogot, ha Montenegro orosz és angol pénzzel nem áll a lázadók háta mögött s nem szolgál hadművelési alappontjául a lázadásnak. Én Montenegróban láttam, mily kényelmesen organizáltak a pártütő bandák ellenünk. Hadseregünk Krivoszciából s Herczegovinából kénytelen volt napról-napra összetett kezekkel nézni e felséges komédiát. A fölkelők montenegrói erősítésekkel jöttek vissza mindig a mi határainkon: de az osztrák-magyar hadseregnek nem volt szabad átlépni a montenegrói határt! Ilyet még nem látott Európa. E látvány nem volt alkalmas arra, hogy hadseregünk önérzetét

emelje s külügyi hivatalunk iránti bizalmát szilárdítsa. És mondhatom, hogy katonáink körében nagy lehangoltságot tapasztaltam a miatt, hogy a kis Montenegro büntetlenül paczkázhatott velök s őket győzelmök gyümölcseitől mindig megfosztotta.

Eleinte nem értette az a 75 ezer osztrák-magyar katona, hogy miért kell nekünk tétlenül tűrni Montenegro nemzetközi önkényét: de később az utolsó közlegény is beláthatta, hogy ennek igen nagy oka van: *Ausztria-Magyarország fél Oroszországtól.* Ez volt a délszláv lázadás alatt a helyzet signaturája. *Az Oroszországtól való panikus félelem külügyi kormányunknál politikai vezérelvé emelkedett, mióta felosztottuk Törökországot s elfoglaltuk Boszniát.*

Ez volt a muszkaszövetségi politikának, Andrássy külügyminiszterségének legjelesebb következménye. Azért szövetkeztünk a muszkával, hogy rettegjünk tőle; azért hódítottunk, hogy zsákmányunkat halálos félelmek közt tartsuk kezünkben; mert attól tarthatunk, hogy a zsákmánnyal együtt magunk is oda vesszünk. Ausztria-Magyarország nem rettentő, hanem rettegő hódító.

Kin mult a háboru?

S az Oroszországtól való hivatalos félelem egészen indokolt volt. A ki helyzetünket alaposan ismerte: az előtt nagyon világosnak tűnt fel, miért nem meri az osztrák-magyar nagyhatalom megfenyíteni a perfid Montenegrot. Ne higyjük ám, hogy a bécsi külügyminiszterium 1882. tavaszán, midőn az egész panszláv világ szemlátomást fegyverkezett ellenünk, még mindig régi muszkaszövetségi álmai közt szendergett volna. Bécsben és Budapesten minden miniszter jól tudta már, a mi katonai körökben is általánosan ismert dolog volt, hogy Montenegro orosz-francia s angol támogatással vezeti a forradalmat ellenünk. Oroszország harcias készülődéseit oly nyíltan folytatta, hogy hadseregünk kikerülhetetlennek tartotta a háborut Oroszországgal. A szentpétervári, moszkvai és charkovi katonai kerületekben tömegesen fekvő orosz hadak a varsó-kiev-kisseneffi félkör felé mind közelebb tolatnak. Vilnát, Varsót, Odessát s Bobruisk várát lázas sietséggel erősítik. A legelőkelőbb orosz tábornokok, Totleben s Skobelev

a nyugati katonai kerületek főhadparancsnokai lettek, m után Gurko tábornokot már előbb Odessába helyezték. Elisabethgrádtól Kissenefbe a vasut kizárólag csapatok szállításával foglalkozott s több új katonai vasut kiegészítésén éjjel-nappal dolgoztak. Bulgáriában a conservatív és liberális párt czári parancsra egyesült s otthon és Kelet-Ruméliában újra megkezdte a panbolgár agitatiót. A sófiai orosz konzul népgyűléseket szervezett, hol a bolgárok a bosnyák testvéreket elnyomó Ausztria-Magyarországra halált kiáltottak s a fölkelők támogatását elhatározták. Risztics és ligája összeköttetésbe lépett a bosnyák fölkelőkkel. Moldvában Sturdza György az orosz szövetségi pártot harczra tüzelte ellenünk.

És Skobeleff tábornok a nagyhercegi matinén elmondta harczai toastját, mely végre a szunnyadó osztrák-magyar kormányt is teljesen kijózanította s megismertette a helyzettel. Midőn Skobeleff felsőbb utasításra Párisba ment: az orosz hadügyminiszteriumban kész volt a parancs a tartalékosok behívására s a már 1881. tavaszán elkészített hadi terv szerint a tartalékosok behívásától három hét alatt 550,000, további egy hónap alatt 450,000 emberből álló *tábori* hadsereg vonulhatott fel az osztrák-magyar határokra.

Az orosz udvar harczai politikája, az 1881-diki megállapodások szerint, a legerősebb támadó jelleggel birt. Az orosz kormány és hadsereg készek voltak arra is, hogy végső esetben ránk rohanjanak még akkor is, ha *Ausztria-Magyarország nem akarná fölvenni a Montenegróból élénk dobot keztyűt.*

Az oroszok 1870. óta jól kiismerték az osztrák-magyar kormány békés szellemét; a kik nem értenek a háboruhoz, azok rettegnek tőle. Nagyon bölcsen. Azért Ignatieff a legerőszakosabb szakításra is el volt készülve.

De a föltétlenül támadó orosz politika nyugati események közbejártásával módosult. A tunisi események Olaszországot a francziának egyidőre ellenségévé teszik; a hivatalos barátság 1881. novemberben köztünk s Olaszország között helyreállott. Habár szövetséget egymással nem kötöttünk: a tunisi események közvetlen hatása alatt s Bismarck erélyes közvetítésével annyira javult viszonyunk Olaszországhoz, hogy Umberto király 1882. tavaszán a czári kormány véd- és dacszövetségi ajánlatait visszautasítja

főleg azért, mivel e szövetség a Franciaországgal való frigyét is involválta. De Olaszország változott magatartása, magában véve nem gátolta volna a panszlavizmust abban, hogy minket egész erejével meg ne támadjon; mert Anglia mindig elég hatalmas arra, hogy tengeri erejével Olaszországot lekösse s az orosz-szal szövetséges Franciaország ellen actióba lépni ne engedje. Az olaszok velünk és Németországgal katonai szövetségre nem léphetnek mindaddig, míg Anglia jóakaratu magatartásáról biztosítva nincsenek; miután az olasz tengerparti városok élete függ kockán oly európai bonyadalom esetén, melyben Anglia Olaszország ellen foglal állást. Az angol ostromhajók Génúától Velenzéig minden parti várost romhalmazzá lőhetnek. Olaszország 67 hadi hajója és ágyunaszádja, melyek közt 17 pánczélos hajó van, ellenállásra sem gondolhat Anglia ellen, ki 555 hadi hajóval és ágyunaszáddal, ezek közt 75 pánczolos hajóval rendelkezik. Olaszország a multban sem tűzött össze soha Angliával, ma époly kevésé teheti azt. S ez a főoka annak, hogy Olaszország velünk katonailag még az esetben sem szövetkezhetnék, ha a hatalmas Iridenta párt eltűnnék is az apennini félszigetről; nem szövetkezhetnék, mert a Gladstone-kabinet Franciaország szövetségese, daczára minden egyptomi kérdésnek. A szabadelvű Anglia Franciaország újabb leveretését perhorreskálja; mert Hollandiát s Belgiumot gyarmataikkal együtt félti a német hódítástól. E félelem is diktálja a Gladstone-kormánynak, hogy Franciaországgal benső viszonyban maradjon s Olaszországot minden oly tettleges szövetségtől visszatartsa, mely a francziák ellen irányulna.

Oroszország támadó háborujára nézve akadályozó főkörülmeny nem az volt, hogy Olaszország hozzánk közeledett, hanem az, hogy Franciaország Tunisban foglalkozik s a mi ennél is lényegesebb, a francia haderő szervezése még 1881/82-ben sem fejeztetett be. Mikor Skobeleff Párisba ment, még akkor sem érkezett el az ideje az orosz-francia véd- és dacszövetség *formális* megkötésének. A francia irányadó körök oda nyilatkoztak, hogy Franciaország legtermészetesebb érdekszövetségese Oroszország s a két hatalom közti frigy irásbeli biztosítást csak akkor követel, ha a cselekvés órája ütött — mindkét hatalomra nézve. Oroszország actiója Ausztria-Magyarország ellen sikert ígérőleg

kezdődik s a francia kormány a czár politikáját támogatja. Ha Oroszország és Ausztria-Magyarország közt háboru ütne ki, Anglia jóakaratu semlegességét a czár irányában nemcsak a Gladstone-kabinet, hanem az angol-francia barátság is biztosítja. Franciaország elég erősnek érzi magát katonailag, hogy érdekeit minden támadás ellen sikeresen megvédelmezze s ha Ausztria-Magyarország a czár birodalmát megtámadná, Franciaország Angliával együtt közre fog működni, hogy a háboru lokalizáltassék s Oroszország a német beavatkozástól megóvassék. De Gambetták azon fontos körülményre figyelmeztették ugy Skobeleffet, mint a párisi orosz nagykövetséget, hogy miután az uj francia hadsereg csak 3 év mulva lesz végleg organizálva, czélszerűbbnek látnák, ha Oroszország háboruját Ausztria-Magyarország ellen ezen időpontig halaszthatná; s addig a szentpétervári kormány ellenfelének csak lehető gyöngítésére szoritkoznék. A támadó háborut ma nem javalhatják a czárnak; mert az esetben az angol közvéleményben fordulat állhatna be, mi Franciaország azon actióját is sikertelenné tehetné, hogy Németország esetleges beavatkozását paralyzálja.

A francia kormánykörök mérséklő befolyása következtében a czári udvar arra határozta magát, hogy Montenegrót további actióra utasítja; a hercegovinai lázadást fentartja s noha támadó háborut nem kezd ellenünk, az esetre, ha mi Montenegróba benyomulnánk, a czár e merényletet Oroszország megtámadásának tekintvén, rögtön megüzeni a hadat monarchiánknak. Ignatieff harci politikája tehát módosult, de nem ejtetett el. Szentpétervárott, a francia figyelmeztetés után, úgy számítottak, hogy ha a mi csapataink a velünk szemtelenül daczoló Montenegrót megszállják s Oroszország emiatt harczra kél ellenünk: az angol kormány határozottan Oroszország mellett foglal állást azon elvnel fogva: »hands off Austria!« Mert Ha a Gladstone-kabinet Bosznia-Hercegovina occupálása miatt képes volt monarchiánknak oly ellenségévé válni, hogy az oroszszal együtt szítsa ellenünk a déli lázadást, bebizonyítandó, hogy mi a berlini mandatumnak megfelelni hitványak vagyunk s azért Boszniából ki kell takorodnunk: mennyivel ádázabb haragra lobbanna a szabadelvü Anglia s mennyivel szorosabb viszonyba lép Oroszországgal ellenünk, ha

csapataink Montenegróba benyomulnak! Helyes számítás. Sőt az olasz barátság is megszakadt volna; mert ennek egyik főfeltétele, hogy Ausztria-Magyarország az Adria keleti partjain tovább nem terjeszkedik. Tíz olasz király sem birta volna népét Montenegro katonái támogatásától visszatartani. Keleten diplomatai s katonai körökben nyíltan beszéltek, hogy mi Montenegróba azért nem merjük lábunkat betenni, mert Bécsben az orosz háborútól félnek, de az angoltól és olasztól is van okunk tartani.

Elfogyott a puskaporunk.

Az Andrassy politika által előidézett helyzet egész nyomorúságában kifejlődött a déli lázadás alatt. Európa kaczagott Ausztria-Magyarország tehetetlenségén, hogy a kis Montenegro hónapokon át büntetlenül viselhet alattomos háborút ellenünk, s az osztrák-magyar nagyhatalom a miatt nem bírja megfékezni a lázadást, mert nem meri Montenegrót megfenyíteni. Pedig a hatalmas Németországgal szövetségben állottunk. Bécsben nagy volt a zavar; miután Skobeleff tábornok üzelmei s Montenegro magatartása után a vak is láthatta már, hogy a lázadás fonalát a szentpétervári kormány tartja kezében és háborút akar. Quid nunc? Mit csináljon Ausztria-Magyarország? Wolkenstein gr., szentpétervári nagykövetünk sűrűn járt Berlinbe, hogy Bismarcktól tanácsot kérjen. Külügyi hivatalunk a berlini kormányhoz azon kérdést intézte: *nem lenne-e czélszerű a szeptemberi szövetséget véd- és dacszövetségre változtatni s a perfid Oroszország ellen, velünk együtt háborút indítani?* Bismarck azt válaszolta, hogy nem lenne czélszerű; mert az európai viszonyok egyáltalán nem alkalmasok ily combinatióra. És a német kancellárnak igazat kell adnunk. Mert Oroszország csak azt leste, hogy megmozduljunk ellene. Három hét alatt 550,000 emberrel termett volna határainkon s a második hadsereg 450,000 emberrel utána nyomul az első hadseregnek. S ugyanakkor az egész uj keleti szomszédság mozgósít ellenünk. Németország pedig Franciaországtól s a Gladstone-kabinetttől sakkban tartva, s nem tudva, hogy a kitörő háboru fejleményei hová sodornák Olaszországot, mozdatlanságra kárhoztatva lenne kénytelen végig nézni, mint

küzdi Ausztria-Magyarország élethalál tusáját a panszlavizmussal.

Bécsben és Berlinben tehát elhatároztatott, hogy montenegrót nem bántjuk, Oroszországgal nem szakítunk s kiálljuk a délszláv lázadást türelmesen, akármily sanyaru; noha Ignatieff keleti Galicziában is megcsinálta a második forradalmi kísérletet s kormányunk tudomására jött, hogy a szentpétervári kabinet Galicziára is hivatalosan spekulál. De ez sem volt elég ok arra, hogy Oroszországgal ujjat huzzunk. Külügyminiszteriumunk utasítást adott minden közegének, hogy Montenegro arczátlan játékát leplezni kell s nem szabad beismerni, hogy Oroszország és Montenegro a lázadás vezetői, sőt hivatalosan azt kell hirdetni, hogy Oroszország és a montenegrói kormány folyton a legkifogástalabbul viselték magokat Ausztria-Magyarország irányában! Minden távirat, mely Keletről érkezett, szabadon hazudhatta, hogy Montenegro s a muszka kebelbarátjai monarchiánknak, a pártütés lecsöndesítésére mindketten testvéri készséggel közreműködnek. De ha valaki az igazat merete sürgönyözni s azt jelenti Bécsbe, Budapestre, hogy a montenegrói határfalvakban orosz költségen fegyverzik, élelmezik a lázadókat: az tiltott cselekvényt követ el, a monarchia biztosságát veszélyezteti s táviratát mint államellenes okiratot konfiskálták! Annyira érthető eljárás külügyi hivatalunk részéről, hogy magyarázatra sem szorul. Ausztria-Magyarország gyászos helyzetét hivatalos szemfödéllel betakarni, politikai erény volt; mert ha kormányunk a világ előtt nyíltan beismeri, hogy Montenegro és Oroszország vezetik ellenünk a lázadást: akkor hadat kell üzenünk Montenegrónak és Oroszországnak. Ily hibát pedig el nem követhettünk, a nélkül, hogy katasztrófába ne rohanjunk.

A montenegrói hadsereg mozgósítására, 1882. februárban minden előkészület megtörtént. Hogy a mozgósítás mégis elmaradt s Montenegro összes erejével nem avatkozott be a lázadásba: ennek egyedüli oka a francia kormány főntebb jelzett mérséklő tanácsának visszatartó hatása az orosz kormány támadási tervére. Miután Skobeleff Párisból Szentpétervárra tért: Montenegro rögtön azon utasítást kapta Jonin raguzai orosz konsultól, hogy várja be, míg Ausztria-Magyarország átlépi a montenegrói határt s akkor fogjon fegyvert. Mert Montenegro támadása Európa előtt

egyjelentőségü azzal, hogy Oroszország üzent hadat nekünk. A francia kormány pedig határozottan körvonalozta Oroszország előtt a nagy különbséget, mely az orosz támadás és Oroszországnak Ausztria-Magyarország általi megtámadtatása közt nemzetközi szempontból létezik. Ha a czár támad: kétes a siker; ha Ausztria-Magyarország támad: a francia-orosz szövetség játéka biztos. De az orosz kormány csalódott azon számításában, hogy Ausztria-Magyarországot a montenegrói lépre csalhatja. Bismarck és Kálnoky beláttak a francia-orosz kelepczébe s nem mentek belé. S miután Ignatieff tapasztalja, hogy Ausztria-Magyarország semmi áron nem vehető rá, hogy Oroszországgal kikössön, miután az osztrák-magyar kormány sem Krivosezia és Hercegovina fellázítását, sem a galicziai ruthének forradalmi felbujtogatását, sem a többi szlávjaink és románjaink közt működő orosz propagandát nem veszi annyira zokon, hogy Oroszországnak hadat üzenjen; miután Skobeleff a czár rokona és adjutánsa hiába provokálta harcra Ausztria-Magyarországot; orosz földön hiába utasítja a czár a szláv komitétakat arra, hogy hirdessék a szent háborút ellenünk s pénzt, fegyvert, önkénteseket küldjenek a délszláv lázadók támogatására; miután Szentpétervárott beláttak, hogy Ausztria-Magyarország hátából hiába hasít szíjjat az orosz diplomacia, — mi mindent eltűrünk s casus bellit nem ismerünk mindaddig, míg az orosz hadsereg kellő hadüzenettel át nem lépte az osztrák-magyar határt: mindezek után Ignatieff is kijózanult azon ábrándjából, hogy bennünket valaha tűzbe hozhasson s diplomatai eszközökkel oly kényszer helyzetbe sodorhasson, hogy *mi támadjuk meg Oroszországot.*

Ausztria-Magyarország minden áron békét akart. S az orosz udvar nem vehette magára a minden áron való háboru odiumát Európa előtt; mert ily lépésért Franciaország sem állott jót. III. Sándor czár attól tartott, hogy monarchiánkkal barbár erőszakos módon szakítani, reactiót szülne az Oroszország iránt barátságos hatalmak körében is. Azt is meggondolták, hogy Franciaország teljes hadi készültségét jó lesz bevárni; mert akkor Németország keze még inkább meg lesz kötve s az orosz diadal esélyei annál biztosabbak. Így maradt el 1882-ben Oroszország ézclba vett támadó háboruja.

De azért a háboru mégis csak egy hajszálon függött. E hajszál Ausztria-Magyarország gyöngesége volt. Mert ha mi Montenegro ellen úgy lépünk föl, a mint monarchiánk nagyhatalmi méltósága parancsolta; ha mi Montenegro arczcsapásait nem tűrjük clympusi nyugalommal, hanem visszavágjuk azokat s a cettinjei kormányt nemzetközi kötelmeinek teljesítésére fegyverrel kényszerítjük: akkor Oroszország és monarchiánk közt a háboru kikerülhetetlen.

Nem vádolom én Kálnoky grófot azért, hogy Oroszország harcra provokálása elől félelénk óvatossággal kitért s a kis Montenegro paczkázására példátlan türelemmel válaszolt; mert Kálnoky a külügyminiszteri tárczát oly kész helyzetben vette át, melyen ő egy varázsütéssel nem változtathatott. Sőt Kálnoky Bismarckkal együtt elismerést érdemelnek, hogy noha igen drága áron, monarchiánk nemzetközi tekintélyének árán, megvásárolták a békét s megkíméltek bennünket egy újabb katastrófától. Azt sem tagadom, hogy Kálnoky egészen a helyzet embere, mert ő, mint biztosan tudom, azon *politikájának köszöni külügyminiszteri tárczáját, hogy fél az oroszszal való háborutól s vezérelve ugyanaz, a mi Andrássyé volt, hogy e háborut minden áron ki kell kerülnünk.* De mit érdemelnek azon osztrák, magyar kormányok és miniszterek, a kik e monarchiát oly nyomorult helyzetbe sülyesztették, hogy halálos félelmek közt kell ijedeznünk az orosz háborutól? Mit érdemelnek azok a muszkaszövetséges államférfiak, kik egy évtized alatt annyira megbénítottak bennünket, hogy Montenegro előtt szégyenteljesen kapitulálnunk kell; mert különben a Damokles kardja nyakunkba zuhan? Mily vádadal lépjünk fel azon politikusok ellen, kik vészhozó politikáikkal megerősítették Derby lord azon hihetetlennek tetsző ítéletét, mely szerint »Ausztria-Magyarország nem szakíthat Oroszországgal; mert egyetlen szerencsétlen háboru igen könnyen romokba döntheti monarchiánkat«? Egy évtized közös külpolitikája elég volt arra, hogy a nagyhatalmak sorában török színvonalra szálljunk alá s nemsokára az európai hatalmak garantiája legyen szükséges politikai és területi integritásunk biztosítására Oroszország ellen. A muszkaszövetségi s hódító politika következtében ugy meggyengültünk, hogy még Németország védszövetsége sem birt annyi

életerőt önteni belénk, mely történeti misszióknak teljesítésére, az Oroszország elleni védelmi harcra szükséges.

Mint Lengyelország felosztása után, a török elleni háború, úgy következik muszka katechismus szerint Törökország felosztása után, az Ausztria-Magyarország elleni háború. Az óriássá növelt panszlavizmus 1881/82-ben mohó étvágygyal vigyorgott ránk s mint a mesebeli vasgyuró a maga asztaltársának, ő is bejelentette nekünk: Most téged is bekaplak!

Európában nincs egy második nagyhatalom, ki visszatörölés nélkül türe volna el mindazon gaz nemzetközi sértéseket, mikkel az Ignatieff-kormány bennünket egy éven át elhalmozott; nincs egy második nagyhatalom, kivel apró szomszédjai oly csufot mernének üzni, mint Montenegro velünk. Melyik nemzet kormánya, tábornokai és politikai egyletei merik pártütésre izgatni akár a német s francia, akár az olasz állampolgárokat törvényes urok ellen, miként az orosz kormány, orosz tábornokok és egyletek Ferencz József Ő Felségének alattvalóit forradalomra bujtogatják, s a felszított lázadást pénzzel, hadi szerekkel, önkéntesekkel támogatják? Melyik nagyhatalomnak volt itt Európában lebergi felségárulási pöre s délszláv lázadása? És ha egy nagyhatalom Dániát fölbérelné, hogy Schlezwig-Holsteinban forradalmat csináljon a német uralom ellen vagy a poseni lengyelek közt arra bujtogatna, hogy szakadjanak el a porosz királytól: Bismarck sommás jegyzéke, s ha ez nem elég, hadüzenete másnap ott van a provokáló külhatalom asztalán. És próbálja csak meg a bécsi kormány ugyanazt művelni Orosz-Lengyelországban a czár ellen, a mit Ignatieff Galicziában s délen a mi koronánk ellen művelt, vagy tessék Lombard-Velenczében Kálnokynak az osztrák-magyar Irridenta szerepét játszani: Oroszország kivont karddal fog a keztyüdobásra válaszolni: még az olaszok is megküldik az ultimatumot. Csak Ausztria-Magyarország kénytelen hivatalosan eltagadni és zsebre rakni a nemzetközi pofoncsapásokat. Mi vagyunk az az utolsó hatalom, kit az északi kolosszus és satellesei porig alázhathatnak, kinek integritása ellen a birodalom határain és belsejében már nyíltan szöhetik a hazaárulási conspiratiókat a nélkül, hogy kormány akadjon, mely a megsértett monarchia

becsületéért fegyverhez nyulna, a nélkül, hogy bíróság akadjon, mely a honárulókat halálra ítélje.

Az absolutista monarchia rengeteg hibákat követett el, de gyáva nem volt soha. Az újjáteremtett birodalom miniszterei politikai hibáikkal megtörték nemzetközi erőnket, kockára tették európai becsületünket s oly helyzetbe taszítottak bennünket, hogy a gyávaság immár hazafiui erénynyé válik. S mindezt azért kellett megérnünk, mert kormányaink külpolitikáját nem történeti missiónk teljesítése, hanem annak határozott megtagadása képezte.

Az absolutista Ausztria háborukat viselt akkor és oly hatalmakkal, a mikor s a mely hatalmakkal békében kellett volna élnie. Az alkotmányos Ausztria-Magyarország minden áron békében élt akkor és oly hatalmakkal, a mikor s a mely hatalmak ellen életérdekei háborút parancsoltak. Ez a föltétlen békeszeretet nem az Ancillon ereje, mely nyugszik s az által imponál, hanem az az osztrák-magyar erő, melyre Nesselrode egykor azt mondta: »az erő, melynek nyugodnia *kell*, a legnagyobb gyengeség.« A mi parlamenti s delegationalis miniszteraink, országgyűlési s delegationalis többségünk úgy kormányoztak bennünket, hogy az alkotmányos Ausztria-Magyarország 15 éven át folyton nyugszik, nem azért, mivel imponál, hanem mivel nyugodnia »muszáj«! És nyugodni fog e monarchia mindaddig, míg nyugodni engedik. De mit tesz akkor, ha egyszer üstökénél fogva fölrázzák az események s a kozákok Galicziában az első kapufélfára kifüggesztik a hadüzenetet? Mert hogy ez előbb-utóbb bekövetkezik, oly bizonyos, mint a halál.

Európa a jövő háború küszöbén.

Bármily erős vágy lappangna is Bécsben — a birodalom-buktató politikusok agyában — a salonikii expeditio iránt; bármily képesnek tartjuk is Tisza miniszterelnököt arra, hogy egy második munkaszövetségre s Törökország végleges felosztására parlamenti majoritást fogjon idehaza: ezt a politikát igen hosszú időre levette a napi rendről — *Bismarck*, ki a szeptemberi szövetséggel Bécszet frakja szárnyánál fogva tartja s nem ereszti tovább keletre, először azért mert nem akarja a panszlavismust tovább erősíteni Németország veszélyére; másodsor mert nem engedi időnek előtte megbukni az osztrák-magyar monarchiát, bárhogyan rajta lennének is a mi államvezetőink. A salonikii expeditio csak úgy lenne képzelhető, ha mi orosz és francia szövetségben fognánk ezen eszeveszett vállalatba: de *Bismarck* ezt a tripleallianceot is elhegedülte. Azóta monarchiánkban a muszkaszövetségi párt igen meg van akadva: se ki, se be. Törökországon nem osztozhatik tovább, Oroszországtól pedig remeg. Bizony nem valami kellemes dolog a kalandor politika hiveire, ha a megszokott szent szövetség után egyszerre arra ébrednek, hogy Oroszország ellen fegyvert kell fogniok. Ha valaki hosszú időn át bűnös szerelmi viszonyban dobzódott, nem könnyen szokik a tisztességes családi élethez s a családi kötelességek teljesítéséhez.

A Németországgal kötött szövetségi szerződés ex principio nem zárja ki a háromcsászári frigy helyreállítását. Ha a berlini kormány megegyeznék monarchiánkkal az iránt, hogy a régi szövetségi viszonyt helyreállítják Oroszországgal s a szentpétervári udvar kezet nyujtana: akkor világos, hogy a hármass szövetség annak természetes következményeivel előttünk állana. De ezen

viszony alapföltételei ma többé nincsenek meg. Németország a panszlavismus további erősödésétől tart. Oroszország újabb politika dogmája tiltja, hogy természetes szövetségét: Franciaországot még egyszer leverjék a német hadak. A német császárság keleten nem hajlandó szabad kezet adni a muszkának, a czarizmus nyugoton meg akarja kötni Németország kezét. S ma a francia és orosz érdekek mindenütt találkoznak és sehol nem ütköznek össze. Franciaország nem bánja, akármit csinál keleten az orosz, s bármily veszélyes nagyságra emelkedik is a panszlavismus. A francziáknak époly kevésbé áll érdekekben akadályozni a moskoviták terjeszkedését; mint nem riadtak vissza hajdan attól, hogy a viláгурalomra törekvő ozman birodalommal szövetkezzenek Közép-Európa ellen. Oly messze esik az orosz a francziától, hogy egyik se féltheti a másiktól a maga birodalmát. Ha az oroszok a Németországgal szövetséges osztrák-magyar monarchiát ma feldarabolják, azzal a francia köztársaság époly kevésbé törődik, a mily szivesen odaadná a szentpétervári kormány Elsass-Lotharingiát s a Rajnát francia barátjának. Mind a két hatalomnak egy és ugyanazon nemzetközi érdeke van: gyöngíteni Közép-Európát. Minél gyöngébb a német, annál hatalmasabb a francia; minél erőtlenebb Ausztria-Magyarország, annál többet hódíthatnak az oroszok. Franciaországnak egyetlen reménye arra, hogy nemzeti dicsőségét visszanyerhesse, az orosz szövetség. Mig az orosz csak francia szövetséggel kötheti meg Németország kezét, midőn hódító utjában Ausztria-Magyarország ellen fordul.

A francia-orosz szövetség a berlini congressus óta létezik. S vajjon emberiségi szempontból ki tehetne jogos szemrehányást a francia nemzetnek, ha ő az északi barbarismussal szövetkezik? Mikor a muszka terjeszkedés által közvetlenül megsebzett Ausztria-Magyarország s a german hatalom zászlótartói oly kész örömmel vezették a muszkát Konstantinápoly felé. Andrassy és Bismarck igen ros példát adtak Európának. Es ma nincs okuk panaszkodni a miatt, hogy Oroszországot többé el nem szigetelhetjük s az európai hatalmak versenyeznek a muszka barátságért. Ez egyenesen a régi muszkafrigyesek bűne, melyet Bismarck most a legmesteribb diplomatiai fogásokkal sem tud jóvá tenni.

Bámuljuk a német kancellár kifogyhatatlan leleménységét új és új manőverekben, melyek mind arra czéloznak, hogy Angliát Franciaországtól elválassza. De kételkedünk minden taktikai furfang sikerében. Bismarck úgy a tunisi, mint az egyiptomi vizsályt felhasználta arra, hogy üszköt vessen a francia-angol szövetség közé. De mind a két hatalom átlát a szítán. Nyílt európai titok, hogy Bismarck Franciaország tunisi expedícióját főleg azért hagyta helyben, hogy Olaszország s Anglia féltékenységét felköltse Franciaország ellen. De a Gladstone-kabinet s a francia köztársaság okosan kiegyeztek. A német diplomatia az egyiptomi mozgalmak vezetésében is igen élénk részt vett; hogy a szultán Arabi pasát s az arab nemzeti pártot támogassa, ezt Bismarck csak azon indokból tanácsolta a portának, hogy Anglia katonai beavatkozása kikerülhetetlenné váljék. Mi érdeke volt Németországnak, hogy a vele rosz lábón álló Gladstone-kabinetnek, melyet Bismarck minden módon szeretne megbuktatni, fényes diadalokra készítsen utat? Semmi más, mint Angliát és Franciaországot Egyiptomon összeveszíteni. De e fogás is sikertelen marad. Az angol és francia államférfiak megtanulták Bismarcktól, hogy a *kisebb érdekeket a nagyobb érdekekért, ha szükség, habozás nélkül föl kell áldozni*. Anglia és Franciaországnak pedig ma sokkal aprólékosabb érdekek az egyiptomi alkotmányozás, mint a *további német hódításoknak közös erővel megakadályozása*. Hogy ki ül Kairóban a miniszteri tanácsban, Franciaországra nézve kevésbé életbevágó kérdés, mint az, hogy ki ül Elsass-Lotharingiában? A francia diplomaták az egyiptomi pénzügyi ellenőrzés miatt nem kockáztatják az angol szövetséget. Mig a Gladstone-kabinet sokkal jobban félti Franciaországot, Dániát, Hollandiát s ennek gyarmatait Németországtól, hogysesm elejtse a francia szövetséget s a német birodalommal szövetkezzék. Az önző brit politika se a németnek nem akar engedni több hódítást nyugaton, sem nekünk keleten. Ez fűzi a Gladstone-kabinetet elszakíthatatlan kötelékekkel Franciaországhoz. Bismarck fogásainak sikerülhet pillanatnyi hidegedést előidézni Anglia- és Franciaország közt, de a francia nemzetnek előbb eszét kellene elveszítene, hogy Németország kedvéért Angliával szakítson; mert az angol szövetség háboru

esetére megbecsülhetetlen Franciaországnak; Anglia Olaszországot minden körülmények közt képes neutralizálni; s a francziák a brit barátság elvesztésével az olasz hadsereget is magokkal szemben találhatnák; miután Nizza, Savoya, Corsika szintén az Irridenta követelményéhez tartoznak.

Monarchiánk oroszszövetségi s hódító politikája ránk anynyira bőszültté tette az angol közvéleményt, hogy Anglia szövetsége az Oroszországgal minden pillanatban bekövetkező háboruban ránk nézve *visszuhozhatatlanul elveszett*. Ezen többé egy tory-kabinet sem változtathat. Anglia mitsem veszít, ha Oroszország megver s kiűz bennünket Boszniából, esetleg annak-tálja Galicziát, Bukovinát. Sőt ez positiv nyereség Angliára nézve; mert kereskedelmi piacot nem veszít a Balkánfélszigeten, hanem Boszniát-Hercegovinát visszanyeri. A muszka hódítás-szomj kielégítést nyer monarchiánk megrontásában s Törökországot egyelőre békén hagyja. Anglia sokkal jobban félti Oroszországtól Konstantinápolyt, mint bennünket; azért szivessebben látja, ha az orosz legközelebb nem a porta, hanem Ausztria-Magyarország ellen visel háborút. A brit politika Oroszországot ma egyenesen az Ausztria-Magyarország elleni háborura utalja. A szentpétervári udvar e háboruja esetére az angol semlegességről, még pedig jóakaratu semlegességről biztosítva van. Mig mi és az orosz egymással viaskodunk: az alatt Törökország nyugton maradhat, sőt rendkívüli kedvezményekre tarthat számot, ha kéz alatt Oroszországgal kiegyezik. A szentpétervári kormány, mint török kormánykörökből értesültem, következő föltételeket ajánlott a portának, ha ez az *Ausztria-Magyarország elleni orosz háboruban minden beavatkozástól tartózkodik: a hadi kárpótlás elengedése, Kelet-Rumélia katonai megszállhatása a Balkán déli oldalán s a keleti status quo biztosítása tíz évre*. S hogy a szultán e föltételeket mindeddig el nem fogadta, csak Bismarck ügyes sakkhuzásainak köszönhető, melyek a portát az orosz szövetségtől egyelőre visszatartották.

Nem képzelhetjük, mily demoralizáló hatása volt Keleten ugy a portára, mint az új országokra azon körülménynek, hogy Ausztria-Magyarország a délszláv lázadás alatt nem mert Montenegro ellen föllépni. Én keleti utamban minden lépten-nyomon

sajnosan tapasztaltam, hogy a szláv világ mily megvetőleg tekint azon osztrák-magyar nagyhatalomra, mely internationalis gyöngeségét a Montenegro és Oroszország iránt tanusított kényszerű loyálisásával egészen leleplezé. Bécsben talán azt hitték, ha monarchiánk, mint a gyermek, be fogja szemét, nem látják az emberek. De a ravasz szerbek, bolgárok, a románok és a török mindent láttak s minnyájokban azon meggyőződés keletkezett, hogy Oroszország sokkal hatalmasabb az occupáló Ausztria-Magyarországnál. Ha már 1878-ban 273,000 osztrák-magyar katona mozgósítása a bosnyákok ellen nem emelte tekintélyünket s befolyásunkat Keleten; mennyivel többet veszítettünk nagyhatalmi súlyunktól most, midőn Montenegro alattomban hónapokig harcolhatott ellenünk, a nélkül, hogy bosszuló karunkat érezte volna. Háború esetén a gyöngék mindig az erősekhez csatlakoznak; a kis államok mindig azon nagyhatalom kegyét hajhászszaak, melynek döntő erőt tulajdonítanak.

Montenegro azóta csaknem egyenrangu hatalmasságnak képzei magát velünk s azt hiszi, hogy orosz zászló alatt diktálhatja nekünk a békepontokat. Milan királyt elfújja a panszláv szél, ha a Montenegróval fenálló titkos szerződésnek ellenére, cserben merné hagyni a nagy szerb ügyet; Szerbiában a következő háborúra csak egy vélemény, egy akarat lesz, az, hogy Boszniát meghódítsa tőlünk. S én keleti tapasztalataim után azt merem állítani, hogy midőn az orosz háború órája üt, se Berlin, se Bécs nem akadályozhatja meg, hogy Szerbia és Montenegró egész erejükkel az occupált tartományokra ne vessék magokat. Románia legjobb esetben fegyveres semlegességben várná be a nagy háború fejleményeit, ha tehetné. De sokkal valószínűbb, hogy ismét enged az orosz katonai nyomásnak s ellenünk szövetkezik a czárral. Oroszország Bessarábiából három nap alatt 150,000 embert vethet Romániába, mikor főerege a gácsországi határokon áll; hadi rendje 1880-tól kezdve így van megállapítva. Tessék megkérdezni Beck b. altábornagyot, hogy mennyi emberünk jut nekünk Erdélyre vagy Romániára az orosz háború esetén; s mennyi idő alatt léphetjük át a Kárpátokat? Bessarabia Moldvával egy hadműveleti területet képez ellenünk nemcsak a geográfiai helyzetnél, hanem főleg azon körülménynél

fogva, hogy Moldva a Sturdza György által vezetett orosz szövetségi párt hatalmában van. Micsoda rajongó lelkesedésnek kellene a románok szívében lobogni irántunk, ha azt akarnók, hogy ők a nyakunkon lévő orosz invázió ellen a mi kedvünkért fegyverhez nyuljanak! Mikor a francia-orosz szövetség Románia állami függetlenségére nézve legalább is annyi biztosítékot nyújt, mint Közép-Európa. Hiába adunk mi viziteket Károly fejedelemnek Sinájában; a viszonyok vacerején diplomatai udvarlással nem változtatunk. Andrassy politikája meggyűlöltetett bennünket a románokkal; a délszláv lázadás Bukarestben is megérlelte azon nézetet, hogy Ausztria-Magyarország a török birodalom felosztásával s az occupatióval politikailag, katonailag egyaránt meggyengült. S mindezeknek logikai következménye, hogy Románia velünk az orosz ellen nem szövetezik.

A portának oly szövetség kell, mely az ő területi integritását biztosíthatja. A török kormányférfiak a szultánnal együtt legnagyobb hatalomnak tartják Bismarckot Európában s azon nézetben vannak, hogy Berlinton leg több függ s minden pillanatban hajlandók Németországgal, velünk is, szövetezni, ha *Németország a keleti status quót* biztosítja; de magának Ausztria-Magyarországnak ez iránt nyújtható biztosítékait nagyon problematikusoknak tartják s akár Anglia, akár Oroszország szövetségét biztosabb módus vivendinek hiszik, mint az osztrák-magyar szövetséget. Ha Anglia monarchiánkkal szöveteznék s így hínnók magunkhoz a törököt: akkor kész a hármas szövetség Oroszország ellen s a portára nézve a mi támogatásunk époly nagy értékű lehet, mint a porta segélye ránk nézve. Mert a török kormány angol pénzsegélylyel hadi lábra állíthatja hadseregét, mely, daczára a területi és mahomedán népszámi veszteségeknek, ma is 7 hadtestet képez s az irregularis csapatokkal együtt 400,000 emberre tehető. E haderő, angol pénz és katonai segélylyel, rendkívüli szolgálatokat tehetne nekünk a jövő orosz háborúban. Kis-Ázsiában jelentékeny orosz haderőt foglalkoztatna; Görögország, Kelet-Rumélia s Bulgária fékentartásán kívül, még *Bosznia-Hercegovina védelmét is a törökre bízhatók Szerbia és Montenegro ellenében.* A török hadvezérek Ozman, Muktár, Dervis és Szulejman pasák, kitünő hadmérnökök, stretegák és

szervező tehetségek; angol szövetségben csodákat művelhetnének. És monarchiánk az Erdély védelmére szükséges seregen kívül *összes* haderejét Északra mozgósíthatná, hogy Oroszországgal megvívja a döntő csatát, mely ugy monarchiánk, mint Törökország integritásáért vivatik. De angol segély nélkül se a török nem veheti semmi hasznát a mi támogatásunknak, se mi nem nyerünk a porta segélyével semmit. Mert Törökország pénzszükségben szenvedő hadserege egy magában Kis-Ázsiában s a Balkánfélszigeten oroszok, bolgárok s görögök ellen megosztva, nekünk Szerbia s Montenegróval szemben támaszt nem nyújthat s az erejét szintén elforgácsoló Ausztria-Magyarország nem állhat jót a porta integritásáért. Mert ne feledjük, hogy a bolgár hadsereg orosz tisztek vezénylete alatt már ma 150,000 emberre rúg *Bulgária- s Kelet-Ruméliában*; míg a megnagyobbított *Görögország* 100,000 embert képes a síkra állítani.

A megnagyobbított független *Szerbia hadserege* tartalékkal és önkéntesekkel 225,000, Montenegróé 30,000 embert tesz. Szerbiában 21—50 évig mindenki katona s bármi okból fölmentettek a harmadik tartalékba soroztatnak. Nagyon helyes; így tesz minden harczias nép, mely mai időben politikai hivatást vindikál magának s jövőjét biztosítani akarja. Montenegróban mindenki katona, ki a fegyvert bírja. S náluk a nem combattans katonák száma aránylag oly csekély; a trainszolgalat s katonai intézetek oly kis létszámot vesznek igénybe, hogy a velök harczoló európai ellenfélnek sokkal nagyobb hadsereget kell kiállítania, hogy az ő harczosainak számát megüsse. Szerbia hadi költsége az összes állami kiadások $\frac{1}{3}$ -át teszi! Mintha mi hadügyi czélokra évenként 250 millió forintot költenénk. *Románia hadserege* négy hadtestből áll; mindegyik 24,000, összesen 90,000 rendes katona, európai szervezettel, Werndl-puskákkal és Krupp-ágyukkal. E létszám háború esetén 120,000 emberre növelhető. Romániában is katona a nemzet minden fia 21 éves korától 46 évig.

Anglia szövetsége tehát okvetlen szükséges lenne azon czélra, hogy a portát védszövetségünkbe vonjuk. De a brit kormány nem-hogy hozzánk csatlakoznék, hanem évek óta a legszenvedélyesebb diplomatai actiót fejtí ki, hogy a portát a középeurópai szövetségtől visszatartsa. A Gladstone-kabinet, mint engemet angol

diplomataik biztosították, *Bosznia s Hercegovina visszaadását is kilátásba helyezte a szultánnak azon megjegyzéssel, hogy Oroszország semmi ellenvetést nem fog tenni a berlini szerződésnek ily értelmű végrehajtása ellen.*

Bismarck óriás erélyvel folytatja diplomatiái küzdelmét a kulissák mögött, hogy Közép-Európa megrontott nemzetközi helyzetét javítsa s a kettős szövetséget új frigyekkel kiegészítse. De úgy látszik, hogy a mit Ausztria-Magyarország kárhozatos külpolitikája tönkretett, azt egy Bismarcknak sem sikerül diplomatiái manőverekkel corrigálni. Nincs oly kabinetfordulat, mely Európának a muszkaszövetségi politika által szétrobbantott nemzetközi rendjét visszaállítsa; nincs diplomatiái bűvészet, mely a berlini congressus következtében egymás mellé sorakozott államérdekeket összeveszítse s az egymás ellen törő érdekeket összehozza. Olaszország barátsága is oly ingadozó lábón áll irántunk, hogy Anglia és Franciaország talán Tripoliszszal is magokhoz vonhatják a Tunissal és Egyiptommal megsértett olaszt. De bárhova csatlakozzék is a Quirinál: annyi bizonyos, hogy olasz katonái segélyben se Ausztria-Magyarország, se Németország nem fog részesülni a jövő háborúban, mert Anglia ezt nem engedi.

Németországnak s monarchiáknak kettesében kell őrt állaniok a béke fölött a panszláv világgal s Franciaországgal szemben s *Ausztria-Magyarországnak egymagában kell megküzdnie a harcot Oroszországgal és keleti érdektársaival.* Ez az Andrássy által elkövetett ma folytatott politikai hibák logikája.

Minél tovább halad a viszonyokban lappangó európai háború kitörése, Franciaország és az orosz katonailag annál inkább megizmosodnak. És a miről Moltke beszélt, hogy Németország szükség esetén a preventiv védelmi harc előnyével fog élni, s ha látja, hogy Franciaország revanchera készül, a német hadsereg megragadja a kezdeményezést, — ez a taktika rendkívül nehezen alkalmazható a mai körülmények közt. Oroszország semmi esetre sem fogja összetett kezekkel nézni, mint tiporja el a német még egyszer Franciaországot; Franciaország veresége orosz vereség is lenne; Németország oly óriás európai hatalomra tenne szert, mely a muszkák keleti reményeit egy századra megsemmisítené. Oroszország csak francia szövetségben nyomulhat immár elő

Keleten; azért Franciaország ereje fölött csaknem oly híven örködik, mint saját maga fölött. Anglia szintén tart Franciaország második Sedanjától, mert e katasztrófa következményei beláthatatlanok s Németországot könnyen viláгурává s első rangu tengeri hatalmassággá tehetnék. Bismarck már eddig is megmérkőzött volna a francziákkal s nem várná be, míg 2 millió francia katona áll csatakészen, ha Anglia és Oroszország nem állnának utjába a háborúnak. De másrészt Németország dicsó katonai hatalmában oly palladiummal bir, mely őt minden irányban, minden támadás ellen megoltalmazza. S Anglia a békében nyugvó német birodalomnak legkevésbbé sem ellensége, csak a hódító német ellen szállna síkra. Az orosz és a francia megtámadnák Németországot, ha lehetne; de Ausztria-Magyarország a szövetségi szerződés értelmében egész erejével védelmére tartozik kelni Németországnak, mihelyt ennek a franczián kívül még egy második nagyhatalommal is háborúja támad. De ily támadó háborúra Franciaország csak akkor érezheti magát elég erősnek, mikor hadszervezetét befejezettnek mondhatja.

Oroszország csak ezt a pillanatot lesi, hogy szövetségeivel együtt megrohanja Ausztria-Magyarországot. És akkor jajnekünk, ha mi a német katonai segítségbe vetnők reményünk horgonyát; úgy járnánk, mint a *mohácsi vészkor*. II. Lajos király és tanácsosai is azt hitték, hogy az ozmanok nem oly rettentők; a hős magyar nem fél a pogánytól és ha mégis veszedelembé jutna a haza, majd megment bennünket szövetségesünk a német császár. Igen, de a német császár, ha nem spekulált volna is Magyarországra, Franciaországgal volt elfoglalva és nem menthetett meg bennünket a török véstől.

Az osztrák-magyar kormányok egy évtizedes politikai bűnei után helyzetünk ma ugyanaz, Európa leghatalmasabb ura, a német császár frigyosunk. A magyar ember most is azt hiszi, hogy nem oly rettentő az a muszka, nem félünk tőle; megverjük irgalmatlanul. De ha mégis veszedelembé jutna a haza, majd megment bennünket a német! Igen, de a német császár, ha nem spekulál is Ausztriára, Franciaországgal lesz elfoglalva és nem menthet meg bennünket. Mert ha Németország és mi közös erővel megtámadhatnók a muszkát, bizonyosan kegyetlenül megvernők.

Ámde Franciaország is élni akar. S miután neki biztos nemzetközi támasza a szárazföldi hatalmak közt csak egy van, s ez Oroszország, a francia nemzet egész jövőjét kiszolgáltatná a középeurópai hatalmaknak, ha tétlenül nézné, mint verik le ellenségei az ő barátját: Oroszországot. Matematikai bizonyosság, hogy az oroszok és Ausztria-Magyarország közt kitörő háború esetére, Franciaország ugyanazon szolgálatot fogja tenni a császárnak, melyet a csár tett 1870-ben Poroszországnak, fedezni fogja az oroszok hátát s ha Németország a mi javunkra egy hadtestet mozgósítana, a francia hadüzenetről biztos lehet. Ha nem így állana a dolog, Ausztria-Magyarország már 1882-ben nem lett volna gyáva megküzdeni Oroszországgal. Miért túrtünk volna annyi bitang sérelmet és megaláztatást Oroszországtól, ha szövetségünk, Németország velünk jön a tűzbe a muszka világ ellen? De a németek kezét megkötik a francziák; Németország összes erejét igénybeveszi a francia nemzet.

E szomorú igazságot osztrák-magyar katonai és kormánykörökben is kezdik már sejteni. Az 1881/2-diki tapasztalatok után Bécsben azon hivatalos meggyőződésre jutottak, hogy Oroszországgal előbb-utóbb háborúnk lesz; de attól tartanak, hogy a német és osztrák-magyar szövetséges erőket meg kell osztani kelet és nyugot felé. Örülhetünk, hogy végre kormányaink szemérről is lehull a muszka-szövetségi hályog, habár nagyon későn.

* * *

Franciaország 1871 óta a hadi történetben példátlan erőfeszítéseket tett óriás nemzeti hadsereg fölállítására s más honvédelmi intézkedésekre. Hadi budgetje évenként 300—350 millió forint közt ingadozott. Határait Sedantól Lyonig ötszörös, hat-szoros zárerődökkel látta el, végtelen hálózata a váraknak és erődített táboroknak, melyek ugy védelemre, mint támadási alappontokul szolgálnak Metzczel, Strassburggal és a német rajnai várakkal szemközt. A francia sereg hadi létszáma 1 mill. 690,000 ember 3558 ágyuval; e létszám 1885-ben már 1 millió 960,000 emberre emelkedett. Tábori csapatainak maximalis létszáma 1 millió 108,000 ember 3006 ágyuval. Ezzel szemben a német

sereg hadi lábón 1 millió 445,000 ember; melyből a tábori hadsereg 1 millió 219,000 emberre tehető 2928 ágyuval. A francia hadsereg fegyverzete egy színvonalon áll a némettel; de ennek közigazgatása, vezérkara, mozgósítási képessége sokkal kitünőbb, sőt taktikai képzettségben is megállapodottabb, mint a francia hadsereg, melynek hadi létszámából 550,000 ember csak 6—12 hónapi kiképzetésben részesül; 1875-ik évben 700,000 katonája lesz Franciaországnak, ki csak ily rövid ideig szolgált zászló alatt. Mig Németországban minden hadi szolgálati ideje 3 év. Berlinből értesültem arról, hogy a német hadvezénylet egészen új taktikai formákat alkalmaz, például a várak ostrománál s az új formák szerinti hadgyakorlatokat a külföld előtt titokban tartják; mert a francia zárerődök bekövetkező ostrománál meg akarják vele lepni a világot. Azon kívül a hadsereg gyors menetelési képességét nagyban fokozzák. A mozgósítás az 1870-diki nagyszerű mobilisatiohoz képest ma villámgyorsnak mondható. *Nyolcz nap alatt 600,000 embert képes Németország a nyugoti határookra vetni.*

Kétségtelen hogy Németország katonai fölényben van a francziák fölött. De e suprematia évről évre csökken a francia hadsereg fejlődésével s ez 1885-ben már legalább 1 millió 350,000 emberből álló tábori hadsereget lesz képes kiállítani Németország ellen. Azért, ha a rajongó francia-barátok csalódní fognak is azon hitökben, hogy Franciaország nem sokára visszaadja a kölcsönt a németnek, s habár Németország győzelme a saját erejére utalt francia neizeten még mindig valószínű; de a francia köztársaság hadereje s védelmi rendszere oly imposans, hogy egész Németországnak nagy munkát fog adni a diadalmas mérkőzésre, nem is említve, hogy az északi kis államok, Dánia 50,000, Holland 65,000, Belgium 108,000 katonájokkal Franciaország oldalán állanak; mert Angliával együtt nagyon félnek a német hódítástól. *A németek nincsenek többé abban a helyzetben, hogy a francziával s az oroszszal egyszerre verekedjenek, ha nyugaton minden meglepetés ellen biztosítani akarják magokat.* Megengedem, hogy a német hadvezénylet legfőlebb 200,000 emberből álló figyelő hadsereget tarthat az orosz határokon, a nélkül, hogy nyugator vereségnek tegye ki magát, de ez a legtöbb segély, melyben Németország az oroszok és satelleseik által megtámadott Ausztria-

Magyarországot képesek részesíteni. Persze egész sorával találkozunk az üres kombinációknak, melyek Oroszországot a német hadsereggel összemorzsolatják. Kávéházi politikusok már azt is látják, hogy Bismarck a francziának visszaadja Elsaszt s aztán egész erejével a panszláv világ ellen fordul, hogy megmentsen bennünket a muszka borulattól; vagy a német óriás egyik kezével nyugatot, másikkal Keletet veri le; bennünket nem is enged a panszlávok ellen harcolni; mert csak a német császárságnak akarja fenntartani a nagy európai missió teljesítését, Lengyelország helyreállítását. A német, miután leverte az osztrákot, a francziát, most leveri a szlávokat; végre a Themse partján köt ki, hogy befejezze az új római szent birodalom megalkotását. Minket pedig, mint szerény ibolyákat, békén hagy virúlni itt a Duna mentében és Boszniában s ha gustusa jön végre az osztrák-német tartományokra, leküldi Tisza Kálmánt tengeri fürdőbe Salonikiba.

Csakhogy a háromcsászári szövetség következményei megmutatták, hogy Bismarck s az ő Németországa sem mindenható; hogy rajta kívül létezik még egy másik igen hatalmas Európa, melylyel a königgrätzi és sedani győzőnek is számolnia kell. És Bismarck s ámitott a helyzettel. Németország elég hatalmas arra, hogy belső egységét, integritását s nemzetközi függetlenségét minden irányban megóvja; de nem elég erős arra, hogy, mint Tisza miniszterelnök hiszi, Ausztria-Magyarországot Oroszország támadása ellen megvédelmezze. A németek egy hadtestet sem mozgósíthatnak azon célra, hogy velünk egyesülve harcoljanak a muszka hadak ellen s erre Vilmos császár a szeptemberi szerződésben nem is kötelezte a német birodalmat. E szerződés 1879-ben foglaltatott írásba, s ma is változatlan.

* * *

Az 1867-ben újjáteremtett Ausztria-Magyarország pedig itt áll s várja a muszka-vészt. Európa csalatkozott bennünk. Mi 15 évi alkotmányos külpolitikánkkal nem igazoltuk létjogosultságunkat a világ előtt. A helyett, hogy nagy politikai missiónkhoz képest, gátjául szolgáltunk volna a panszlavismusnak, szövetkeztünk vele s Oroszországot oly hatalomra segítettük, a milyennel eddig soha nem birt. Ezzel eljátszottuk az európai népek bi-

zalmát, rokonszenvét; elvesztettük politikai hitelünket. Európa az absolutista Ausztriát azért gyűlölte, mert az a népek szabadságát elnyomta; az alkotmányos Ausztria-Magyarországot azért gyűlölik, mert ez muszkaszövetségi politikájával Európa szabadságát és jövőjét veszélyeztette, miután a muszka birodalom Európa békéjének és szabadságának legnagyobb ellensége. Gyűlölnék bennünket; de azért nem mondhatjuk el, a mit Bismarck: »oderint, dum metuant«. Senki nem fél tőlünk, még Montenegro sem; mert gyöngének tartják az osztrák-magyar monarchiát. S noha a német császár védszövetségre lépett velünk: a német nemzet megvetéssel viseltetik irántunk, melynek sajtójában leplezetlen kifejezést ad. A németek vezérlapjai ily hangon irnak rólunk:

»A pesti és bécsi kormányok és parlamentek absolut politikai képtelensége minden észszerű reformot és minden észszerű közigazgatást lehetetlenné tett az occupált tartományokban. *Ti drága jó urak ott Pesten és Bécsben! ti voltatok a panszlavismus apja és ma is legtevékenyebb önkéntes ügynökei vagytok. Aksakoff Iván nektek hálából szobrot fog emelni Moszkvában; mert ti egy év alatt többet végeztek, mint a mennyit a szláv bizottság fizetett emissariusainak egész serege tiz év alatt végezni képes lenne. Ha Európa titeket még sokáig kormányozni enged a Balkánfélszigeten, a Lajtától s az adriai tengertől kezdve egy emberöltő alatt kozákká lenne. Ti a rátok bizott feladatnak nem voltatok képesek megfelelni. S ha levernétek is a lázadást, Európának nincs többé ideje várakozni.*« (»National-Zeitung« 1882. február 26.)

»Ausztria-Magyarország belziláltságtól széthull. Már most is sokkal gyöngébb, mint a távolállók sejtethnék. Csak legalább *katonai tekintetben* jobban állana s a *hadsereg jobb színben mutatkoznék, mint az occupatio alkalmával*, mikor katonai tekintetben nagy hibákat észleltünk. Az osztrák-magyar monarchia — fájdalom — a boszniai kalandnak mindazon szomorú következményeit meg fogja érní, miket a politika ellenzői előre megjósoltak«. . . .
»Ha Ausztria-Magyarország a nemzetiségeket felbőszíti: a szlávok Keletre, a németek Nyugatra gravitálnak. *És csak egy nagy zivatarnak kell Európa felett elvonulni: Ausztria-Magyarországból széthullott daraboknál egyéb nem marad.*« (Kölnische Zeitung 1882.)

Igy gondolkoznak rólunk szövetséges német szomszédaink. Nem a leghizelgőbb vélemény és semmit nem különbözik az orosz, francia, angol és olasz véleményektől. Még a török is beteg embernek tart bennünket! Azon forradalmi s minden nemzetközi jogot lábbal tipró politika, melylyel az oroszszövetséges Andrássy feldarabolta Törökországot, most ellenünk fordul. »Hodie mihi, cras tibi«; mondják rá fatalistikus megnyugvással a török politikusok. Szabad a rablás, nincs nemzetközi jog, ez a jelszó lett uralkodóvá Európában, mióta Andrássy Oroszországgal a porta vesztére szőtt összeesküvését végrehajtotta. Vonzó, de borzasztó példát adtunk ellenségeinknek. Az olasz Irridenta bombái tengerpartunkon, Oroszország vérlázító forradalmi merényletei monarchiánk szláv és román népei között, az általunk teremtett keleti államok aspirációi területünkre, a délszláv lázadás, — mind Andrássy politikájából élnek; attól nyertek buzdítást, abban keresik európai jogosultságukat. Az általános hódítási szenvedélyt, mely egyelőre csak Törökország további fosztogatásában nyilvánkozik, de később nagyobb hatalmak ellen is forduland, Andrássy politikája szabadította fel Európában. A muszkaszövetséges Ausztria-Magyarország a nemzetközi jog helyett a véres erőszakot, a törvény helyett az államrablást, a nemzetközi erkölcsök helyett, a nemzetközi bűnöket emelte trónba; és ma ismét az ököljog üli orgiáit Dublintól Szuezig. A moszkoviták napja egész fényében ragyog Európa egén. A nagyhatalmak nemsokára organizált vésztáborokká alakulnak. És e században az emberi civilizatio világrészében nem lesz többé igaza semminek, csak a fegyveres erőszaknak, senkinek, csak az erősnek.

A muszka vész.

Igy jutunk rövid időn a muszkaszövetségi politika következtében azon európai háborúhoz, *melyben Ausztria-Magyarország egy maga fog szemben állani Oroszországgal s a panszlavizmussal.* A muszka minden pillanatban mozgósíthat ellenünk. De ha a francia hadsereg teljes hadi készülségét bevárja is, ez mindössze két három évi időköz.

Az a kérdés ki az erősebb?

Miként fogja megkezdeni Oroszország e harcot ellenünk? Megmutatta a délszláv lázadás alatt. Okvetlenül fellázítja ujra Herczegovinát; addig nem is engedi végleg kialudni a forradalom üszkét délen. A ki a herczegovinai s déldalmatiai terepviszonyokat ismeri, tudhatja, hogy hiába erődítik az ottani hegycsúcsokat hiába ölünk a kulákba, karaulákba s várakba száz millió forintot: a lázadást lehetetlen megakadályoznunk ott a hegységek végtelen tömkelegében. Egyes pontokat, hatonai vonalakat biztosíthatunk; de a fölkelők más pontokon, más vonalokon fognak feltűnni. A czár a krivosciai s herczegovinai forradalmárok nagy részét most is montenegrói földön táplálja; kitűnő anyag további lázadásokra. Ha a Montenegróból kivezető hat rendes hadi utat elzárjuk; a fölkelők más hat rendkívüli uton nyomulnak be. S a raguzai fő hadi szálláson ez évben mindenki elkészülhetett arra, hogy míg Oroszország nyugtot nem parancsol Montenegónak, addig mi 75,000 emberünkkel nem lehetünk a helyzet urai. I. Napoleon sem vehette be a Pyreneusokat. Herczegovinában Montenegro és az oroszok parancsolnak.

Ezen az állapoton a mozgó zászlóaljok sem fognak segíteni; míg Oroszországot meg nem vertük. A herczegovinai lázadást bizonyosan Montenegro beavatkozása fogja követni 30,000 ember-

rel. Ezzel egyidejűleg a titkos véd- és dacyszövetség értelmében Szerbia is talpra áll, hogy Boszniát occupálja. Hogy a czár Romániával is fegyvert fogat ellenünk: az előzményekből kétségtelennek tarthatjuk. De az optimisták kedvéért engedjük meg, hogy Románia egyelőre fegyveres semlegességben marad, míg köztünk s Oroszország közt a döntő ütközet meg nem történt. Annyi bizonyos, hogy nekünk az Andrassy politika következtében Erdélyt, a Duna és a Szávavonalat erősen meg kell szállanunk; Bosznia-Hercegovinába tekintélyes védelmi hadsereget kell állítanunk, nem csak azért, hogy az occupált tartományokat és Dalmátiát mentjük, hanem hogy Magyar- és Horvátországot katonailag biztosítsuk. Monarchiánk *belsejében* mely pontok lesznek veszélyeztetve: egészen attól függ, mily sikerrel fog addig köztünk az orosz propaganda működni? Mert hogy ma sem alszik, oly igaz, mint hogy Magyarországot a Tisza-kabinet kormányozza. A panszláv és daco-román ügynökök úgy járnak köztünk, mint a hercegovczok közt, noha *Ignatieff* nem a belügyminiszteri székéből, *hanem a titkos mellék-kabinetből dirigálja őket*. Mert tudja meg Kálnoky gr. hogy *Ignatieff* ma is kegyben áll az udvarnál. S noha a lemergi felségárulási pör eddig nyilvánosságra nem került adatai annyira compromittálók voltak *Ignatieffre* nézve, hogy *hivatalos* miniszter megszűnt lenni, *de ma is ő a III. Sándor czár titkos kancellárja*; külügyek alattomos vezetése az ő kezében nyugszik. Giers ur, a külügyminiszter csak figurál. *Ignatieff* kancellársága a legközelebbi bonyadalmak esetére előre megállapított. Erről Montenegróból 1882. október 19-kén oly kitünő forrásból értesültem, mely külügyi hivatalunknak nem igen áll rendelkezésére. Az orosz ágensek és rubelek rejtélyes szerepe még nem játszatott el se Galiczia, Bukovinában se hazánkban. Monarchiánkban a forradalomnak minden ponton titkos kormányja és hadserege van. Az olasz Iridenta tengerpartunkon bombázik és administrál; a muszka Lemberg-től Cattaróig garázdálkodik. Erdélyben s déli Magyarországon Sturdza György commandirozza a románokat; a szerb omladinát Riszticsék vezetik, csakúgy, mint annak előtte. Még a berlini professorok és kormánytanácsosok is beavatkoznak már belügyeinkbe, azzal vádolván bennünket, hogy elnyomjuk a németeket. 1878 óta kész terület

lettünk külföldi hatalmak invaziójára. Hogy mily sikerrel folyt az aknamunka: csak akkor fogja megtudni Tisza miniszterelnök, miután háborura került a dolog. Addig nincs itt semmi baj; víg ország és nagyhatalom vagyunk. Megverjük a muszkát is, a nélkül, hogy sejtenők mily óriási erővel állunk szemben s mily veszedelemben forgunk. Az sülyed különben a legmélyebbre, a ki nem tudja, hogy veszélyben van.

Ez lesz az orosz háboru előjátéka. És másként nem is történhetik; mert ily kormányok, a milyenek Ausztria-Magyarországot vezetik: nem fogják soha Oroszországot megtámadni, hanem bevárják az orosz támadást. A nagy háboru említett előzményei után, mikor hadseregünk nagy része már Bukovinától Cattaróig foglalkozást talált; mikor az egész monarchia szeme a déli mozgalmakra lesz szögezve, mikor azon bámulunk, hogy mi történtek lent: akkor megmozdul fent az északi kolossus s Európa megkérdezése nélkül, — mert erre őt a berlini szerződés nem kötelezi, — ránk rohan, hogy a czárok szent hagyományait s történeti hivatását teljesítse. A casus belli igen egyszerű lesz. Hiába fogja Auszria-Magyarország azt mondani a kozáknak, hogy ne bánts, hiszen én ártatlan vagyok, mint a bárány; én ide lent nem is zavarhatom a te vizedet: a farkas beléköt a bárányba. Régi történet, mely mindig új marad.

* * *

Oroszország katonai hatalmát csak az kicsinyelheti, a ki nem tudja az oroszok hadi történetét és azt, mily óriás előkészületeket tesz a czári kormány 1878 óta az Ausztria-Magyarország elleni háborura. Sokan beszélnek úgy nálunk, hogy nem félünk mi a muszkától megverjük, hírmondója sem marad! De nem tudják kit akarnak megverni s kivel akarják az orosz hadsereget egy reggelire fölemészteni. Hajdan a tatárt és a törököt is így vertük meg szóval; az oszrák hadsereg épily nagy önérzettel nézett az olasz-francia háboru elé s ment be Berlinbe egy katonai sétával. Ha egyéb nem, a boszniai hadjárat meggyőzhetett volna bennünket arról, hogy soha ne beszéljünk oly fenhéjázón az osztrák-magyar hadseregről s ne kicsinyeljük az óriás muszka birodalmat,

mikor néhány ezer bosnyák fölkelő is oly nagy munkát adott nekünk.

Oroszország még akkor is félelmes vetélytársunk lenne, ha az utolsó emberig összes haderőnket csak vele kellene szembe állítanunk. Ne feledjük, hogy az oroszok hány országot tettek már tönkre. Nagy Frigyes és I. Napoleon is feltűnő respektussal viseltettek az orosz haderő iránt, pedig nem voltak az utolsó hadvezérek s hadseregök legalább is volt oly kitűnő, mint a miénk. A hétéves és a nagy francia háboruban azok a csaták voltak a legvéresebbek, miket az oroszok ellen vívtak. S habár az orosz hadvezénylet 1849-ben Magyarországon elég ügyetlennek bizonyult, Erdélyben annál ügyesebben működött. S a mily hibákat követett el a legutóbbi orosz-török háboru kezdetén: époly mesteri volt azon hadvezetés, melyet később az európai harcztéren *Totleben*, Azsiában *Obrucseff* tábornok felmutattak. E két orosz hadvezér oly egységesen, tudatosan, a hadtan legujabb törvényeinek annyira megfelelőleg vezette a katonai műveleteket Törökország végleges letiprására, hogy a német vezérkar is meghajolt előttök s Moltke azt mondta, hogy »magam se tudtam volna jobban«. Igaz hogy *Totleben* Plevnánál 30,000 orosz, román halottat és sebesültet talált, de rövid időn beveszi Plevnát s az orosz hadsereget Kostantinápoly elé vezeti. Míg *Obrucseff* Muktár pasát tönkre vervén még rövidebb idő alatt hatalmába ejti Karsot s Erzerumig nyomul. Mindketten megdöbbentették Európát gyors és fényes katonai sikerökkel.

S az orosz hadsereg működését a török ellen ne vegye senki kriterionul egy jövő, ellenünk intézendő háborura. Mert a czári kormány 1877-ben kedélyes lassusággal mozgósított, tudva azt hogy az időveszteség nem neki, hanem a töröknek árt. A török úgy sem támadja meg, a három császári szövetség pedig minden európai beavatkozás ellen védte Oroszországot. Gorcsakoff tehát azon katonai tréfát követte el, hogy még a mozgósítás napját is diplomatiái jegyzékben tudatja a hatalmakkal s hogy a török a harc idejére minél inkább gyengüljön, végtelenig nyújtja az előkészületeket. Holott az orosz vezérkar a birodalom nagy kiterjedésének, a nehézkes összpontosításnak és hadászati felvonulásnak daczára, már 1877-ben is oly helyzetben volt, hogy a mozgósítás

kezdetétől 75 nap alatt 600,000 emberrel léphette volna át a Prutot. Pedig a török — román határra akkor még csak egyetlen vasút vezetett közvetlenül, az is Jassy és nem Bukarest felé. Nagy tévedés lenne tehát az orosz hadsereg akkori szándékos lassúságából vonni következtést ellenfelünk mozgósítási képességére.

Az orosz hadsereg összes tartalék és pótczataival együtt hadi lábbon 1 millió 606,929 emberből állott 1877-ben. E tömegből mint tábori hadsereg, mely Törökország s esetleg Anglia ellen küzdhetett, csak 942,949 ember állott harcra készen, de vég-erőfeszítés mellett Oroszország már ekkor 1 millió 200,000 katonát állíthat vele sikra, *mint tábori hadsereget*. Tehát Németország legfőlebb 150,000 emberrel előzte meg 1877-ben az orosz. Oly tekintélyes létszám, mely bátran megkezdhetette volna a háborut az osztrák-magyar monarchia ellen is.

De azóta öt év mult el s Oroszország szakadatlanul folytatta ellenünk hadkészületeit. Évenként 50—60 ezer újonczczal többet sorozott, mint azelőtt. És ma az orosz hadsereg létszáma **2 millió 900,000 ember** kerekszámában, melyből a hadi lábba állított katonai erő 2 millió 250,000 embert tesz 4250 ágyúval. De ne ijedjünk meg e harcos rengetegtől; mert ebből európai Oroszországra csak 1 millió 750,000 katona esik 3650 ágyúval; a többi Kaukaszban és Közép-Ázsiában fekszik. Sőt ezen hadi létszám sem döntő; mert az a kérdés: ebből mennyit képes az orosz hadügy-miniszterium *táborba állítani* ellenünk?

E kérdésre a *német vezérkar* legtüzetesebb választ ad s a mi közös hadügyminiszteriumunk bátran elfogadhatja Moltke szakavatott véleményét. Ha Oroszország minden erejét megfeszíti, összes tábori hadereje Ázsiában és Európában legfőlebb 1 millió 771,000 ember 3600 ágyúval. Ebből európai Oroszországra **1 millió 456,000 emberből álló tábori hadsereg jut 3110 ágyúval**; Kaukaszra 200,000 ember 350 ágyúval. Maga az európai orosz hadsereg nagyobb tábori erőt képvisel, mint a német birodalom tábori hadserege. S e roppant tömeg évről évre lavinaként nő 1893-ig; mert az 1874-ben általános védkötelezettség alapján megkezdett katonai reform csak húsz év mulve lesz teljesen befejezve, a mikor Oroszországnak legalább 4 millió begyakorolt katonája lesz. De mi csak maradjunk a mai orosz haderőnél s ezzel szá-

moljunk, habár Oroszország szüntelen katonai fejlődésével szemben, a mi hadseregünk létszámailag 1878 óta stagnál. A muszkák haladnak, mi maradunk párhuzamosan; pedig az occupatio óta mi is hódító hatalomnak tarthatnók magunkat. És az áldott háromcsászári szövetség nem lesz mindig fedezetül a hátunk mögött; a bosnyákokon kívül más ellenséggel is kell még nekünk hadakoznunk.

Oroszország harczkészséget fokozza azon fontos körülmény, hogy hadseregének béke-létszáma rendkívül nagy. A czár ma több katonát tart zászló alatti szolgálatban, mint az egész osztrák-magyar hadsereg tartalékostúl. 870,000 orosz katona áll folyton fegyverben minden gyalogszázadnál 116, lovasszázadnál 180, az ágyútegeknél 236 ember. E nagy békelétszám a békelábról hadi lábra való állítását az orosz seregnek annyira megkönnyíti, hogy az első vonalban táborba szálló gyalogság felét 450,000 embert már a békében harczkészen találjuk s ehhez csupán 470,000 tartalékost kell behívni és kész a hadi létszám. E viszony a lovasság és tüzérség béke- s hadi lábra való állítása közt természetesen még sokkal kedvezőbb. A magában véve is roppant nagy orosz sereg, mely folyton szolgálatban áll, 1879 óta már a békében úgy van elhelyezve, hogy Oroszország ellenünk első vonalban a pétervári, vilnai, varsói, kievi, charkovi és moskvai katonai kerületekből oly működő hadsereget képes kiállítani, mely 840 zászlóalj gyalogságból, 299 század lovasságból áll 2452 ágyúval.

E több mint egy millió katonából álló muszka tábornak mozgósítása s a galicziai és erdélyi határokra felvonulása a mult év tizedben legalább 75 napot vett igénybe. Az 1877-diki tapasztalatok alapján azonban már Miljutin a volt hadügyminiszter gyökeres reformokat léptetett életbe, melyek utódjának Wannonvski hadügyminiszternek kiegészítő intézkedései által annyira gyorsították a mozgósítást, hogy a parancs után 15 nap mulva a vasutak megkezdhetik a teljesen mobilizált hadtesteknek a felvonulási területre való szállítását s a nagy muszka tábor legfeljebb 50 nap alatt *határainkon* teremhet. De ennyi idő sem szükséges arra, hogy a czár szent háboruját ellenünk megkezdhesse; mert mellözve azt, hogy az orosz hadügyminiszterium gondoskodott arról, hogy 1879 óta bármikor *legfeljebb 21 nap alatt kétharmada*

az első vonalban felvonuló hadseregnek megkezdhesse műveleteit a galicziai határokon. E célra az orosz hadsereg a varsói, vilnai és kievi katonai kerületekben oly tömegesen van elhelyezve, s e tömegnek gyors hadi lábra állítását úgy organizálták, hogy három hét alatt 700,000 ember törhet be Galicziába s Moldván át Erdély határaitra. A hadsereg többi része a további 29 nap alatt vonul utána a már operáló tábornak. Ha ezen ránk nézve életbe vágó dolgot kormányaink véletlenül nem tudnák: menjenek el Berlinbe: Moltke meg fogja nekik tüzetesen magyarázni; nehogy jövő háborunkban ismét úgy járjunk, mint Ausztria 1866-ban mikor azon vette észre magát, hogy a poroszok Csehországba özönlenek vagy mint a francziák 1870-ben, kik 250,000 embert is nagy későn tudtak összehozni Németország ellen, mely 17 nap alatt 500,000 emberrel Franciaországban termett.

Azután következik a második orosz hadsereg mozgósítása a finlandi, odessai, kasáni, kaukazusi kerületekből s a doni kozákok országából. Ha a czári kormány ezen kerületekben a szükséges megszálló és pótcsapatokat ott hagyja, második vonalban oly hadsereget küldhet ellenünk már működő tábora erősítésére, mely 344 zászlóalj gyalogságból, 566 század lovasságból áll 950 ágyúval. E második muszka tábor felvonulása az első tábor mozgósítása után két hónapot vesz ugyan igénybe, de azalatt már egy millió orosz katona foglalkozik az ellenséggel s így a hadügyminiszternek elég ideje lesz a pótcsereget csatarendbe állítani ellenünk. S miután Oroszország e két tábora megindult: a belrend fenntartására, a közép-ázsiai, esetleg a kaukazusi védelemre mindig marad néhány százezer embere.

Azért a muszkát oly könnyen megvernünk, mint sok hővérű politikus hiszi, bajos dolog lesz, hacsak Andrássyból s Tiszából egy nap alatt Caesarok és Napoleonok nem válnak, a mire a mai constellatiók szerint kevés kilátásunk lehet.

Említést érdemel III. Sándor czár bölcs katonai kormányása a reformok azon oldaláról is, hogy a hadseregben a nem harczolók számát 50%-kal kevesbítette; nagymérvű tisztképzés végett az egy évi szolgálati időt egyelőre 22,000 ujonczra terjesztette ki, hogy ugyanannyi új tiszt elemet nyerjenek a tartalékcsoportok számára; a tábornoki rangon alól álló tisztek fizetése (a hadnagy-

tól az ezredparancsnokig) tetemesen megjavított; mind mennyi üdvös rendszabály a harci képesség növelésére. Ott a deficit s bosnyák kiadások nem akadályozzák éveken keresztül a századok meglovasítását. A moskovita hagyományokért s panszláv missióért küzdő hadsereg szükségletei még a czári udvar kényelmének is előtte állanak. Katonai czélokra soha nem hiányzik a pénz Oroszországban, s hogy a katonás gazdálkodás dúsán kifizeti magát: a muszka világ mesés hódításai s félelmes hatalma bizonyítják.

* * *

Tartunk tőle hogy Oroszország legközelebbi háborujában: melyet monarchiánk ellen fog viselni, meglepi a világot. Nálunk sokan azon kellemes hitben ringatóznak, hogy az orosz hadsereg igen nehézkes, a birodalom nagy kiterjedése az összpontosítás és hadászati felvonulás elé akadályokat gördít stb. De ez nem egyéb önámításánál. A német vezérkar Berlinben arról van meggyőződve, hogy Oroszország mozgósítás s hadászati felvonulás szempontjából 1878-ig is sokkal kedvezőbb helyzetben volt velünk, mint Törökországgal szemben. A 78 után foganatosított reformok, az új vasúti s erődépítkezések pedig egyenesen arra czéloznak, hogy a muszka hadsereg diadalát ellenünk biztosítsák. Oroszország nem sűrű, de azért nagy *vasúti hálózatát* kezdettől fogva stratégiai czélokra építették. Az oroszoknak nem családi, hanem katonai vasútai vannak. 1878 óta minden új vasúti tervnél csak egy irányadó pont van: az *Ausztria-Magyarország elleni háboru*. Szentpétervárról, Odessáról a Volgától és Kaukazustól minden vasút Galiczia-Bukovina és Erdélyre irányul. 20,000 kilometer orosz vasúti vonalban nem találsz egy kilometer hosszúságot, melyen a gőz szárnyai ne röpíthetnék Ausztria-Magyarország ellen a czárok özön hadát. Oroszország háboru esetén valamennyi vasútját ellenünk használhatja és minden ponton célhoz jut, zsákutczában sehol nem akad meg. Akár a sugár, akár a transversalis vasútakat tekintjük: meg kell döbbennünk azon mesteri stratégiai rendszer fölött, mely az orosz vasúti hálózat fölött uralkodik s az egész hálózatot a mi romlásunkra kizsákmányolhatóvá teszi. Nincs egyetlen vasúti csomópont, nincs egy indóház, hol ha felül az orosz katona, galicziai s erdélyi határa-

inkra ne juthasson. A doni kozák épúgy vasúton jöhet ellenünk, mint a szentpétervári testőrség. Ott sugárzanak egyenesen felénk a Szentpétervár-Varsó, a Moszkva-Varsó, a Kursk-Kiev-Bar, a Charkov-baltai vonalak; míg a trausversalis vasutak tömegesen szakadnak be a fővonalakba az orosz lengyelországi Lipnótól Odessáig minden ponton, A varsói, viluai és kievi katonai kerületekből négy sugár- és hat trausversalis vasút szállíthatja az első támadó sereget ellenünk, melynek kiegészítésére a szentpétervári, moszkvai és charkovi kerületekből szintén négy sugár és hét transversalis vonal szállítja a 400,000 embert; míg a második hadsereg a maga felvonulására a sugárvasutakon kívül Odessától Szentpétervárig valamennyi trausversalis vasutat használhatja. A hadsereg teljes ellátása, a hadszervonatok fenntartása minden vasúti vonalon hasonlíthatatlanul könnyebb lesz Ausztria-Magyarország, mint Törökország felé; mert a Dunán nem kell átpakolni és szállítani élelmet, fegyvert munitiót lovakkal együtt s míg Törökország ellen csak két sugárvasúta szolgált az orosz birodalomnak; addig ellenünk négy dolgozhatik. A transversalis vasutak kiegészítése pedig legfőlebb két év kérdése. Miután a Zabinka-pinski vonal már megnyílt; a nagy jelentőségű *Vilna-rovnoi* vonal pedig a Zmerinka-novosielicei vasúttal együtt jövő évben kész: *Oroszország stratégiai vasúthálózata az Ausztria-Magyarország elleni háborúra 1874 tavaszán már befejezettnék mondható és semmi kétséget nem szenved, hogy a muszkák egy hó alatt 700,000 emberrel, két hó alatt több mint egy millió táborral törhetnek reánk; a többi, ha szükség azután következik. A német vezérkar számítása annyi concessiót sem ad nekünk; mert az ő számítása szerint az első orosz támadásra csak 21 nap, a a támadó hadsereg teljes megerősítésére 29 nap kell. De nehogy pessimismussal vádoljanak, az optimisták javára megengedem, hogy a muszkák a mi kedvünkért néhány napig késni fognak rohamukkal s a berlini [vezérkar jobban fél Oroszországtól, mint Beck b. altábornagy.*

Mily előrelátó, mily ravasz ez a muszka, bebizonyította azzal, hogy noha velünk békében élt, sőt szövetséget kötött: vasutait mind ellenünk építette, sőt arról is gondoskodott, hogy az ő vasúti vonatai a mi vonalainkra mind átjöhessenek, de a mi vasúti

kerekeink az ő sínekre rá ne léphessenek. Köztudomásu, de eléggé fatalis dolog, hogy az orosz vasutak nyomtávlatá 1.₅₅₂ mét., a mieinkké pedig 1.₄₃₆ méter; az orosz vasuti sínek tehát 9 centimeterrel állanak távolabb egymástól mint az osztrák és a magyar sínek. S az orosz vasuti kocsik tengelye és kerekei úgy vannak készítve, hogy egy pár percnyi igazítással a mi keskenyebb vágányainkra átjöhessenek, míg az osztrák-magyar előrelátás nem terjedt annyira, hogy a vasuti tengelyeket meghosszabbítva gondoskodtunk volna arról, hogy a kerekeket 9 centimeterrel egymástól távolíthassuk s vonatainkkal az orosz vonalokra átmehecsünk. S e bajon azzal sem vagyunk képesek segíteni, ha az orosz sínek közzé harmadik sínvonalat rakunk le; mert ez esetben a mi kerekünkéből egy centimeter még mindig az orosz sínre esik; mi a közlekedést lehetetlenné teszi. Vajjon mi következik e csekélységből? Azon nagy dolog, hogy *az oroszok háború esetén saját vasuti vonatainkkal a mi vonalainkra átjöhetnek, de a mi vonataink az orosz vonalakra nem mehetnek át a bécs-varsói vasutat kivéve, hol a nyomtávlat egyenlő.* Ennek stratégiai előnyét Oroszországra s hátrányát Ausztria-Magyarországra nézve első pillanatra minden katona belátja.

Hogy Oroszország közvetlenül Galiczia északi határán sugár vasutakat nem épített s az egyetlen varsói vonallal, mely Bécsnek tart, megelégedett: ennek is meg van a maga politikai és stratégiai oka. Először a galicziai és orosz-lengyelek között minden összeköttetést lehetőleg meg akart szakítani; másodsor az orosz vezérkarnak az ellenünk indítandó háború esetére eszé ágában sincs ott intézni a főtámadást, hol Krakó áll őrt, *hanem ott, hol monarchiánk teljesen védtelen, Bródy-Lemberg, Tarnopol Zaleszczi és Czernovicz irányában.* A muszka támadás célpontjai ezek s ezeken át Magyarország, Erdély lesznek, nem pedig Krakó, bármily hön óhajtának is a mi jeles hadvezéreink, hogy ha már minden áron meg kell történni annak az orosz háborúnak, ellenfeleink legalább ott támadjanak meg bennünket, a hol legerősebbek vagyunk! Ne képzeljék Kálnoky s Tisza miniszter urak, ne tervezzék Beck b. s Bylandt gr. altábornagyok, hogy a muszka ott jön be, a hol ők gondolják; ott fog betörni, a hol nem is álmodták volna! Az orosz kormányzat nem oly könnyelmű,

mint az osztrák-magyar, mely mindent az ellenség inyére és javára tesz, még a kardot is oda feszíti saját mellének, csak belé kell taszítani. Oroszország nem beteg ember, bárhogy tomboljanak is benne a nihilisták; mikor a panszláv harcz órája ütött ezek is ellenünk fordítják veres lobogójukat, melylyel most a gacsinai várkastélyt ostromolják. Totleben és Obrucseff nem tőlünk, hanem saját józan eszüktől s katonai tudományuktól kérnek tanácsot, midőn az Ausztria-Magyarország elleni támadási tervet készítik. De a montenegrói hadügyminiszter Plemenacz ur is tudja, — már 1871 tavaszán tudta, — hogy a pétervári vezérkar rég megállapított terve szerint az orosz hadsereg a varsói várnegyszögtől a Prütig elnyuló vonalon fog velünk szemben felállítani és centrumával ott nyomul előre, *hol se váraink, se vasutaink nincsenek*, hanem annál több ruthéneink honolnak. *Első vonalban keleti Galicziát, Bukovinát s északi Erdélyt, azután a többi Magyarországot szemelték ki hadműveleti tárgyokul az orosz vezérek. Bécs s az osztrák német tartományok valószínűleg meglesznek kímélve*; mert ezeket nemcsak mi, hanem a német császár is őrzi a panszlavismus ellenében. Oroszország vasuti és erődítési rendszere a legújabb építkezésekkel együtt e szilárd föltevésen alapszik. Az orosz vezérkar 1878 után sem sietett a varsói várnegyszöveget vasutak által összekötni az észak-galicziai határral; mert a főtámadást nem Krakó ellen szándékozik intézni. A most épülő Ivangorod-dombrovai vasut csak az orosz jobbszárny könnyebb felvonulására vétetett föl a hadászati tervbe. *A jobbszárny hivatása pedig nem egyéb, mint leplezni a centrumnak keleti Galiczia ellen tervezett támadását*, ugyanakkor Krakót és Przemyslt szemmel tartani esetleg körülzárolni; míg a balszárny Bukovina és északi Erdély ellen fog működni. Az Ivangorod-dombrovai vasuttal ne hagyjuk magunkat tévűtra vezetetni, mert ily tévedésnek nagyon megadhatnók az árát. Az orosz vezérkar legfontosabb új hadi utjai a vilnarovnoi és a pinski vonalak. Ezek mindent megmagyaráznak s az említett támadási tervre annyira rásütik a hivatalos bélyeget, hogy most már Bécsben is tudhatnák, honnan tarthatunk leginkább a muszka invaziótól. Ugyan mi szükség van a pinski és Vilna-rovnoi vasutakra, vagy a Zemerinkanovosielicei vonalra, ha ellenségünk Krakót tüzte volna ki táma-

dása főpontjául s nem azt ismerné katonai feladatának, hogy leggyöngébb keleti oldalunkra vesse magát egész súlyával? Valamennyi transversalis orosz vasut, mely közelünkben van, Lembergnek, Zalescsikynek, Bukovinának tart, hol monarchiánk szépen nyitva áll, hogy tárt kapukkal fogadja a vendéget.

És ha valaha egy jóra való osztrák-magyar kormány azon merész gondolatra jönne, hogy Oroszország ellen preventiv védelmi háborút intézzen s a muszka világot Achilles sarkán, Lengyelországban támadja meg: akkor szintén nagy előnyére szolgál Oroszországnak, hogy Galiczia északi kebelébe nem vezetnek sűrűn összekötő vasutak; mert azoknak mi vehetnők hasznát.

A rohamos stratégiai vasutépítések is csalhatatlan jelei a közeledő háborúnak s annak, hogy a muszkák nem Németország ellen, hanem mi ellenünk készülődnek; mert az orosz hadügyminiszterium semmi szükségét nem látja, a német határokra vezető vasuthálózatot kiegészíteni ott, hol egy német hadsereg támadására számíthatna. A németeket rég Franciaországra bizták a pétervári államférfiak s e számításukban nem csalódhatnak, bárki kormányozná is a francia nemzetet. A tömeges vasuti építkezéseknek másik jellege pedig az, hogy Oroszország nem védelmi, hanem támadó háborút akar viselni ellenünk. Különben érthetetlen maradna, hogy egyszerre öt stratégiai vasut készült határainkon, melyek mind támadó iránynyal birnak.

* * *

A párhuzamosan folytatott *erődítések* ugyanezt bizonyítják. Oroszország a nagy francia háborúk után két hatalmas várövel sánczolta el magát Európa ellen. Már *Hess* tábornok, a derék vezérkari főnök 1845-ben figyelmeztette Meternichet azon fontos körülményre, hogy Oroszországnak két párhuzamos védőve van, az egyik Kovnótól s Varsótól Kiseneffig, a másik Rigától Odeszáig nyulik. Várak, erődök és elsánczolt táborok óriás lánczolata, mely az akkori viszonyok közt páratlanul állott Európában. Azóta az orosz hadügyminiszterium folyton javította s átalakította e védműveket. De 1878 óta Totleben nagy erődítési tervete alapján a hadmérnökség legújabb vívmányainak megfelelőleg reformálják mindkét várövet. Én Keleten a legmegbízhatóbb

forrásból értesültem a czári kormány azon ravasz taktikájáról, hogy a kérdéses várakra s erődített táborokra 1878 óta mesés összegeket költenek, melyek a rendes budgetben egyáltalán nem szerepelnek. Hogy monarchiánk s a berlini körök figyelmét elaltassák: az orosz erődítéseknek titkos számlája van, melyben évenként 40—50 millió rubel szerepel, míg a nyilvánosságra kerülő költségvetésben évenként szórványosan csak néhány millió vétetett föl a világ bolondítására. Az építkezések öt év óta szakadatlanul folynak, de nem úgy, mint azt az orosz vagy lengyel lapok hirdetik s maga a pétervári kormány tudatja a diplomatiával, hanem éppen ellenkező irányban. A hír az, hogy a czár csak 1881- és 82-ben rendelte el a munkálatok legnagyobb részét, holott 1878 őszén már Kovnótól Kisseneffig, Rígától Odessáig minden erődítésekre kiszemelt ponton egész erővel megkezdték az építkezéseket, melyek 250 millió rubelre prelimináltattak. S midőn ma azt halljuk, hogy ez a vár, vagy az az erődített tábor jövő évre fölépül: ez azt teszi, hogy akkorra már teljesen föl lesz szerelve; mert az építkezések 1882-ben csaknem mind a két erődvonalon végleg befejeztettek. A hír azt mondja, hogy Kiev, Vilna nagy erődített táborokká alakíttatnak s Bobruisk várát a Berezínán rendkívül megerősítik; holott az orosz hadügyminiszteriumnak soha nem volt, ma sincs eszében Kievből s Vilnából első rangu erődöt vagy éppen erődített táborot teremteni, se a Berezínát védelmezni. Hivatalosan persze úgy tüntetik fel az orosz diplomaták a dolgot, mintha védelmi háborúra készülnének s e célból ámitják a külföldet azzal, mintha Oroszország belső várövét erődítené, hogy a napoleoni hadak módjára beözönlő osztrák-magyar csapatok ellen Moskvát és Szentpétervárt oltalmazza! A valóság pedig következő: a két orosz várlánczolat közzül a belső mely Dunamündét, Dünaburgot, Vilnát, Bobruiskot, Kievet, Nikolajevet foglalja magában, egészen védelmi természetű. Ennek erődítésére az előirányzott költségeknek csak $\frac{1}{5}$ része fordítatik. Vilnában és Kiebben csak azon célra építkeznek, hogy az orosz hadművelési alapterületnek végső vonalát képezzék s a támadó hadsereg kiegészítésére s ellátására szükséges közigazgatási központokul szolgáljanak; elsőrangú erősség vagy erődített tábor se Vilnából, se Kievből nem lesz.

A *külső* orosz várlánczolat, mely Varsótól Benderig nyulik, határozottan tamadó jeleggel bir és pedig egyenesen Ausztria-Magyarországgal szemben. Ezt erődítik 1878 óta óriás erővel; Tottleben és Obrucseff tábornokok erre előirányoztak 200 millió rubelt. A váraknak és erődített táboroknak e hosszú sorozata lesz a hadműveleti alap, honnan bennünket az oroszok meg fog-
nak támadni. E nagy félkörben ott vannak a varsói várnégyszög, Novogeorigevsk, Brest-Litovsk, Ivangorod s a varsói felegvár Bjelostokkal együtt; ez az orosz jobb szárny támasza; míg a centrum számára Mihailogradot, Lukot és Dubnót erődítik egy év óta, sőt Rovno is táborrá alakíttatik; a balszárny Kamanecz Podolsk- és Chotinra fog támaszkodni, hol szintén erődített táborok készülnek. Kiseneff és Bender is első rangu erődítvényekké lettek, hogy befejezzék a tamadó orosz háboru kiindulási pontjait, melyeket egymással vasutak és hajózható folyók kötnek organikus hálózattá össze.

Ezen erődített félkörből készül az orosz hadsereg ellenünk actióra kibontakozni. A legerősebb tamadó hadállás, mely Németország nyugoti harczműveivel vetekedik. Miként ez, úgy az orosz hadállás is vasutakkal áll benső összefüggésben a birodalom mindazon hátsó pontjaival melynek hadkiegészítés, élelmezés, hadszerelés szempontjából közreműködnek a háboruban. Az orosz tamadó hadállás nemcsak önmagában, hanem azon támaszok által is rendkívül erős, miket a háta mögött lévő belső várvonaltól, a vasúti és folyamhálózattól nyer.

Míg az osztrák-magyar hadügyminiszter 1883-diki bugetjében is úgy szól, hogy »a krakói elsánczolt tábor építésének befejezése katonai szempontból fölötte kívánatos, mindazáltal elállt ezen követelésétől«; mert a monarchia csupa deficit s pénze egyetlen erődített tábornak gyors kiépítésére sincs, elvitte Bosznia! Pedig Krakó mindössze csak 3 millióba kerül: addig a czári kormány titokban 200 millió rubelt költ azon célra, hogy legyen, honnan az orosz hordák kirohanásukat intézzék ellenünk. Nekünk fájdalom néhány millió sem telik többé arra, hogy existenciánkat megvédelmezhessük. Furcsa nemzetközi paritás!

Az oroszoknak egy pillapatig sem kell gondolkozniok azon, kik legyenek a vezérek? Ott vannak *Tottleben* és *Obrucseff* tábor-

nokok, kik a múlt háborúkban hadvezéri tehetségöknek fényes jelét adták; mindkettő első rangu vezérkari tisztt, kik mellé *Imeritenszky* tábornok méltón sorakozik. Az oroszok válogathatnak a fővezérekben. S egy Loris Melikoff, Taticseff, Gurko, Drentelen, Dellinshausen stb. mint hadtest parancsnokok megállják helyöket. Skobelev nem pótolhatatlan. Az orosz vezérkarról ma Berlinben az a vélemény, hogy megközelíti a németet, mely dicséretben a mi vezérkarunk mindeddig nem részesülhetett. Obrucseff az orosz vezérkar jelenlegi főnöke Ázsiában kis Moltkénak bizonyult, kinek minden számítása pontosan teljesült az Aladzsa daghi ütközet tervétől az erzerumi ostromzárig. Nagy katonai tudomány, époly mély belátás, mint biztos előrelátás, merészség és eszély a tervezetben, biztos és gyors intézkedések a kivitelben; ily előkelő hadvezéri tulajdonokkal dicsekszik Obrucseff tábornok. E mellett közigazgatási tehetség, ki a hadsereg adminisztratív bajain Vanoszki hadügyérrel válvetve annyit javított, hogy az orosz hadsereg jövő háborujában lényegesen reformált közigazgatásával is meglepheti a világot. Totleben mint vilnai hadparancsnok az összes vasúti és erődítési építkezéseket vezeti; hogy azok sikerülnek, az iránt Sebastopol védelme, s Plevna bevétele elég kezességet nyujtanak a hadseregnek. A nyugoti katonai kerületekben 1878 óta az orosz tisztikar virága van elhelyezve, hogy a főereget a legkitűnőbb tisztek vezessék ellenünk.

Oroszország minden szellemi és anyagi ereje mozgósított már az Ausztria-Magyarország elleni háborura. S a hadsereg, mely ellenünk harcolni fog, 75°/_o-ában egységes orosz nemzeti tábor, melyet a czár nagy hódítások emlékeivel, a törökön aratott utolsó diadal büszke tudatával, Oroszország történeti hivatásának hatalmába vetett hittel s a hagyományok zászlójával fog vezetni a »szent háboruba«.

Hiába osztoztunk meg a muszkával Törökországon: Oroszország ma is azt hiszi, hogy Konstantinápoly meghódításának s a szlavismus fölötti világalomnak, mi állunk utjában; azért a monarchiánk elleni harc oly népszerű lesz Oroszországban, hogy az időre a nihilismus is fegyverszünetre lép a czarizmussal.

Az a kérdés tehát: készen vagyunk-e mi az Oroszország és szövetségesei elleni háborura?

Készen vagyunk-e a harcra?

Nem támadhatjuk meg az oroszot.

Ausztria-Magyarország összes haderejét Moltke 1 millió 88 ezer emberre számítja honvédséggel s póttartalékkal együtt. Azt hiszem, hogy ez a legbiztosabb szám, mit ha az ujonnan felállítandó 20 gyalogzászlóaljjal megtoldunk: lesz 1 millió 104 ezer katonánk. A mi kormányaink kimutatása szerint kerekaszámban 1 millió 200,000 emberre kell haderőnket feltszökkenetnünk, mi papiron 96,000 főnyi különbséget tesz. Ám legyen, Moltke ellenében adjunk Bylandt grófnak igazat. Engedjük meg, hogy a tyrolí népfölkeléssel együtt, minek csak Olaszországgal szemben van értelme, 1 millió 200,000 katonából álló haderőnk van. Nem vádolhat senki, hogy hadseregünk létszámát hazafiatlanul leszálítom — szintén csak a papiron. A német vezérkar adatai szerint hadi lábra állított seregünk, mely a tulajdonképi haderőt képezi, parkszemélyzet és hadszervonati csapatok nélkül 845,000 eberre rúg 1788 ágyúval, melyből a **tábori hadsereg 557,000 ember 1404 ágyúval**, míg a megszálló (helyőrségi) és pótcsoportok 288,000 embert 384 ágyúval foglalnak magokban. Ugyde az új 20 gyalogzászlóaljat csatoljuk tábori seregünkhöz s tegyük fel, hogy 13 tüzérezredünk az új 15 hadtestnek megfelelőleg két ezreddel s az illető ágyúszámmal szaporíttatni fog: akkor Oroszország elleni *támadásra* 573,000 embert 1600 ágyúval állíthatunk táborba, a tábori parkok személyzete s a traincsapatok nélkül.

Monarchiánk összes támadó haderejét Oroszországgal szemben úgy német mint francia szaktekintélyek 650 ezer maximális katonai létszámra becsülik. S ebben a magyar honvédség *tábori* erejét is belészámítják; az osztrák honvédséget azonban

kihagyják, miután ez még nem bír a kellő harci alakzatokkal. De nézetem szerint az osztrák honvédségből háboru esetén legalább 50,000 embert be lehet és be is kell a közös hadseregbe úgy osztanunk, hogy tábori haderőnk **700,000** emberre emelkedjék. De ez azután mai hadszervezetünk szerint a legmagasabb szám, melylyel Oroszországot megtámadhatnók; s úgy Ausztria mint Magyarország minden erejét meg kell feszítenie, hogy ily tábori hadsereggel rendelkezessék egy visztulai hadmiveletre.

Sokan csodálkozni fognak azon, miként olvadhat le 1.200,000 emberből álló hadseregünk 700,000 emberre. 100,000 tyroli honvéd csakis Tyrolt védelmezheti. Miután Bosznia-Herczegovina helyőrsége ezentúl 50,000 embert tesz; s mert összes helyőrségi és pótcsapataink általános mozgósítás után 313,000 embert vesznek igénybe a hadilétszámból: marad 787,000 emberünk. Ha azon katonák számát, kik betegség, szökés, menekülés és emigráció miatt számításba nem jöhetnek, 87,000-re teszem: igen loyálisan számítok. S meg van a 700,000-nyi tábori hadsereg.

Tegyük fel, hogy az olasz királyi látogatás nem-viszonzása a monarchiánk s Olaszország közti baráti viszonyt legkevésbé sem alterálta s Németország minden körülmények közt képes arra, hogy Olaszország semlegességét biztosítsa. Ez esetben az innsbrucki, triesti és zárai katonai kerületek összes helyőrségi s pótcsapatait 28 gyalog s három lovas századdal meghagyjuk, a nélkül, hogy egy emberrel emelnők. De már Bosznia-Herczegovina s a cattarói tengerpart védelmére kevés lesz 50,000 ember. Miután Kálnoky vagy utódja Mensdorf gr. ama szerepére lesz kárhozzátva, hogy a háboru előtt semmi áron oda ne adja a bosnyák Velenczét senkinek, se a szerbeknek se a portának: Montenegro és Szerbia beavatkozása újabb bosnyák lázadással együtt tehát kikerülhetetlen. Nem veszem irányadóul, a mit nekem montenegrói diplomaták mondtak Cettinjében, hogy ez esetben 300,000 osztrák-magyar katonának is dolgot ad a hódított területek megtartása. Hanem a mit oly katonai tekintélyektől hallottam, kik az occupationalis háboruban s a délszláv lázadás elleni harcokban szerepet játszottak, azt minden elfogulatlan katona aláírhatja: Herczegovinát s déli Dalmátiát a lázadók és Montenegro támadása ellen 80 ezernél kisebb haderővel meg

nem tarthatjuk; a Száva, Duna és Drina vonal védelmére pedig 120,000 ember okvetlen szükséges. Az occupationalis mozgó hadtesten kívül tehát legalább 150,000 ember kell Szerbia s Montenegro ellen talpra állítanunk, hogy egyúttal déli Magyarországot s Horvátországot is minden meglepetés ellen biztosítsuk. Azt mondják, hogy ennyi ember 1866-ban az olaszok ellen sem szükségeltetett, hogy Custozzát megnyerjük. Igen, de a Száván túl egyesült szerb nemzet, melyet esetleg a *bolgárok* is támogathatnak, ma oly erővel támadhat reánk, mely számilag az 1866-ki olasz sereget megközelíti. Másodsor a rendkívül hosszú vonal, melyet Orsovától a novi-bazári szandzsákig fedeznünk kell, a guerilla-harczra alkalmas terep, a panszláv propaganda erélyes működése a magyar állam déli területén, mind oly dolgok, melyeket ignorálnunk nem szabad. S honnan vesszük déli hadseregünket? Az 50,000-nyi bosnyák hadtesthez legalább 70,000 embert 700,000 főből álló tábori hadseregünkből kell kiszakítanunk. E 120,000 embert a déli helyőrségekkel, vár- és pótcsapatokkal valamint a specialis bosnyák csapatokkal — a hogy lehet — 200,000-re kell kiegészítenünk; melyből természetesen a valódi tábori haderőt a legkitünőbb organizatió mellett is csak 130,000 emberre számíthatjuk.

Az orosz ellen szükséges tábori seregünket a bosnyák Velence kedvéért *legkisebb számítás szerint* 70,000 emberrel le kell szállítanunk. S *marad 630,000 tábori katonánk*. Míg ha a bosnyák lokalis csapatok számát, melyet déli hadseregünkbe beosztanánk, 20,000 emberre teszszük, helyőrségi s pótcsapatainkból 60,000 embert kell elvonnunk, mi által ennek létszáma 253,000-re csökken. Nagy nyugalomnak és rendnek kell a monarchiában honolni, hogy ennyi katona hadkiegészítési munkálaton felül minden belszükségletnek eleget tehessen. De bármily példás állampolgári magatartást tanusítsanak is a szláv és román nemzetiségek nagy háborunk alatt: semmi szin alatt ki nem kerülhetjük, hogy Erdélyben a mozgósított helyőrségi s pótcsapatokon kívül *Romániával szemben* egy erős figyelő hadtestet legalább 50,000 emberrel föl ne állítsunk; mert bármily erős védbástyákat alkotott számunkra ez oldalon a bölcs természet, a miniszteri oktalanság ellenségünkké tette Romániát s e védbástyákon is átrontanak Traján utódai, ha nem védelmeznők azokat.

Ezen tábori hadtest támaszául az erdélyi helyőrségi és pótcsapatok szolgálhatnának. De megjegyzem, hogy e kis délkeleti seregünk csak is Románia elleni védelemre szükséges, a nélkül, hogy az esetleg Erdély ellen működő orosz balszárny ellen tekintetbe jöhetne.

Ha főtáborunkból ismét 50,000 embert kiszakítunk Románia ellen, — pedig ezt az erdélyi hadtestet máshonnan meg nem alakíthatjuk, — marad 580,000-nyi tábori hadseregünk Oroszország ellen. És bármelyik stratégia igazat fog adni nekem, hogy haderőnkkel igen takarékosan bánok, midőn a *Bukovinától Cattaróig nyuló katonai vonal védelmére csak 120,000 embert* prelimálok tábori hadseregünk köréből, a többi szükséges számot pedig helyőrségi s pótcsapati elemekből állítom ki. De hozzáteszem, hogy kitűnő hadvezérek legyenek azok, kik ennyi osztrák-magyar erővel Boszniát, Dalmátiát, Horvát- és déli Magyarországot Erdélylyel együtt meg tudják tartani. Hozzá teszem azt is, hogy ha Románia és Bulgaria egész erejükkel muszkaszövetségre adják magukat s megtámadnak bennünket: akkor nem 120 hanem 220,000 embert kell elvonnunk fő haderőnkéből, mely 480,000 emberre olvadna le. E fatalis lehetőség egyáltalán nincs kizárva azon esélyek sorából, melyek Andrassy gr. politikájának következményei.

De vegyük a legjobb esetet, hogy mi 580,000 emberből álló tábori hagsereggel léphetünk fel Oroszország ellen. Viselhetünk-e mi ily haderővel támadó háborút azon nagy hatalom ellen, mely csaknem három akkora táborot képes velünk szembe állítani s a várak és erődített táborok tömör láncolatára támaszkodhatik? Erről komolyan beszélünk sem lehet, bármily magasra becsülnők is hadseregünk minőségét s bármennyire kicsinyelnők is az orosz haderők értékét. Ily merész vállalatra egy I. Napoleon vezérlete alatt is bajosan szánhatnók el magunkat. Ha egész erőnkkel a varsói várnegyszögre vethetjük magunkat: akkor ki vagyunk téve a Podolia, Kiev s Volhyniában összpontosított orosz sereg oldaltámadásának; ha pedig hadseregünket a Varsótól Benderig nyuló félkörben megosztjuk: akkor a muszkák elforgácsolt gyöngeseregeinket egyenkint tehetik tönkre; mert minden ponton erődökkel s roppant tulnyomó ellenséges erővel állunk szemben.

Monarchiánk Achillesarkka.

Csak a védelem megkísérlésére szorítkozhatunk tehát. S le kell mondanunk azon nagy erkölcsi s anyagi előnyökről, melyek az ellenség földén mívelt háboruból reánk háramolhatnának. Ismét ott vagyunk, a hol 1866-ban voltunk: védj magad, a hogy tudod. Be kell várnunk ott és akkor, a hol és mikor az orosz hadsereg saját területünkön megtámad bennünket. Daczára azon hiedelemnek, hogy mi gyorsabban mozgósíthatunk az orosznál, — le kell mondanunk a gyorsabb mozgósítás előnyeiről is s úgy tennünk, mint a porta, ki előbb végigküzdött minden a czári kormány által felusztott ellenséggel s mikor látta, hogy Oroszország háborút indít, bevárta, hogy az orosz hadak átlépjék a Prutot s a Dunához nyomuljanak. Kormányaink számunkra is ugyanezt a sorsot készítették, azzal a különbséggel, hogy a mit a természet s a konstantinápolyi kormány Törökország védelmi háborújára elkészítettek, arról a jó isten s a bécsi kormányok megfeledeztek. Nekünk Galiczia-Bukovinában nincs se Dunánk, se várnégyszögünk; 1859-ben Olaszországban, 1866-ban csehországban több és erősebb várak állottak védelmünkre, mint ma Keleten Oroszország ellen. Igaz, hogy daczára az erődöknek kegyetlenül megverték Ausztriát: de azért senki sem fogja a várakat okolni!

Védelmi háboru esetén tábori hadseregünk már Galiczia s Bukovinában magához vonhatja az itteni mobilizált helyőrségi és pótcsapatokat; mi által táborunk 40 zászlóalj gyalogsággal és 21 lovasszázaddal erősödhetik s 620,000 emberre szaporodik. Igen de az orosz hadak három nagy oszlopban fognak bennünket megtámadni: egyik Krakó-Przemyslnek, a középső Lemberg, Tarnopol, Jassynak, a harmadik Románián át Erdélynek tart. Mi tehát védelmi táborunkat a Krakótól Marosvásárhelyig nyúló félkörben vagyunk kénytelenek megosztani s ez esetben a Románia ellen felállított kis sereget legalább 120,000 emberre emelni. Oroszország ez esetben is minden ponton két és harmadfélszer nagyobb túlerővel támadhat meg bennünket.

És a mi aránylag kis hadseregünknek Galiczia, Bukovinában Krakón és Przemyslin kívül egyetlen védelmi pontja nincs,

melyre támaszkodva e két tartományt a orosz invasió ellen megtartalmozhatná. Azok a híres osztrák és magyar miniszterek, kik Lengyelországot felállítani ígérkeztek, *keleti Galicziát, Bukovínát sőt Erdélyt és fél Magyarországot védtelenül hagyták a muszka hadak előtt, mintha ezek az országrészek nem is tartoznának a Habsburgok és Szent István birodalmához!* Tessék megtekinteni monarchiánk e veszélyezett területeit. *Ha Przemysl, Budapest, Ggulafehérvár, Czernovicz-Lemberg közt négyszöget vonunk: azt találjuk, hogy ezen óriás négyszögön belül egy vár, egy erődített tábor nem létezik; Magyarországból egyetlen vasút vonal sem vezet ki a magyar határig!* Ennél többet nem mondhatok. Épen ott, hol az orosz invaziót biztosan várhatjuk, tizenöt alkotmányos esztendőn át egy kapavágást nem tettek, egy földsánczot nem hánytak, egy követ a másikra nem raktak oly célból, hogy e monarchiát Oroszország ellen megvédelmezzék. Természetes; mert Beust a németen akart boszut állani, Andrássy pedig a muszkával szövetkezett. Ki gondolt volna arra, hogy nekünk valaha Oroszországgal is verekednünk kell. Aztán Ausztriát, daczára az olasz várnégyszögnek s a csehországi váraknak, megverték; III. Napoleont Metz sem menthette meg bukástól: ebből Bécsben azt következtették, hogy várakra s erődített táborokra semmi szükség, sőt ezek a vereségeknek okai! De a legujabb német és francia erődítések és Plevna után nevetséges arról vitatkozni, vajjon a várak és erődök szükséges tényezői-e a honvédelemnek s czélszerű alapjai-e a támadásnak. Erről a mi hadvezéreink is meggyőződtek, midőn Krakó és Przemysl ujabb erődítését s az Olaszország elleni erődítéseket elhatározták.

Hess altábornagy, mint vezérkari főnök, 1845-ben emlékiratot készített Metternichnek, melyben erősen hangsúlyozta, hogy a monarchia mindenfelé jól meg van erődítve, *csak Oroszország ellen nem.* E célból Hess azt javasolta, hogy Krakó, Przemysl és **Zalescsikinél** erődített táborokat építsünk s e három alap-pont Oroszország elleni háboru esetén úgy támadásra mint védelemre hadműveleti alapul szolgáljon. *A zalescsikii erődített tábor keleti Galiczia, Bukovina és Erdély védelmére nélkülözhetetlen hadászati tényező; hadseregünk jobb szárnya itt foglalhat állást, innen támadhat is s ha délfelé leterjeszkedik, keleti Galiczián*

kivül Bukovinát s Erdélyt egyaránt fedezi. Különben Hess Magyarország és Erdély specialis védelmére még következőket javalt: a *Kárpátokat* meg kell erődíteni, Eperjest is erődítsük meg s a Sajó, Hernád, Bodrog és Tisza csomópontjánál Miskolcz, Ónod és Szerencs közt első rangu erődített táborot emeljünk, mely Budapestnek s egész Magyarországnak végső bástyáját képezné. Erdélyben Gyulafehérvárt és Deést elsánczolt táborokká alakítsuk. Hogy Magyarország és Erdély összeköttetésben maradjanak egymással, Hess vagy Dévának vagy a braniczkói szorosnak erődítését ajánlotta. Metternich azonban, miután Oroszországgal való háborúra nem gondolt: Krakónak és Przemyslnek csak a lengyel forradalom elleni erődítését határozta el. Zalescsikinél előmunkálatok s jelentéktelen építkezések történtek s az Oroszország elleni védművek egyáltalán papíron maradtak — egész Haymerle b. külügyminiszterségeig. A szentpétervári kormány fenyegető magatartása s a legnagyobb politikai kényszer volt képes ráerőszakolni kormányainkra, hogy annyi bűnös mulasztás után végre valamit tenni látszassanak az orosz elleni védelemre. 1880-ban elhatározták, hogy Krakót és Przemyslt erődített táborokká építik ki. De a monarchia silány pénzügyi viszonyai miatt a mai napig csak ráklábon haladtak az építkezések, minden évben 600—700 ezer frtnyi részleteket szavaztak meg e védművekre, melyeknél minden percnyi halasztás a monarchia területi épsége és létele ellen elkövetett hiba. S eddig mindkét tábornál jobbara *ideiglenes* építkezéseket tettek, mert féltek, hogy kikopnak az időből és pénzből s azoknak állandósítását csak most tervezik. S a minnek már 1870-re készen kellett volna lenni — az absolutistikus időkről nem is szólva — Krakó és Przemysl legfőlebb négyöt év alatt válnak monarchiánk oly védhelyeivé, melyek biztos támpontokat nyújthatnak hedseregünknek. Ha jövő tavasszal kiütne az orosz háboru: igen nagy haderőt kellene oda vetnünk, hogy hetekig tarthassuk e két pontot az oroszok ellen. De állnának bár Krakó és Przemysl már ma szilárdan, mint Sion hegye: ezek magokban véve csak kezdetleges részletei azon védelmi szervezetnek, melyet Hess ajánlott. Galicziában ma minden katonánk tudja már, hogy a muszkák nem Krakó, nem Przemysl irányában tervezik ellenünk a főtámadást, hanem ott, hol hadsere-

günkön kívül semmi más ellenállásra nem találnak: Lemberg és Czernovicz közt épen *Zalescsiki* irányában, mely pontot Hess már 1845-ben mint olyat jelölt ki, hol monarchiánkat vérrel, vassal és erősítésekkel védelmeznünk kell.

Tizenöt év alatt egy katona, egy államférfi nem akadt a 37 millió magyar és osztrák sorában, ki intő szavát ezen életbevágó kérdésben fölemelte volna; egy kormánynak nem jutott eszébe, hogy Ausztria-Magyarország sorsa ezen ismeretlen ponton dőlhet el; azért Zalescsikiből hatalmas védbástyát kell teremtenünk, mely keleti Ausztrián kívül Erdély s Magyarország glacijsja legyen. S miután egy kockára sorsunkat föltenni nem szabad: miért nem erősítették meg a Kárpátokat Bártfától Brassóig, sőt miután Romániát ellenségünké tették, azontúl is minden fontosabb ponton, hol az ellenség ránk támadhat? A szorosokat miért nem állották el erősítvényekkel, mint a Balkánt a török? Ha az 1881-ki miskolczi hadgyakorlatot épen azért tervezték, mert Magyarországért egy a Kárpátokon áttört ellenséggel valószínűleg itt kellene megvívunk utolsó döntő csatánkat: miért nem emeltek, mint Hess 1845-ben követelte, egy második elsánczolt tábort a Sajó — Bodrog és Tiszaközben? És Erdélyben miért mulasztották el teljesíteni mindazon honvédelmi köteleességeket, melyek egy osztrák tábornoknak szívében feküdtek? A magyar államférfiaknak semmi érzékek nem volt azok iránt. Pedig a természet minden védelmi kegye, melylyel bennünket elhalmozott, a Kárpátoknak a Tiszának minden előnye elvész néhány nap alatt, ha minisztereink nem igyekeznek a természeti védvonalakat emberi munkával megerősíteni. A magyarok istene eleget tett értünk: de a magyarok miniszteriuma annál kevesebbet; mert úgy hiszi, hogy »Isten virraszt míg alszik a magyar!« Igen; hatalmas minisztereink tizenöt éven át aludtak s még ma is folyton alusznak s altatják a szunyókáló nemzetet mindaddig, míg a kozák dzsidája fel nem riasztja őket a bársonyszékekből.

Egy vesztett csata keleti Galiciában vagy Bukovinában elég arra, hogy félmillió muszka akadálytalanul nyomulhasson a Tisza partjára, míg a másik fél millió Przemysllet és Krakóval bánik el, mint a német Metzczel és Strassburggal tevő. Erdélyt pedig maga Gyulafehérvár nem fogja megmenteni a szorosokon

behatoló muszka sereg occupatiójától. Pedig egész Erdélynek nincs egyetlen második erőssége. Bem sem tarthatta örökké a Bocskayak és Bethlenek hazáját. Pedig a mai osztrák-magyar korszakban a Bemek nem teremnek párosával s ha elvéteve talál-nánk is utódját: annak nem Erdélyt, hanem Boszniát kell védeni!

Andrássy és Tisza mindenért elvállalják a felélősséget — a mai parlamenti többség és — az utókor előtt. De igen nagy aggodalommal nézhetünk elébe, miként fognak honvédelmi mulasztásaikért a közelgő orosz háboruban felelni? Boszniába száz milliókat beöltek s Andrássy utódjai híven az előd politikájához nagy lelkiismeretességgel építik be a bosnyák kulákba s erődökbe a további milliókat. De Galiczia s Magyarország komoly védelméről szó sincs. Ezt elviheti ha nem az ördög, hát a muszka. A drága Bosznia miatt északkeleten nemsokára ki leszünk szolgáltatva a czárnak. A közös kormány 1883-dik budgetjében sincs egy tétel, mely az említett mulasztásokon segítene. A muszkaszövetség átkos büvölete még most is tart s jelenlegi kormányaink nem képesek magokat annak megvesztegető hatása alól emancipálni.

Beszélik, hogy a déli lázadás alatt 1882. januáriusban tartott miniszteri tanácsokon Bécsben *Bylandt* gr. hadügyminiszter a gácsországi határoknak rögtöni erődítését nélkülözhetetlennek nyilvánította volna: de a vezérkar s a többi miniszterek a sürgősséget nem látták be s a hadügyminisztert leszavazták. Bravo! Jeles politikusok, nagy hadvezérek. A régi Ausztria ősi szokásaként ők is majd a vereség után szándékoznak háborura készülni. De *Bylandt* gr. állítólagos indítványáról sem vagyunk meggyőződve; mert ily fontos kérdésben a hadügyminiszternek rögtön le kellene tárczáját tenni, ha javaslatát leszavazzák. S miután ezt *Bylandt* nem tette: valószínű, hogy az említett hír nem egyéb politikai kacsnál. Pedig *Bylandt*ról, mint kitűnő technikusról föltehetnők, hogy Hess védelmi tervét agyában forgatja s azzal meg is toldja, hogy a zalescsiky erődített tábor mellé, Przemysl, Lemberg és Zalescsiky közt néhány másodrangú határerődöt is építsünk. *A mi kis tábort seregünket a nagy orosz táborral szemben okvetlenül erődítvényekkel kellene támogatnunk.* A ki ezen eszmét leszavazza: az vagy előre belényugodott a musz-kák diadalába, vagy a némettel akar megmentetni bennünket.

Bármily nagyra becsülnők a német szövetség értékét: európai bonyodalmak esetén oly nehéz körülmények állhatnak elő, melyek lehetetlenné teszik, hogy Németország katonai segélyben részesítsen bennünket. Bismarck és Moltke előre ki tudták számítani, hogy 1870-ben megverik a francziákat: de az európai háboru minden esélyét e két nagy gondolkodó sem tudhatja előre. Monarchiánk egyik első hadvezéri tehetsége úgy nyilatkozott előttem, hogy a hadügyminiszteriumnak azon lehetőségét sem szabad szem elől tévesztetni, hogy az orosz hadsereg jobb szárnya Szilézián és Morvaországon keresztül Bécs ellen nyomuland. Jó lenne tehát Bécs védelméről azáltal gondoskodni, hogy a *Marchfelden* is elsőrangú erődített tábornak emeljünk s itt várjuk be az oroszok utolsó támadását. Előrelátó stratégek nem fogják e jó tanácsot kikaczagni. A ki Ausztria-Magyarország léteét nem akarja egy kártyára föltenni: az Krakó és Przemysl erődítésével védelmi szervezetünket befejezettnek nem tekintheti.

És ha az osztrák-magyar kormány az osztrák-német tartományokat Bécsessel együtt eléggé fedezve látná is azon szövetségi szerződéssel, melyet Bismarck 1879. szeptemberben kötött velünk; habár a krakói és przemysli erődítésekkel kellő védfalakat vélnek is alkotni nyugati Magyarország és Bécs oltalmára: azért a monarchia többi részét hogy merik a miniszter urak kótyavetyére hagyni ott a muszkának? Vagy Bukovina, Lemberg, Erdély és a Tisza (nem a minisztert hanem a folyamat értem) már nem kellene monarchiánknak? Minisztereink a monarchia e mostoha gyermekeit csak nem ajánlották még fel a csárnak recompensatio fejében Boszniáért és Salonikiért? S miután szüntelen a monarchia szent érdekeit hordják ajkukon: miért nem tették meg eddig s miért hanyagolják el ma megtenni a legprimitívebb védintézkedéseket azon czélra, hogy keleti Ausztria-Magyarország léteét a muszkavész ellen biztosítsák?

Osztrák-magyar mozgósítás.

Harczkészségünket Oroszországgal szemben még inkább csökkentik azon óriás hézagok, mely **vasuthálózatunkban** stratégiai tekintetben mutatkoznak. Nem tudok nevet találni azon kor-

mányzati hanyagságnak méltó megbélyegzésére, melynek vasuti védképtelenségünket köszönhetjük. Ez ismét egyike azon nagy előnyöknek, mikben Oroszország az osztrák-magyar kormánytól részesülni szerencsés. Miután katonai létszámban messze maradtunk az orosz sereg mögött: leginkább arról goodoskodhattunk volna, hogy kis tábori erőnket villámgyors mozgósítással vetessük a felvonuló orosz hadak elé, s azokat egyenkint kísértjük megverni, mielőtt az egész vonalon kifejlődnek ellenünk. Ausztria nem tanulta meg a hadviselés ezen egyszerű szabályát: az alkotmányos monarchia már tudta, de nem élt vele. Se a sánczok és kövek, se a gőz hatalmát nem zsákmányoltuk ki önvédelmünkre.

Hol vannak hadi utaink, melyeken csapataink a muszka támadás elhárítására kellő időben felvonulhassanak, mint a német hadak felvonultak százados elleneik legyőzésére? Mintha az osztrák és magyar miniszterek öntudatlanul oda működnének, hogy az orosz elleni mozgósítást lehetetlenné tegyék s mi csak a Sajónál ütközzünk meg a muszkával, mint őseink egykor Batu Khánnal: úgy építették ki vasuti hálózatunkat. A ki megtekinti Magyarországot, Galiczia és Bukovina vasuti térképét s arra gondol, hogy Oroszország jövő tavasszal vagy egy-két év alatt megtámadhat bennünket: az bátran rászavazhat azon indítványra, hogy a minisztereket vád alá kell helyezni, mielőtt a mozgósítás megtörténék. Magyarországból egyetlen egy *sugár* vasuti vonal sem vezet ki az orosz határig, Ausztriából is csak egy sugár vasut, az északi Ferdinand-pálya visz Galiczia nyugati szélére. Az Eperjes-tarnovi s Legenye-Mihályi-przemysli vonalakat kiépítették ugyan, de mindkettőt betemették a Károly-Lajos pályába, a helyett hogy kivitték volna egészen az orosz határig. Tarnovtól csak 25, Przemyslől csak 50 kilométerre van Orosz-Lengyelország. De az osztrák-magyar csapatok, melyek esetleg Varsó irányában nyomódnak elő vagy a Varsótól elönyomuló orosz sereg ellen működnek; miért szálljanak le a vasutról Tarnovnál s Przemyslnél; miért tegyenek egy, két napi gyalogmenetet az orosz határig, mikor vasuton egy-két óranegyed alatt ott teremhetnek? Galiczián át 375 kilométer hosszúságban egy vasuti vonal sem vezet ki az orosz határig. Egész monarchiánkból közvetlenül csak két vaspályán, az északi Ferdinánd- és a galicziai

Károly-Lajos vasuton vonulhatnak fel csapataink orosz területre! Az egyik Galiczia nyugati, a másik Galiczia keleti végén ágazik be kedves szomszédunk földére; közben egy nagy úr minden vasut nélkül kínálkozik a gyaloglásra. Ha Andrássy vagy utódai Lengyelországot vissza akarnák állítani, csak egyetlen vasuton, a Ferdinánd pályán szállíthatnák hadseregünket a varsói kormányzóságba; mert az említett másik vasut már nem ide, hanem Volhyniába vezet. Minden európai katona, az utolsó porosz őrmester is azt mondja erre, hogy ő jobb miniszter tudna lenni, mint az osztrák-magyar kormányférfiak.

De még ez kis baj; mert katonáink Boszniában megszokhatják a talpalást; Galicziában majd lerakják őket a vasuti állomásokon, nyakokba akasztván félmázsza terhet s azzal mars! kutyagoljatok Koscinsko földére. A távolság nincs száz mértföld a vasuttól az orosz határig.

De nézzünk egy kissé messzebb. Miután a támadó orosz hadsereg zöme, centruma és balszárnya okvetlenül Lemberg-től Erdélyig fog működni s a jobbszárny feladata lesz Krakót szemügyre venni: hogyan vonul fel a mi hadseregünk centruma és jobbszárnya a védelmi területre, mikor Magyarországon Legenye Mihálytól Brassóig egyetlen egy vasuti vonalat sem építettek ki Oroszország ellenében s az északi és keleti vasutak hat csonka ága: Ungvár, Munkács, Huszt, Maramarossziget, Dées és Marosvásárhely, nem hogy kivezetne az orosz határra, hanem mindegyik nagy respectussal Oroszország iránt 50—100 kilometer távolságra áll meg a Kárpátoktól. Hadseregünk balszárnyát az osztrák Ferdinánd-pálya s az eperjes-tarnovi vasut nagynehezen beszállítják Galicziába; nagynehezen mondom; mert a tarnovi vonal még csak nem is kétvágányu: de kérdem: *ugyanakkor* hol vonul fel centrumunk és jobbszárnyunk monarchiánk legveszélyezettebb pontjaira: keleti Galicziába, Bukovinába s Erdély északi részére, esetleg Moldvába? Mert oly együgyűséget csak nem teszünk fel az osztrák-magyar hadvezérletről, hogy először a balszárnyat szállítsa a harcztérre s mig ez megtörtént, addig a centrum és jobbszárny türelmesen várjanak ide haza, majd rájuk kerül a sor. A *második és utolsó* vasutunk, mely magyar földről Oroszország irányában vezet, a Legenye-Mihályi przemysli vonal. Ez is egy-

vágányu. (Vidrány és Lupkov közt 12 kilométer hosszban lerakták a második sínvonalat is.) Ezen az egy pályán három hónapig sem vonulhat fel 300—400,000 ember összes hadi készletével. Akkorra már nem Galicziában, hanem körülbelől Miskolcz táján kellene ütköznünk a muszkával, ha ugyan Budapest még el nem veszett. Igen, de miután a przemysli vonalon túl Brassóig csakugyan nincs semmiféle vasutunk, melyeken hadainkat a magyarosztrák határokra felszállíthatnók: centrumunknak és jobb szárnyunknak tehát fentemlített csonka vasuti állomásoktól gyalog kell megindulniok a csatatér felé és 150—300 kilométert a Kárpáthegységek közt kedélyesen átsétálniok, míg valami vasuti állomást érnek Stryben vagy a leberg-czernoviczi vonalon. Vegyük még hozzá a nagyon gyér keletmagyarországi s galicziai közutakat: *hadseregünk gyalogos felvonulása s harczkész megjelenése az orosz határon tovább fog tartani, mint az 1866-iki mozgósítás s az orosz hadsereggel ez esetben is a Tisza mentében vagy legjobb föltevés mellett a Kárpátok alján kell első nagy csatánkat megküzdenünk. Ugy járunk mint 66-ban jártunk, egy kis különbséggel. A csehországi vasutak sűrű tömegével mi 66-ban oly gyorsan mozgósíthatunk, hogy csak tőlünk függött Poroszországot saját területén megtámadni. Ma Oroszországot saját földén nem támadhatjuk meg, sőt az orosz hadsereg fogadására sem siethetünk határainkra; mert ez irányban Magyarországból csak két, Ausztriából csak egy vonal s Galiczia, Bukovinában szintén csak egy transversalis vasut áll hadvezényletünknek rendelkezésére. Minden hazafinak megáll az esze ezen írtóztató könyvelmüségen, mely a honvesztéssel határos.*

Ide vezette e szegény monarchiát a muszkaszövetségi politika. A közös hadügyminiszterium már 1869-ben belátta annak szükségét, hogy Oroszország ellen hadi utak tekintetében készületlenek vagyunk. Egy vezérkari tisztünk nincs, kinek már ezelőtt 13 évvel kételye lehetett volna az iránt, hogy a przemysli vasuton túl Brassóig még több stratégiai vonalat ki kell építenünk, ha Ausztria-Magyarországot nem akarjuk kitenni orosz zsákmánynak. Minden geografia tanítja ezt az alapigazságot. Előkelő külföldi tisztektől hallottam: »a ki nem hiszi, hogy Ausztriát a jövő háborúban meg fogják verni, az nézze meg az osztrák vasuti tér-

képet.« Az én megjegyzésem röviden így szólott: »és a magyar vasuti térképet; akkor elhiszi, hogy az esetleges vereségből Magyarország jut az oroszlánrész«. Miként a várakkal, úgy vagyunk a vasuthálózattal is. Bécs védelmére Krakóban 20—25 nap alatt valószínűleg összevonhatnánk 180,000 embert, ha a háború idejére territorialis hadrendszerünk alaposan befejeztetnék. De keleti Galiczia, Bukovina, Erdély és Magyarország sikeres védelmét már előre elejtettnek tekinthetjük. Mert a közös hadügyminiszter 1883. évi budgetjében is így mer szólni a monarchia népeihez: »*A legfontosabb stratégiai irányokban nincsenek szolgálatképes vasutaink s azok előállítása gazdasági tekintetek miatt nem is várható a legközelebbi időben.*«

Hogy melyek azok a »*legfontosabb stratégiai irányok*«: azt hiszem, elég szabatosan megjelöltem. De további részletekkel is szolgálhatok. Hogy mi Oroszország ellen 580,000 emberből álló tábort teljesen fölszerelve, jól élelmezve, szóval a diadal reményével felállíthassunk: a mozgósításnak és az orosz határookra való teljes felvonulásunknak legfőlebb 20 nap alatt okvetlenül végbe kell menni, különben azon veszélynek vagyunk kitéve, hogy az első orosz hadsereg 700,000 emberével megelőz bennünket s egész keleti határvonalunkon betör s egyetlen transversalis vasutunkat, mely a határ közelében, fedetlen területen át halad, rögtön megszakítja Galiczia-Bukovinában, s e tartományok nagy része ugyszólván minden komoly ellenállási kísérlet nélkül orosz kézre kerül néhány nap alatt; mi annyival komolyabb eshetőség, mert Oroszország ily meglepésekre s védtelen pontok megszállására nagy raj lovasságával képesítve van. E veszélyt már 1869-ben látták Bécsben s elhárítására még ma sem akar a hadügyminiszterium határozottan előlépni halasztást nem tűró vasuti tervei-vel. Mert az erre szükséges időt is a muszkaszövetségi politikára pazarolták s a szükséges pénzt is Boszniára költötték s költik folyton. Így esünk áldozatul minden ponton a bosnyák politikának. A Munkács-stryi, a Marmaros-Sziget-stanislaui és szucsavai, a Marosvásárhely-tölgyesi, a Czernovicz-Zalescsiky-tarnopoli vonalok mind oly vasutak, melyeknek kiépítése nélkül sikeres háborúra Oroszország ellen alig gondolhatunk. Aztán hadászati tekintetben szükségünk van egy második galicziai transversalis vonalra

a Trencsén-Zsolna-saybuschi és a Budapest-garamvölgyi vonalokkal együtt; míg Erdélyben a Dées-Nagybánya-szigeti vonalat, melyet legutóbbi önvédelmi harcunkban már Csányi László erdélyi kormánybiztos is tracirottatott, s Galicziában Tarnovtól, Przemysltól és Lemberggtől az orosz határig vezető rövid szárnyvonalakat szintén ki kellene építenünk. Okos előrelátó politika mellett tizenöt év alatt e vonalakat ma mind készen láthatnók. Míg végzetesen rossz politikánk mellett oda jutottunk, hogy az említett életbevágó stratégiai vonal csoportból ma csak egyet, a második gácsországi transversalis vasutat látjuk épülőfélben. A többi a háború utánra marad. 1882. április havában a bukovinai tartományi választmány enquêtet tartott, melyben orosz kérdést tárgyalták, mely ponton lenne legczélszerűbb a Lemberg-Czernovicz-jassyi vasutat a magyar vasuti hálózattal összekötni. De azóta e vitalis kérdés is nyugszik. Majd erre is rá kerül a sor a nagy miniszteri tanácsokon: de már akkor késő lesz.

Az olvasó valószínűleg meg fog döbbsenni a stratégiai vasutaknak ezen rajtától, melyben egyébiránt gazdasági szempontból nagyon szükséges vonalakat is találunk. De ha Beust nem Sadváért akart volna bosszút állani, ha Andrassy nem szövetkezik a muszkával s Haymerle kineveztetésekor rögtön egész erővel megkezdí az orosz elleni készülődést: ma már oly helyzetben lehetnénk, hogy hadseregünk 20 nap alatt felvonulhatna és csata-készen állhatna az orosz határon. Míg a folytonos hibák, mulasztások következtében a legserényebb intézkedések mellett, a legóriásabb áldozatokkal is három-négy évre van szükségünk, hogy a mulasztottakat helyre pótolhassuk. De kormányaink még ma sem emelkedtek a helyzet magaslatára s politikájokkal eléggé gondoskodtak arról, hogy e monarchiában óriás áldozatokra semmi kedvök ne legyen az állampolgároknak.

Az említett stratégiai vasutak közzül a keleti magyar vonalok, a Munkács-stryi, Maramaros Sziget-stanislaui és szucsavai, vagy a Marosvásárhely-tölgyesi vonal a hegyi területek miatt rendkívül nagy költségeket igényelnek. Az emelkedések sok helyütt oly nagyok, hogy a mérnököknek fogas kerekek alkalmazására is gondolniok kell. Ha a közös kormány és a Tisza-kabinet előállanak az új vasut építési költségvetéssel: minden oldalról

azon ellenvetést fogják hallani, miért pazaroltatok száz milliókat a bosnyák kalandra? A nép az eddigi teher alatt is összeroskad. Nincs pénzünk katonai vasutakra.

Meglevő vasutaink sem képesek gyors mozgósításra. A magyar vasutak kivétel nélkül egyvágányuak s a miskolci hadgyakorlatoknál tett tapasztalatok meggyőzhették hadvezényletünket, hogy az egész hadsereg mozgósításakor bábeli zavarnak nézhetünk elébe az egyvágányú vonalakon. A vasuti hivatalok minden buzgósága és pontossága nem biztosíthatja, hogy a felvonulás akadálytalanul menjen végbe. Mert a gyors forgalom csak is egy irányban történhetik; a katonasággal s hadszerekkel megrakott vonatokat előre egymásután elég rohamosan utnak indíthatják ugyan, mert minden öt perczben meg lehet indítani egy vonatot. S ezek aztán gőzerővel robognak, a meddig roboghatnak. De a vonatoknak az üres kocsikkal *vissza is* kell ám jönniök, hogy újra szállíthassanak. És akkor akad meg egészen a közlekedés. Az előre siető vonatok a visszafelé sietőkkel minduntalan találkoznak. Az állomások és vonatok a két irányban közlekedő vonatcsoportok egyikével tömve vannak. A másiknak ez alatt vára koznia kell. A miskolci hadgyakorlatoknál megesett, hogy a visszafelé közlekedő vonatok husz óra hosszáig is várakoztak, míg folytathatták utjukat. Pedig itt a vasuti administratio mintaszerű volt. Hát mikor a monarchia egész serege utnak indul majd az egyvágányu vasutakon: mennyi időt igényel, míg a visszafelé jövő vonatok újra célhoz juthatnak, hogy a hadi szállítást folytathassak! A *kitérőknek* számtalan sorozatára lenne szükségünk, hogy a forgalom minden ponton meg ne akadjon. De a kitérő vonalak építése is igen sok költségbe kerül; néhányat successive készítenek, de hogy kellő számu kitérő legyen, erre már nem telik.

Vasutaink nincsenek mindnyájan úgy fölszerelve, hogy a vasúti hadi menetrend követelményeinek pontosan eleget tehesse nek. A közlekedési miniszterium majd akkor fog kapkodni jobbra, balra, mikor a hadüzenetet megkaptuk. A mai dilettans és corruptált kormányrendszer képtelen volt arra, hogy vasúti közigazgatásunkat a tökély oly fokára emelje, melyet például a német vasutak a 70-iki háboruban felmutattak. Hogy az általános mozgósításnál minden számtani pontossággal összevágjon s nagy zürzavarok elő ne forduljanak! arról notorius hibáiról ismeretes

közlekedési kormányzatunk nem kezeskedhetik. Emlékezzék meg rá mindenki, hogy a papiron mégállapított vasúti hadi menetrend nagy háboru esetén sok részben papiron marad s a mozgósítás és felvonulás bámulatosan több időt fog követelni, mint azt Bécsben vagy Budapesten számítják. Közlekedési miniszteriumunk s államvasúti igazgatóságunk békeidőben sem képesek a pontos vasúti forgalmat biztosítani; példa erre a gabnaszállítás fennakadása, mihelyt jó termésünk van. Gazdasági körökben általános a panasz, hogy 1882-ben mily lassu, mily pontatlan volt a terményszállítás. A társulati s államvasutaknak nincs elég kocsijok azon célra sem, hogy a béke menetrendet végrehajtsák. Hát hogyan leszünk majd a hadi menetrenddel? Mit csinálnak vasútaink, mit a közlekedési miniszterium az esetre, ha húsz nap alatt egy nagy hadsereget kell mozgósítaniok? A mi gőzerőnknek Kemény Gábor országos jóakarata sem fog villany-szárnyakat kölcsönözni. S ki fog tűnni, hogy a békében tapasztalható kormányzati hibák háboruban kétszeresen megboszulják magokat.

* * *

Hadseregünk gyors mozgósításának s teljes harczképességének különben ezer meg ezer akadályja van. Tizenöt év alatt úgy szerveztük hadügyünket, hogy ma a háboru előestéjén mindent újra kell szerveznünk. Úgy állunk itt Európa és a vész közepén, mintha monarchiánk ma született volna. A területi hadrendszert s a seregek már békében oly szervezését, hogy háborura minden pillanatban kész legyen, csak most kezdjük és most is csak mint félrendszabályt, életbeléptetni. A ki e monarchiában még ezelőtt pár évvel is azt merte mondani, hogy minden ezredet hadkiegészítési kerületébe kell elhelyezni, s a hadtesteket születésök helyén már a békében fel kell állítani: az oly politikus az udvar és a vezető katonai körök kegyét elvesztette s kormányképtelen államférfinak bélyegeztetett. Pedig Poroszország már ezelőtt két évtizeddel megmutatta, hogy a területi harczkészség a győzelem biztosítéka; mi megmutattuk, hogy ezen rendszer nélkül biztos a bukás. És azért egy magyar vagy osztrák miniszternek se jutott eszébe tizenöt évig a területi rendszert s ezzel együtt a monarchia

katonai biztosságát sürgetni s ha kell, tárczakérdést csinálni belőle. Sennyei Pál, az ellenzék vezérférfia volt az, ki a hadsereg életképes organisatiójára már rég figyelmezteté Bécset; de mivel a monarchia üdvét akarta, siket fülekre talált.

Igy történt, hogy csak 1882-ben határozták el abderita kormányaink kísérletet tenni a területi hadrendszerrel. Talán erre is Berlinből kaptak impulsust vagy a végső veszedelemtől való félelem birta őket rá, hogy hadsereget szervezzenek. És most is csak félmunkát végeznek. Mert a területi hadrendszer nem csak azt teszi, hogy egy hadtestnek minden ezrede saját kiegészítési területében helyeztessék el, hanem hogy összes hadi készlete, minden fegyvere, ágyúja, munitiója, katonai intézetei a hadtest kerületében legyenek. Mert ki látott valaha hadsereget hadi szerek nélkül? Mi lesz az oly mozgósításból, ha a mozgósított hadtest Erdélyből Volhyniába felvonul s a közigazgatási intézetek, puska, tüzérség és munitió Ausztriából indulnak utána? Hiszen lehet, hogy csak a döntő ütközet után találják meg hadtestüket. Az ily mozgósítás ismét hónapokig eltarthat. Ismét ott lesz a monarchia, a hol a solferinói s königgrätzi napokon volt. Azt mondják, hogy a decentralisatio sok pénzbe kerül. A 15 hadtest székhelyein mindenütt raktárakat s épületeket kell emelnünk a decentralizált műszaki csapatok, hadszerek, ruházat, tüzérség és intézetek számára. Igaz. De miért pazarolták el a monarchia pénzét esztelen kalandokra? Boszniaért s a muszkaszövetséges hazafiak gazdálkodásáért kell a magyar nemzetnek elbuknia? S ha a területi rendszerre pénz kell, majd meglátják, mennyi pénzbe fog kerülni e monarchia bukása!

Az 1878-diki mozgósítás az occupatióra miserabilis volt. Pedig ez csak részleges mozgósítás. Az általános mobilisatio szintoly nyomoruságos lesz, ha a területi rendszert tisztességesen végre nem hajtják. Ez annyival bizonyosabb, mert úgy is elég zavart okoznak a területi elhelyezésben történt kivételek, melyek nemzetiségi szempontból a harckészség rovására történnek. Ha a mi műkedvelő minisztereink Magyarországnak jó közigazgatási szervezetet tudtak volna adni, ha becsületes pénzügyi s gazdasági politikával a magyar állameszméhez fűzték volna e hon minden ajku polgárát, ha nem conspiráltak volna a muszkával nemzeti

közvéleményünk ellen: akkor területi rendszert minden nemzeti-ségi aggodalmak nélkül tökéletesen életbeléptethetik. De a Tiszakabinet is úgy tesz, mint a régi birodalombuktató osztrák miniszterek: a hol katonai elvek szerint kellene intézkednie, ott politikai félelmekből indul ki s ott alkalmazza a katonaságot, a hol jó politikával is boldogulhatna. Ez a miniszterium is mindent megfordítva tesz. S azt hiszi, hogy ez a politikai bölcsesség.

Magyarországból évek óta tömegesen vándorolnak ki a hadkötelesek. A katonaszolgálat iránt nálunk, e harczra termett nemzetenél általános ellenszenv uralkodik a mai rendszer alatt csaknem olyan, mint az osztrák absolutismus idejében. A boszniai mozgósításkor is tömeges szökések és öncsonkítások fordultak elő. Zemplénmegyéből 250 tartalékos és szabadságolt katona vándorolt ki hatósági engedély nélkül 1881-ben, mikor Herzegovinába mozgósítottak. Politikai közigazgatásunk nagyon felületes, laza, nem elég kötelességérző s felelősség nélküli. Pedig háboru esetén első sorban ő mozgósít. Nincs semmi bejelentési rendszertünk az országban; holott a népvándorlás a felvidékről az alföldre szakadatlan, község, járás, megye nem tudják, hová tűnnek el a hadkötelesek a sorozás és rendes hadgyakorlatok elől. Ha nagy háboru tör ki s minden hivatalnok talpa alatt égni fog a föld, a mozgósítás elől menekülők még inkább találhatatlanok lesznek. Katonai tekintélyek azt állítják, hogy háboru esetén a szabadságolt és tartalékos katonák 20—25 %-át nem lehet két hónap alatt sem előállítani. Tudjuk hozzá hadseregünk fölötté kedvezőtlen egészségi viszonyait. Egy évben 350—400,000 betegedési eset fordul elő a közöshadsereg szolgálati állományában. 1000 beteg közt 8—10 főtsz 90—100 altisztt találkozik. A katonák egyre másra 18—20 napig szolgálatképtelenek. A mindinkább elharapódzó országos nyomor a tartalékosok közt is évről évre szaporítja a betegek számát. Mind e kedvezőtlen viszonyok összehatása oly jeleneteket idézhet elő, mint 1870-ben a franciáknál láttuk, hogy a hadsereg keretei többé-kevésbé kitöltetlenek maradnak s így lesznek kénytelenek felvonulni az ellenség elé. Itthon maradt vagy beteg katonáinkat majd utánok küldjük a döntő csata után.

Ne feledjék a monarchia vezetői, hogy a magyar és a német

nemzet semmi lelkesedést nem éreznek a mai miniszteriumok iránt, és gyűlölik azt a kormány-politikát, mely Ausztria-Magyarországot mai súlyos helyzetébe sodorta. A szlávok és a románok, ha az orosz kormány áruló kezével nem hintene is konkolyt közéjük, soha nem mentik meg magok e monarchiát. Miután az általános hadkötelezettség után nincsenek többé zsoldos hadak, hanem a katona test a nemzet testéből, vér a népek véréből s politikai gondolkozásra a tartalékosoknak is van joguk: hadvezéreink elkészülhetnek rá, hogy a kormánypolitikának demoralizáló hatása mozgósításkor is nagyon érezhető lesz, s többek közt a keretek lassu és nagyon bizonytalan kiegészülésében fog nyilatkozni. A mely kormányban nem bízik a nemzet, annak zászlója alatt a katona sem szívesen harczol.

Az alkotmányos Hofkriegsrath uralma.

Andrássy, mint magyar miniszterelnök, a Deákpárt élén jelentékeny befolyást gyakorolt a hadügyekre. Az általános hadkötelezettség behozatott; a honvédség *alapját* megvetették. Az Ausztriát buktató königráti tábornokok mindenhatóságát megtörték. A régi Hofkriegsrath még mindig mozgékony elemével folytatott harcokban Andrássy és pártja arattak diadalt.

Azon kormányzati kérdést: ki vezesse a hadügyeket, alakilag helyesen döntöttek el, midőn Kuhn b. hadügyésége alatt az összes katonai kormányzat központjául a felelős hadügyminiszterium ismertetett el oly munkabeosztással, hogy a szervezést és közigazgatást közvetlenül a hadügyminiszter intézze; a stratégiai teendők a miniszteriumba beosztott vezérkar szerepkörébe estek, a taktikai képzést pedig a főparancsnokok illetőleg főfelügyelők vezették.

Kuhn b. bukásával e felelős hadügyminiszteri rendszert lassanként elejtik a döntő katonai körök s visszabuknak a régi verembe. Úgy tesznek, mint 1859 után; közvetlenül a vereség hatása alatt nagy a bűnbánat; elismerik az általános hibákat; rögtön megkezdik a katonai kormányzat és hadsereg gyökeres (!) reorganisatióját; ünnepélyesen megfogadják, hogy ezentúl nem fogják, mert nem szabad, ismételni a régi csatavesztő tévedéseket. Egy pár év múlva azonban kezdik a vereséget szépen felejteni; azt mondják, hogy a vereség nem is volt valami rettentő; mert hiszen Ausztria is megverhette volna a porost, ha *chlumi kőd* közbe nem jön vagy Benedek jobb hadvezér; meggyőződnek arról, hogy Königrätz pusztja véletlen! S visszaesnek a régi hibákba. Valódi Bourbon-természet!

Visszaállítják a dicső emlékezetű Hofkriegsrath uralmát. A Tisza-kormány szelleme, s az oroszszövetségi politika e szerencsétlen reactionarius eszmének fölötté kedveztek. Tisza miniszterelnök a magyar befolyást nemcsak a kül-, hanem a hadügyi politikára is egészen feladja. *A vezérkar* kibuvik a hadügyminiszter befolyása alól, függetlensége évről évre erősödik; lassanként kilép a hadügyminiszterium keretéből; míg végre **Beck b. altábornagy**, Ő felsége katonai irodájának vezetője, 1881-ben a vezérkar élére áll. S ezzel a katonai kormányzat sulypontja a hadügyminiszteriumtól *végleg az udvari hadi tanácsba helyeztetik át*. Ha Beck báróban egy Moltkét sejtethnénk: az ujjítás vagyis egy meghaltnak hitt osztrák intézmény feltámasztása ellen *kevés kifogásunk lenne*. Megkérdenők: miért nem nevezték ki Beck altábornagyot hadügyminiszternek? Ha oly nagy tehetséget s annyi tudományt rejt agyában, hogy katonai dicsőségünk visszaszerzésére ő van hivatva: miért nem áll nyíltan s a felelősség büszke érzetével a katonai kormány élére? Ne színfalak mögül kormányozzák a monarchiát; mert ebben a Königrätznél elesett Ausztriának elég része volt. Vestigia terrent. Hanem álljon a trón és népek előtt szót a hadügyek intézője. Ezzel becsében semmit nem veszít. Hiszen Moltkének sem derogál fölemelni szavát a német birodalmi gyűlésen.

De Beck b., hadseregünk ezen új remény-csillaga, nem mai üstökös. 1866-ban is Ő Felsége katonai irodájában működött s tanuja volt a sádovai katasztrófának. Azóta a legfőbb hadur oldalán vett részt a katonai kormányzatban. Segített megbuktatni Kuhn b. hadügyminisztert. S ennek bukása után lelke volt az udvari hadi tanácsnak, mely kezébe ragadja a hadsereg szervezését, irányt ad a közigazgatásnak, vezetési stratégiai s taktikai képzését a hadseregnek. 1881 óta pedig hivatalos főnöke nemcsak a vezérkarnak, hanem az úgynevezett porosz rendszernek, melyből nálunk minden meglehet, csak Moltke hiányzik.

A közös hadügyminiszterium végrehajtó expositurája a fő hadi tanácsnak. On revienne toujours à ses premiers amours. E felelősség nélküli kormányzatnak két nagy árnyoldala van. Egyik az, hogy monarchiánkban a katonai kormányzatért senki sem felelős. Az alkotmányos tényezők befolyása annyival csökken, a mennyivel

a közös hadügyminiszter intézkedési körét és hatalmát csökkentik. S ez lehet üdvös kormányzat Poroszországban, hol lángelmék uralkodnak ; de nálunk, hol csupa középszerűségek vezetik épúgy a kül- és belpolitikát, mint a katonai politikát : itt a régi osztrák autokratizmussal semmire nem boldogulhatunk. Itt csak egyetlen egy mód van, mely hadügyünket gyökeresen átalakíthatja, s a königgrätzi hadseregből diadalmas tábort teremthet, s ez amód igen egyszerű : az alkotmányos katonai kormányzat. Minden kormányfőrnű, ki a hadügyek intézésében részt vesz, érezze azt, hogy *ő nemcsak Bécsnek, hanem a monarchia népeinek is felelős*. Mert háboruban nemcsak a trón, hanem a nemzetek sorsa fölött is vetik a kockát.

A nemzeteknek s azok képviselőinek tudniok kell, kik szervezik s vezetik a hadsereget, kiket ítéljenek el vagy dicsőítsenek a jó vagy rossz organizálásért, közigazgatásért, kiket büntessenek vagy jutalmazzanak a taktikai, stratégiai hibákért vagy erényekért. Az osztrák hadsereget azért verték tönkre, mert a katonai kormányzók közül soha senki nem érezte magát felelősnek a maga tetteiért. Mikor elveszett a csata, mindenki ártatlanul ragyogott, sőt azt vindikálta magának, hogy *ő* a leghelyesebben intézkedett, de mások hibázták el a dolgot és ezek a mások sehol nem voltak találhatók. Hadvezér és vezérkar a hadügyért, a hadügyér a fővezért és vezérkart s mindnyájan a Hofkriegsrathot, a Hofkriegsrath minnyájokat tették felelősekké ; s mikor valamennyien belátták, *hogy egyikök sem hibás*, akkor megfogták bünbakul a külügyért vagy a belügyminisztert. Ily rendszer mellett hogy nyerhetnénk csatákat? Hiszen a felelősség, még pedig a komoly következményekkel járó felelősség, sehol nem szükségesebb, mint katonai és külügyekben ; mert csatákat és tartományokat veszíteni, birodalmat eljátszani büntetlenül e világon meg nem történhetik, csak a régi Auszriában esett meg azért, mivel a hadintéző katonák és államférfiak kedélyesen halmozhattak hibákat hibákra, bátran meglóhették az egész kül- és katonai politikát gustusok szerint ; mert jól tudták, hogy a kamarilla s az udvari hadi tanács felelősség nélküli hatalmával minden baklövést fedezni fog. De hogy ebből mi haszna volt a Habsburg dynastiának vagy a trónnak : azt bajos belátni. Elvesztette Német- és Olaszországot.

Hogy Andrassy és Tisza Kálmán támogatásával miért tértek vissza ismét a régi állambuktató katonai regiméhez: azt sem értjük. Beck b. igen tanult, szorgalmas katona; Ő Felsége hadi irodájában alkalma volt mindenféle katonai *kérdésekkel* megismerkedni, a mi nem egészen azonos azzal, hogy e kérdéseket alaposan meg is tudja oldani. Sokoldalú tábornok; jó vezérkari tiszt. De ő sem mutatta meg eddig, hogy bír azzal a katonai lángelmével, mely egy mindenható s a hadügyminiszteriumnak is irányadó vezérkari főnöknél elengedhetetlen szükséges. Mindaz mi Kuhn b. bukása óta monarchiánk védelmére s hadseregünk szervezésére történt, csalhatatlanul bizonyítják, hogy se Beck altábornagy, se az új udvari hadi tanács, Bylandt hadügyminiszterrel egyetemben, nem állanak azon kötelességek magaslatán, melyeket a katonai tudomány s az európai viszonyok parancsolólag hadügyi kormányunk elé szabnak. Sőt merem állítani, hogy hadseregünk bizonyos tekintetben hanyatlásnak indult.

Königgrätzi hibák alkotmányos keretben.

Az általános hadkötelezettségi törvény végrehajtása ma még illusoriusabb, mint Kuhn b. alatt volt. Kétségbeejtő jelenség, hogy az évi *ujonczzsám* az évenként sorozás alá kerülő roppant tömegeből, több mint 700 ezer emberből, alig telik ki! Kuhn b. alatt az ujonczozó bizottságok még 150,000 hadi szolgálatra alkalmas ujonczot találtak. 1876-ban már 747,562 hadköteles egyén közül 489,752 egyén *testi hibák* miatt alkalmatlannak és csak 111,580 vétetett föl alkalmas ujoncznak. Ma pedig az alkalmasok száma 110 ezer alá szállott. A sehol nem található hadkötelesek száma nő; Budapesten van eset rá, hogy például a három sorozó járásban az ujonczozásra felhivottak 3639 száma mellett, 3691 teljesen ismeretlen hadkötelest mutattak ki! Több sorozó kerületben a közös hadsereg jutaléka sem telik ki. S hogy a honvédségbe való sorozás végkép meg ne szűnjék, törvényt kellett hozni a 4-ik korosztály behívására. Igaz, hogy a közgazdasági viszonyok rohamosan hanyatlának s e miatt a hadkötelesek táplálkozása és testi épsége évről-évre csökken, — ez is nagyrészt a rossz kormányzat bűne. — de azért monarchiánk népeit a nyomo-

rult belkormányzat sem volt képes még annyira tönkretenni, ifjuságunk nem pusztul annyira, hogy 1000 hadköteles közt csak 149 találkozzék katonai szolgálatra alkalmas, míg 656 nyavalyás legyen. A valóság megczáfolja a papirost. A sorozásoknál üzött visszaélések évről-évre nagyobb kontingenst szolgáltatnak át a legerőteljesebb ifjak közül a katonai szolgálatra képtelenek sorába. Corruptio mai kormányrendszerünk alapvonása. De a vesztegetések sehol nem játszanak nagyobb szerepet, mint a sorozásoknál; nincs oly módja a csalásnak, mit a hadkötelezettség alóli törvénytelen menekülésre ne alkalmaznának és pedig feltűnő sikerrel. Nemsokára elérjük, hogy a substitutió ismét szabálylány nővi ki magát és csak az áll a maga személyében a sorozó bizottság elé, a ki minden áron katona akar lenni vagy fölmentetése bizonyos. A többi erőteljes ifjú helyett nyavigás képviselők fognak szerepelni. A vérváltsággal való üzérkedés egész consortiumoknak vált dús jövedelmi forrásává. S miután az erős szabadul: a gyöngének kell alkalmasul beválni, különben nem telik ki az ujonczjutalék. Igy ássák alá hadseregünk jövőjét. De a mindenható katonai kormány Bécsben még semmi komoly lépést nem tett arra, hogy e bitang sorozási administratiónak véget vessen. De miért is tenne; hiszen a muszkaszövetségi politika s a régi osztrák katonai rendszer a népekkel annyira meggyűlöltette a hadkötelezettséget, hogy az alól szabadulni ma már senki nem tartja hazaárulásnak. *Katonai közigazgatásunk* más tekintetben sem kifogástalan. A miskolczi hadgyakorlatra hónapokig készülhetett az intendatura: az élelmezésnél mégis nagy hiányok mutatkoztak. Megtörtént, hogy az egész napon át étlen küzdő csapatok késő este táborba vonulván, éhen aludtak el; mert az élelem a kellő időben nem érkezett meg: vagy kaptak oly borsópurée-conservet, hogy nem vette be se az osztrák, se a magyar katona gyomra. A szállításoknál, gazdasági kezelésnél hibák és visszaélések fordulnak elő, melyeknek kifogástalan katonai közigazgatás mellett előfordulniok nem szabad. A hadi szükségletek beszerzésénél nem látjuk azt a szigoru, lelkiismeretes takarékoságot, mely a porosz katonai háztartást jellemzi, s mely lehetővé teszi, hogy a hadsereg teljesen fölszerelve, jól élelmezve, minden hiány nélkül menjen a tűzbe. Jól tudom én azt, hogy a monarchia ros

pénzügyei nem engedik, hogy hadseregünk minden szükségletét oly hiánytalanul fedezzük, mint Német-, Francia- vagy Oroszország fedezik. De a rossz pénzügyeknek is kormányaink az okai. Miért folytattak szünetlenül oly veszettül hibás kül- és belpolitikát, mely bennünket nyakig taszított a deficitbe? Miért verték el Boszniában a monarchia pénzét, melyet hadseregünk javára s védműveink, stratégiai vasutaink kiépítésére fordíthattunk volna?

Azért nem telik ma semmire, a mire Oroszország elleni harczkészségünk szempontjából okvetlenül szükségünk lenne, ha megveretni nem akarunk. Még arra se vagyunk képesek, hogy két új tüzérezredet egyszerre fölszereljünk; pedig köztudomású dolog, hogy hadseregünknek kevés ágyuja van és csapatainkat, ha tavasszal háborunk van, nem láthatnók el kellő számu tüzérezredekkel.

Néhány évvel ezelőtt azon hitben éltünk, hogy Ausztria-Magyarországnak a legjobb *puskája* van. 1879-ben kisült, hogy úgy az orosz Berdan, mint a német Kok-Mauser s a francia Gras-féle puskák jobbak a Werndlnél. Hozzáfogtak tehát a meglévő puskákat erősített töltényekre átalakítani. Csaknem tíz millióba kerül a reform. Igen, de Werndl 1882. márcziusban már Párisban volt, s a francia kormánynak új hátultöltőt mutatott be, mely verseny nélkül áll, minden eddigi puskát felülmul. Mikorra a mi új fegyverünk kész: a külföldnek már újabb és jobb lesz; mert a külföldnek van pénze a legjobb fegyverekre; nekünk nincs. S az erősített töltényekre való átalakítás sikerültnek nem mondható; mert noha reformált puskánk lökereje sokkal nagyobb a réginél, de lökereje is annyira növekedett, hogy nagyon *rúg*, s a tartalékosoknál általános a panasz, hogy nem tudnak vele megközelítőleg sem oly biztosan czélozni, mint a régivel. Messze lövünk, de nem találunk, ez a puskareform eredménye. Poroszországban három puska jut minden gyalogra, egy rendes és két tartalékfegyver. A mi 1 millió 200,000 emberből álló hadseregünkben jó, ha minden gyalognak másfél Werndl-puskája lenne ma. De nincs; s nem is lesz egyhamar; mert a hadügyminiszterium 1883-diki budgetjében őszintén bevallja, hogy az 50% fegyvertartalékban még mindig nagy hiány létezik, de a

szomorú pénzügyi helyzet miatt, annak beszerzését kénytelen halogatni; jól teszi; majd beszerzi a *háború után*.

S hogy egy nem haszontalan apróságot említsek, van-e katonáinknak alkalmas harczi *lábbelijök*? Nincsen. Nálunk ma is ujdonnat új cipőt vagy csizmát huzatnak a baka lábára, mikor háborúba megy; ez a lábhoz nem idomított valami aztán gyors meneteknél rakásra feltöri a gyalogosok lábát s tekintélyes perczentjököt harczképtelenné teszi, mielőtt ellenséget láttak volna. A bécsi hadvezérek ezen bajt már századok óta tapasztalják; de azért egynek se jutott még eszébe, ma sem, utánozni a jó porosz szokást, mely szerint háborúban soha nem adnak új lábbelit a katonáknak, hanem olyat, melyet békében nem nyűtt ugyan el, de bizonyos ideig hordott és lábához idomított. Az ily tartalék-czipők száma természetesen igen nagy. Ennek is köszönheti a porosz sereg bámulatos menetelési képességét s a lábtörés miatti marodörök hiányát. Kicsiségnek látszik; de győzelmek kivivásánál nagy tényező lehet, ha a csapatok kényelmes ép lábbal 2—3 kilométerrel hosszabb napi menetet csinálhatnak; a csata előtt lábtörések miatt nem vesztik el a harcosok egy részét. A bécsi hadi tanács miért nem követi a porosz példát; mert Bécsset, ha Berlinbe viszed, ott is Bécs marad, s a katonai bölcsességet nem Ausztria találta fel.

A hadi tanács kormánya alatt csapataink *taktikai fejlődése* sem volt kifogástalan. A miskolczy hadgyakorlatokon a *gyalogság* azon kardinális hibát árulta el, hogy a szuronynak nagyobb jelentőséget tulajdonít még ma is, mint a tűznek. Pedig a gyors puskák és ágyuk szerepe óta a szurony csak a tűz által kivívott diadal befejezésére van utalva. Gyalog csapataink a puskák és ágyuk tűzét nem nagyon respektálták, nem akartak előtte meghátrálni s a vaktöltés előtt túlságosan vitézül viselték magokat, pedig ennek komoly harc esetén nagyon megadhatják az árát, mint a francia lovasság Sedánnál. A gyalogság tűzfegyelme is sok kívánnivalót hagyott; mert sokszor időnek előtte kezdte meg a tüzelést s töltenyeit nem az ellenségre, hanem a pusztára légre pazarolta. Míg a *lovasság* több százada azt árulta el, hogy a portyázásban s a kémszolgálatban nem eléggé járatos. Pedig a lovasság régi szerepe letűnt s még az oldaltámadási manőverek

sem képesek azt többé visszavarázsolni. De a hadi tanács az új taktika követelményinek megfelelőleg, maig sem volt képes hadseregünket tökéletesíteni.

Hadseregünket újabb időben kitünő gyakorlati szabályzattal (*Exercirreglement*) ajándékozták meg, mely a taktika legújabb vívmányainak megfelel s a parancsnokoknak a kapitánytól fölfelé szabad gondolkozást, szabad tért enged a taktikai formák alkalmazásában és saját belátásukra bizza, hogy harcztéren a felsőbb parancsokat minél sikeresebben végrehajtsák. Ez a régi osztrák czopfhoz képest, mely az alsóbb parancsnokokat gépi és ép azért sikertelen működésre kárhóztatta, nagy haladás. És mégis akadtak régi iskola emberei, oly tábornokok, kik az általános gyakorlati szabályzattól eltérő ódon szellemű taktikai szabályokat ma is fentartani törekednek csapataiknál s a harczban a priori minden mozgást sematizálnának, mi az új taktikai képzést akadályozza s a közfegyelmet lazítja a hadseregben.

Az osztrák hadseregnek egyik legnagyobb hibája volt, hogy *stratégiai kiképzetésére* kevés gondot fordítottak. A hadi kormány megelégedett azzal, ha csapat-parancsnokokot képezett. Jó Hadvégekkel rendelkezett, de jó hadvezérei nem voltak s a sereg stratégiai oktatását teljesen elhanyagolta. 1848 óta csak egy pár kitünőbb vezéri tehetséget tudott a szárazföldi sereg számára teremteni, mint John b., ki a custozzai csatát megnyerte. A főhadvezéri állásra jó hadtest-parancsnokot neveztek ki s a véletlenségből meglevő egypár jelesebb stratégikus erőt is mellőzték; mert nem a katonai tehetséget keresték, hanem a protegált egyént. Az alkotmányos korszakban úgy Kuhn mint Beck bárók kormányzata alatt némi lendületet vett katonaságunk hadászati oktatása. Mindkét tábornok kiválóbb vezérkari tiszt lévén, belátta, hogy Poroszországnak igaza van, midőn a stratégiai oktatást a sereg minden rétegébe beviszi s még az altisztektől is megköveteli, hogy ismerjék a vezérkari térképet. De belátni valamit nálunk nem annyit tesz, mint cselekedni. A vezérkar megnagyobbított, a tisztí vizsgák szerveztettek és szigorítottak, a vezérkari tiszteket nagy előnyökben részesítik s gyorsau előléptetik. De a katonai földrajz és térképtan alapos tanítása még ma is a bécsi iskola kizárólagos előjoga, s elégnék tartják, ha e két katonai alaptudo-

mányt a vezérkari tisztek ismerik; pedig igen kívánatos volna ezt minden tisztképző intézetben első rangu tantárgyakká avatni s alapvonalaival még az altiszteket is megismertetni, hogy lámpással keresnők a katonát hadseregünkben, ki, ha katonai térképet adnak kezébe, ne tudja olvasni. A stratégiára oly szüksége van minden katonának, mint az alkotmánytanra minden polgárnak, a népiskola látogatóit sem véve ki.

Ez nem idealismus, hanem katonai viszonyaink szigoru követelménye. Miután az orosz tábori hadsereg, mely bennünket támadhat, két akkora, mint a miénk: ha győzni akarunk, hadvezényletünknek a mennyiséget a minőséggel kellett volna ellensúlyoznia; minden osztrák s magyar katonának harmadfél orosz-szal kell fölélni, hogy Oroszországot megverhessük. Eddigi hadi kormányzatunk pedig ily eredménnyel nem dicsekedhetik.

Poroszországban a stratégiai nevelés vezérelve, hogy az őrmesterből is hadvezér legyen. Nálunk tábornokokkal megtörtént, hogy hadgyakorlatokon nem képesek a kitűzött terv szerint egymással megütközni; mert nem találják fel egymást. Wo ist der Feind? Sehoh. Der Feind muss kommen. S az ellenség ütközet nélkül haza megy a kaszárnyába. Vagy ezredeink a helyett, hogy ellenséget láttak volna, egymásra lőttek; pedig most is kevesen vagyunk az oroszok ellen. Apróságok, melyek gondos hadászati nevelés hiányáról tanuskodnak. Ennek oka egyrészt a vezérkar csekély létszáma s a parancsnokok kismérvü stratégiai műveltsége, másodszor az új előléptetési rendszer megrontása a parancsnoki kinevezéseknél. A sorrend szerinti előléptetés hiányait csak azzal korrigálhatjuk, *ha a parancsnokságokra való alkalmazásnál kizárólag a tehetséget és tudományt vesszük irányadónak.* Minden törzstisztet, minden tábornokot oly helyre tegyenek, melynek meg tud felelni; de nálunk a régi osztrák divat szerint oly parancsnoki állásra emelik a kegyenczet, mely *neki megfelelő.* Az sincs helyén, hogy a különben jeles lovas tábornokokat sűrűn alkalmazzák a dandárok élére. A lovas ezredeből lett vezérőrnagyokat kinevezik dandárparancsnokoknak, azon hamis ódon elvnel fogva, hogy a tábornoknak mindent kell tudnia. Pedig csak egy csapatnem minden részletét értsék alaposan, meg vagyunk elégedve. A lovas-tábornokok dandárokat csak kivéte-

lesen vezethetnek jól, ha mind a három fegyvernem összhangzatos vezetésében jártasok s e mellett stratégiai ismeretekkel birnak. De e kívánalmaknak nem a lovas, hanem hivatásuknál fogva a gyalog tábornokok felelhetnek meg. A lovassági törzstisztek nagymérvű alkalmazásának tömeges gyalogság vezényletére, mely nem szakmájuk, a gyalogság adja meg árát, melynek alapos taktikai oktatása ily intézkedésekkel veszélyeztetve van.

A protectió, nepotismus, politikai szempontok, udvari tekintetek még mindig folytatják vészes uralmukat hadseregünk minden rétegében. A kik Ő Felségének a tiszti s parancsnoki kinevezésekre nézve javaslatokat tesznek, még mindig nem tanulták meg eléggé, hogy hadvezérek és parancsnokok kinevezésétől birodalmak léte függ. Katasteri biztosok, Kreishauptmanok kinevezésével nem vész el az ország, ha hibázunk is, *de a katonai kinevezéseknél minden hiba egy tartományba, egy országba kerülhet.* Azért itt, a kinek hazája kedves, taszítson félre minden illetéktelen befolyást az utból; kiktől a katonai kinevezések függnék, Isten után csak a katonai tehetségeket és valódi tudományt tekintsék irányadónak.

* * *

Katonai szervezkedésünk, úgy ahogy befejeztetett már, midőn az *occupationalis hadjáratba* fogtunk. Egy évi tanulmány s előkészületek után megállapították a benyomulási tervet. S az eredmény mégis az lett, hogy Philippovich b. tábornagy, ki a nagy gonddal kifőzött terv szerint tört be Boszniába, vereségeket szenvedett, Jovannovics b. altábornagy pedig, ki a hadi tanács tervét mellőzve, saját önálló stratégiája szerint intézte a Hercegovinába való benyomulást, a lehető legcsekélyebb áldozattal a lehető legnagyobb eredményt érte el. Hogy az occupatióra 273 ezer embert ültettünk fel, ez részben Andrassy külügyminiszter rovására esik, de részben a rossz stratégiai vezetés hibája. Philippovich s vezérkara nem voltak eléggé ismerősök a harcztéri viszonyokkal. A rossz kémszolgálat miatt előállott maglaji eset hadvezényletünket kivette sodrából és Szapáry altábornagynak 8000 emberével legfőlebb 4000 fölkelővel szemben meg kellett hátrálnia. Még ez nem lett volna kudarc, de mikor a hibát azzal a

hibával tetézzük, hogy ijedtünkben egy nagy második mozgósítást is végbeviszünk s annyi katonát mobilizálunk, mely csakugyan nem fért be Boszniába: akkor kész volt a hadvezéri fiasko, melyet Szerajevo bevétele sem tehetett jóvá. Hogy Breckskánál és Bihacs-nál ezredeink egymást lövöldözték, hogy az Este-ezred nem érkezett meg a kitűzött időben Breckskához, hanem ettől másfélóránnyira fekvő erdőben bolyongott s hallgatta a breckskai ágyúdörgeést egész napon át, a nélkül, hogy a fák közül kilyukadt volna; mindezek jelentéktelen hibák Königrätzhez képest; de azt bizonyítják, hogy a bécsi hadi tanács tiz év alatt nem sokat tanult s még kevésbbé tanította csapatainkat stratégiára. Ma is úgy van, mint volt régen. Wallenstein diadalait annak köszönheti, hogy nem hallgatott a bécsi hadi tanácsra, s mikor ez kezdte dirigálni őt, akkor megkezdődtek vereségei is. Savoyai Eugén, ha a Hofkriegersrathra hallgat, soha meg nem nyeri a zentai csatát s nem aratja a tizenhetedik század legdicőbb diadalát. Vagy Tegethoff győzött volna-e Lissánál, ha a bécsi utasításokat követi?

Attól is mentsen meg a magyarok hadura bennünket, hogy Oroszország elleni háborunk úgy dőljön el, mint Edelsheim-Gyulai tábornaszernagy védelmi harcza Appel b. ellen a *miskolczi hadgyakorlatokon*. Mondják, hogy itt Beck b. vezérkari főnökünk hadvezéri tehetségének fényes jelét adta. Miben nyilvánult ez? Hiszen a vezérkari terv szerint, minden intézkedés megtéetett arra, hogy Edelsheim csatát nyerhessen, s hogy Budapestet a Kárpátokon leözönlő északi ellenség ellen biztosíthassa. És mégis Appel nyerte meg az ütközetet. Beck b. főhadvezér stratégiai föltevése tévesnek bizonyult; pedig csak tőle s a bécsi hadi tanácstól függött, úgy rendezni a miskolczi harcjátékot, hogy föltevésök a végrehajtásnál ne szenvedjen hajótörést. S hogy a déli hadtestet tönkreverték, annak oka nem annyira Edelsheim főparancsnok, mint magok a főintézők, kik szép tervet csináltak, de tudományok nem terjedt odáig, hogy a tervet pontosan végre tudták volna hajtani. E hibáért vajmi kevés kárpótlást nyujt nekünk, hogy az északi hadtest a déli sereg colossalis hibáit kizsákmányolva, megnyerte a csatát. Szerencse, hogy a bécsi hadi tanács a miskolczi hadgyakorlaton, vak töltések mellett s nem komoly háboruban tanulta meg azon régi igazságot, hogy a nagy

stratega nem az, ki tervet jól tud rajzolni s rosszul végrehajtani, hanem a ki még a rossz tervet is jól végre tudná hajtani; a jó hadvezérlés nem csupán csatatervek készítésében rejlik, hanem abban is, hogy oly hadsereget teremtsünk, mely a papíron biztos győzelmet a harctéren is minden körülmények közt biztosítsa.

Az egyetlen kifogástalan siker, melyet hadtörténetünk — a nagy katonai gyakorlatokat is betudva — Königgrätz óta fel tud mutatni, a Hercegovinába történt szép benyomulásban s az ottani hegyi harcok ügyes stratégiai vezetésében áll. De ez sem a megfelelő előkészítő iskola hadseregünk számára, mert a hegyi guerrilla-harcban nem tanulhatják meg katonáink, mint kell az orosz hadsereget megverni. S Appel bárót, a miskolci győzőt kár volt Boszniába helyezni, mert itt a sziklák közt elfelejti a nagy sík harctéren kitüntetett hadászati tudományát.

A bécsi hadi tanács az occupationalis hadjáratban s a miskolci hadgyakorlaton hebizonyította, hogy ma is époly rossz hadvezető, mint a múltban volt; honvédelmi rendszerünket nem képes súlyos viszonyainknak megfelelőleg újáteremteni. A hadsereg szervezésében, közigazgatásában, taktikai oktatásában nagy hiányokat észlelünk, melyek hogy megszűnjenek, gyökeres reformokra van szükségünk a katonai kormányzat minden ágában. A bécsi hadi tanács csak a félrendszabályok testülete; minden felelősség nélkül dolgozik s dönti el a monarchia sorsát. Félrendszabályok pedig nem mentenek meg bennünket a bukástól, habár absolutistikus módon vitetnek is keresztül. Solferino és Sadova mellett és azok ellen szólanak, kik a felelős hadügyminiszteri rendszert ismét a szerencsétlen Hofkriegsrathal cserélték föl.

A bécsi hadi tanácsnak még más organikus hibája is van: *nemcsak katonai, hanem politikai testület.* S legéletbevágóbb katonai kérdéseinket politikai szempontból intézi el. A területi rendszert eddig nem merte életbeléptetni; mert a nemzetiségi politika szemüvegén nézte; Oroszország ellen nem tett kellő védintézkedéseket, mert az erődítések és vasutak szükségét az orosz szövetségi politika szempontjából ítélte meg. Ha a hadügyminiszter azt mondja: építsünk védműveket az orosz invázió ellen; a hadi tanács azt feleli: nem építünk, mert a csár nekünk barátunk és szövetségeseink. S ha a csár hadserege leverne bennünket: ki a

felelős e borzasztó katasztrófáért? Senki; mert a bécsi hadi tanács senki és senkinek nem felelős.

E mellett az ó-osztrák rendszer mellett aztán, ha az improvizált fővezér elveszti a csatát, hiába állítják hadi törvényszék elé, fel fogják menteni; mert egy testület ezer hibájáért egy bűnbakot halálra ítélni nem humanus dolog. Ha a 70 év óta jól szervezett porosz hadseregről lenne a szó: akkor hallgatnék. De midőn évtizedek óta rosszul szervezett és rosszul vezetett hadseregünk jövő dicsőségét szeretném megérni: akkor tisztán *katonai* szempontból azt mondom, hogy haladék nélkül a felelős hadügyminiszteri rendszert léptessék életbe: a hadügyér vezesse közvetlenül a hadsereg szervezését és közigazgatását; a hadügyér összfelelőssége mellett, tehát annak fenhatósága alatt a vezérkar a hadsereg stratégiai oktatásáról s védműveiről, a külön csapatnevek főparancsnokai pedig a taktikai képzésről gondoskodjanak. Akkor az autokratikus hadi tanácsra, melynek a trón és a népek annyi csatvést köszönnek, semmi szükségünk nincs. A fejedelem és képviselőtestületek tudni fogják, kik kormányozzák e monarchia hadügyeit s a kormányzat bármely ágában elkövetett hibának felelős gazdája akad. Új szellemet csak ez a nagy erkölcsi reform önthet a hadügyek vezetésébe.

De e rendszerváltoztatás magában véve nem elég. Emberek is kellenek hozzá, hogy a különben üdvös ujitás üres formalismus ne maradjon. Hadügyeink felelős vezetőit s az őket ellenőrző képviselőket azon gondolat vezérelje, hogy nekünk Oroszországgal rövid időn meg kell mérköznünk s e nagy tusára, mely előtt, az elkövetett mulasztások után, minden nap egy évtized, összes erőnk megfeszítésével készen kell lennünk. A hadügyminiszternek, a vezérkari főnöknek, a főparancsnokoknak egy elhibázott élet könnyelműségeit kell azonnal helyrehozniok, hogy a monarchiát újabb katasztrófától megmenthessék.

* * *

Mert a mi hadseregünknek az említett hiányokon kívül még más organikus hibái is vannak, melyeknek megszüntetése nélkül nincs győzelem.

Ausztria-Magyarország ma sem bir **tartaléksereggel**. A régi osztrák hadseregnek ugyanez képezte egyik főbaját. Ha Ausztriát egy nagy ütközetben megverték: nyitva állott az út ellensége előtt a monarchia szívébe. Ma ugyanez a veszély fenyeget bennünket. A honvédséget, mely tartalékseregünket alkothatná, be kell osztanunk a közös hadseregbe, hogy 700,000 főből álló táborral rendelkezessünk. Franciaország esete megmutatta, hogy háboru közben talpra állhat ugyan az egész nemzet a honvédelemre, de ily rögtönzött néphad a rendes katonaság ellen többé nem boldogulhat. A tartaléksereget oly elemekből kell szerveznünk, melyek annak idején katonai szolgálatban állottak s a fegyverforgatásban járatosak. Körülöttünk minden nemzet fiai 40—50 éves korukig hadkötelesek. Nekünk a legtöbb ellenségünk van, azért 32 éves korában minden magyar és osztrák menekül a védkötelezettségtől! A népfölkelést 1868-ban kimondta ugyan Magyarország; de Ausztria a honvédségtől is fázott, a népfölkelés eszméjét pedig visszautasította. A magyar néphad sem felelhet meg honvédelmi rendeltetésének; mert toborzás útján önkéntesekből alakíttatván, nagyon kétséges, vajjon a 12 évi katonai szolgálat után a hadsereg kötelékéből kilépett férfiak, hajlandók lesznek-e tömegesen fegyvert fogni, miután monarchiánk elvesztette a főütközetet? Nem a hazafiui lelkesedés s a nemzeti elragadtatások korát éljük. Itt sok honfi örül, ha katona megszünhetett lenni; a kormánypolitika gondoskodott arról, hogy a magyar ember jelszava ne a »dulce et decorum est pro patria mori« legyen, hanem az önmegadás, a capitulatio. A honvédtisztek alig várják, hogy szolgálati idejük leteljen s ott hagyják a hadsereget. A kormány hiába édesgeti őket vissza a megúnt katonai kötelékbe. A 20 éves ifjú, a 32 éves kiszolgált katona egyaránt azt tartják: *sauve qui peut!* Innen meneküljön, a ki menekülhet. Ily viszonyok közt ki számíthatna arra józanul, hogy majd az önkéntes népfölkelés szerezzé vissza azt, mit a hadsereg elvesztett!

Ha a vész megedzené is a magyar nemzetet s nagy tettekre buzdulnánk: de mit fognak csinálni az osztrákok? Az Ausztriában dúló nemzetiségi beharcz mellett bajosan fogják kiállítani a tartalék-hadat. S az újabb hadtörténet behonyította, hogy a

tartalékseregnek nem a már betört veszélyek közepette kell szervezkednie, hanem harczkészen kell állnia a bekövetkező vész esetére. Sikeres honvédelmi szolgálatot csak így teljesíthet. Előre látható, hogy kormányaink, a hajdani osztrák miniszterek példájára, majd csak háboru *közben* fognak új védtörvényt hozni; mert annyi vereség után sem tanulták meg a katonai alaptörvényt, hogy csak az a jó hadügyi rendszer, melyen háboruban semmit sem kell változtatni; a hadi művészet mai stadiumában csatátéren csak oly hadsereg győzhet, mely már békében tökéletesen szervezve van a harczra. A mely hatalom a háboruban reorganizálja a maga haderejét, elvesztette a csatát.

A lelánczolt magyar haderő.

A bécsi kormánynak egyik eredendő bűne volt, hogy a magyar nemzetben rejlő katonai hatalmat századokon át elnyomta, a helyett hogy kifejlesztette volna. Ha az okokat keressük, miknek a Habsburg uralom példátlan hanyatlását köszönheti, ha kutatjuk, miért veszté el Ausztria németországi s olasz uralmát: ott találjuk, mint egyik főbajt, a magyar katonai erő elkobzását is. Mint indus a drága gyöngyöt eldobja botorul, úgy konfiskálta a bécsi kormány nemzetünk harczy értékét, mely a Habsburg uralom megbuktatására törekvő ellenségekkel szemben mindenkor palladiuma lehet vala. Nagy veszélyek közt, midőn a monarchia bukás szélén állott, mindig ránk hivatkoztak ugyan, megkövetelték tőlünk, hogy nagyok legyünk a *szerencsétlenségben* s életünkkel s vérünkkel álljunk helyt a magyar királyért. Mi önfeláldozólag sorakoztunk mindannyiszor a trón körül, küzdünk vitézül: de már akkor többnyire késő volt; mert évtizedek békés mulasztásait háboruban rögtön helyrehozni lehetetlenség. A Nagy Frigyes elleni háboruban a magyar sereg, a Nádasdyak, Pálfyak és Hadikok csodákat műveltek s végveszélytől megmentették a trónt: *Sziléczia mégis elveszett!* Mily más eredménnyel végződhettek volna a régi Ausztria háborúi, ha azokban a magyar nemzet teljesen kifejlesztett katonai tehetségével vehet részt! A Habsburgok valószínűleg ma is urak lehetnének Németországban.

A magyar hadsereg vitézségével s katonai tudományával hétszáz esztendeig fentartotta s, a politikai hatalomnak oly magaslatára emelte Magyarországot, honnan nem egyszer fél Európának parancsoltunk. Az osztrák hadsereg sokkal rövidebb idő alatt eljátszotta V. Károly nagy örökségét s a Habsburgok uralma nyugoton, e nagy elődjök elhunya után, századról századra csökkent, míg végre elesett Velenczétől s Németországtól. S ama nagy hadvezérek, kik Magyarországot a töröktől

visszavették, Lothringeni Károly, bádeni Lajos, Savoyai Eugén, nem osztrák, hanem külföldi katonai tehetségek voltak Laudonnal együtt. A magyar nemzet a mohácsi vész óta fel volt darabolva, el volt nyomva, hogy alig mozdulhatott: mégis egész sorát produkálta a fényes hadvezéri tehetségeknek és fényes hadi tetteknek félholt állapotában is. Ha ezek sem ébreszthették Bécsset azon meggyőződésre, hogy nemzetünk renkívüli katonai becszel bír: 1848/49-ki önvédelmi harczunkban bebizonyítottuk, hogy e monarchia tábora nem Radeckynél, hanem Magyarországon van. Az osztrák sereget úgy megverni, mint a magyar sereg 49-ben megverte, annyit tesz, mint katonailag erősebbnek lenni Ausztriánál; vagy mondjuk szerényen: katonai téren kivittuk a *paritás jogát*. A magyar nemzet 1849-ben is megmutatta, hogy méltó őseire, kik karddal szereztek, karddal tartották fenn e hazát. Az Árpád-korszak idegen írói azt mondják rólunk, hogy bámulatos vitézség és eszély, ragyogó hősiség és hadi művészet helyezik a magyar népet ellenségei fölé. E nézetet a 19-ik században is igazoltuk. S a bécsi hadi tanácsra nézve a mi 49-ki győzelmeink katonai szempontból megfizethetetlenek; mert azokból egyszer-mindenkorra megtanulhatta, hogy e monarchiában az egyedül helyes hadügyi politika mindent elkövetni arra, hogy a magyar nemzet harci képességei a legnagyobb gondnal műveltesenek s a hadseregben nekünk — *nem politikai, hanem katonai szempontból*, — megillető helye adjanak. De miután Ausztria a magyart 49 után is germanizálni s megsemmisíteni törekedett, a 49-ki tapasztalatoknak semmi hasznát nem vették Bécsben, hanem csináltak a magyar nemzetből osztrák hadsereget és beleöntötték a birodalmat a solferinói és sadovai katasztrófákba.

Sapientia sat. Százados bukások s harci vereségek után a königgrätzi tábornokok is sejtették, hogy a magyar katonai erők lenyügözésének se a trón, se a dynastia, se Ausztria nem vették hasznát, sőt Ausztria bukásának ez volt egyik főoka. Elhatározták tehát, hogy a hadsereg újjászervezésénél a magyar katonai erőt is számításba veszik. A közös hadsereg kiegészítő részül felállították a magyar honvédséget. De még ekkor sem bírtak a hagyományos osztrák előíteletekből s félrendszabályokból kibontakozni. Midőn arról volt szó, hogy a vereségek által összetört osztrák sereg rom-

jaiból egy életerős osztrák-magyar hadsereget teremtsenek ; midőn meggyőződtek arról, hogy az osztrák sereg nem volt képes megmenteni a Habsburg uralomnak se Német- se Olaszországot, ha tehát a még megmaradt Ausztriát és Magyarországot a bukás ellen biztosítani akarják, a magyar haderőt igénybe kell venni : ismét politikai kérdést csináltak a katonai kérdésből. A magyar nemzeti szempontoknak az új hadseregben figyelemre méltatását úgy fogták fel, mint politikai concessiót ; az eszélyes katonai reformot, mely hadseregünket sadowai sülyedéséből kiemelhetné, úgy tekintették, mint a magyarnak osztogatott politikai kegyet. Pedig a tétlenségre kárhoztatott magyar katonai erőket virágzásra juttatni, nem egyéb, mint concessiót tenni a józan észnek, a józan hadügyi politikának s irgalmasnak lenni a trón, dynastia és a monarchia jövője iránt. Hiszen Magyarország minden vonakodás nélkül elfogadta a föltétlen védelmi közösséget és kötelezettséget a monarchia két állama közt. Miután Ausztria német uralma megszűnt, Bécsben örökre letehettek arról a hibás gondolatról, hogy ezentúl Magyarországot germanizálhassák s jogaiból kiforgathassák, ha csak mi magunk nem akarunk németekké lenni s jogainktól megszabadulni. Az 1876-ki kiegyezés kiindulási pontja az volt, hogy Ausztria többé soha nem tehet kísérletet Magyarország bekebelezésére ; mi soha nem jöhetünk oly kényes helyzetbe, hogy nemzeti jogaink védelmére Ausztria ellen fegyvert ragadjunk. Mi 1849 és 1866 után nem féltünk többé Ausztriától : ugyanazért Ausztria sem félhetett tőlünk. A hadsereg reorganizációjánál tehát, tekintettel Magyarországra, minden politikai mellékgondolatot el kellett ejteni s csupán azon katonai vezérelvből kellett kiindulni, hogy a hadsereget a védelmi közösség teljesítésére minél képesebbé tegyük s e célra úgy szervezkedjünk, hogy az Ausztria ellen 1849-ben diadalmas magyar haderő jövőre a monarchia ellenségeivel szemben minél rettegettebb hatalommá, a trónnak és monarchiának minál szilárdabb védpaiszává izmosodjék.

A magyar hadak nemcsak Szent István birodalmát védik, hanem védik a trónt, védik Ausztriát, s a Habsburgok birodalmát. Minél gyöngébb a magyar haderő ; annál gyöngébb a trón és monarchia. A mi erőnk a dynastia ereje. Oly dönthetetlen

igazság ez, melyet századok tanúságai szentesítettek ; *idővel* talán a bécsi hadi tanács is be fogja látni.

De hogyan járhatnak a bécsi körök a kiegyezés óta folyton oly téves utakon, hogy ezen egyszerű igazság maig sem ötlött szemökbe? Miért küszöbölte ki Ausztria a dualismus és paritás törvényét a hadseregből? Ez megfoghatatlan. A magyar nemzetben rejlő katonai hatalmat oly kevésbé engedték fejlődésre jutni, hogy, amint hadseregünk ma szervezve van, a jövő háboruban nemzetünk legjobb akarata mellett sem lesz képes egész harcziás sulyával föllépni az ellenség ellen. Teremtettek egy közös hadsereget, mely összes szervezetében osztrák s époly kevésbé magyar, mint nem román vagy olasz. *Andrássy miniszterelnöktől* azt az érdemet el nem vitathatjuk, hogy a közös hadseregnél a magyar befolyásnak legalább annyiban utat akar nyitni, hogy a magyarországi katonai parancsnokságokra oly osztrák tábornokok alkalmazását sürgette, kik nemzetünk iránt rokonszenvvel viseltettek. *Andrássy* magyarellenes katonai körökkel nem egyszer győzelmes harcokat vívott, mielőtt külügyminiszteri rangra emelkedett volna. De azzal vége minden magyar befolyásnak a közös táborra. A közös hadseregnek 42%-ka kerül ki a magyar államból s a tisztikarnak mégis csak 4%-ka magyar. A magyar csapatokat osztrák vagy szerb és horvát tisztek tanítják és vezetik, kikkel újabb időben nyakra-főre tanítatják a magyar nyelvet, hogy a tisztek legalább valamit tudjanak azon ezred nyelvéből, melyet diadalra vezényelni lesznek hivatva. De a harcztan egyik alaptörvénye, hogy a tisztikar egy test egy lélek legyen az altisztekkel és közlegénységgel ; mert ezeket csak oly tiszt oktathatja békében s vezényelheti háboruban teljes sikerrel, a kinek érzelmei katonái érzelmeivel azonosak, ki parancsait és célzatait rögtön és tökéletesen meg képes értetni a legénységgel. Ha a magyar katonát németül adminisztrálják s vezetik rohamra, megeshetik, hogy mozdatlan marad s azt fogja kérdeni, mit beszél ez a német? A magyar hadfnak többet ér, ha magyarul összeszidják, mintha németül imádkoznak neki. Az altisztek közül igen ritka az, ki a német nyelvet annyira elsajátítja, hogy a tűzben, hol nincs lexikon, gyorsan és pontosan tolmácsolhassa a főtiszt akarátát a közlegénységnek ; maga sem érti meg. *Époly* veszedelem, ha a tisztek

nem lévén urai nyelvünknek, nem értik a magyar huszár jelentéseit. A csehországi csaták alatt történt, hogy egy 12 emberből álló csapat kémszemle utjából megtérve, találkozik a vezérkari kapitánnyal. A huszár-örmester előáll s anyanyelvén, mert németül nem értett, jelenti, hogy az erdőn túl egy ellenséges lovas-hadosztályt vettek észre, mely mozdulatai után ítélve, erre tart. »*Ja wenn Ich den Mann verstehen würde!*« válaszolt a vezérkari kapitány. S kis hijja volt, hogy őt magát dandárával együtt el nem fogta a porosz lovasság, csak azért, mert nem tudott magyarul. Ily esetek háboruban ezer meg ezer variánsban fordulnak elő. Kitünik ebből, hogy nemcsak a csapatvezénylő, hanem a *vezérkari tiszteknek is szükségök van a magyar nyelvre*, még pedig nem arra, melyet katonai iskolában tanulnak, hanem a melyet az anyatejjel szíznak be. Se a közfegyelmet, se a tűzi fegyelmet nem lehet szigorun fentartani a magyar ezredeknél, ha idegen ajku tisztek vezérlik őket. A magyar csapatok taktikai képzése is roppant nehézkes és hiányos oly tisztikar vezetése alatt, mely nem született magyar. A magyar katonától a könnyü felfogást megtagadni nem lehet; de azért a német vezényszót sokszor három éven át hiába magyarázzák neki; mert nem szereti. Ha »halbrecht«-et komandiroznak, az egyik baka jobbra, a másik balra fordul, ha »vorwärts«-et kiáltanak, hátra, ha »rückwärts«-et hall, előre megy; s így tovább. Ezt három esztendő alatt se tanulja meg; míg ha az »előre« felhangzik, rögtön tudja a magyar, hogy *nem hátra* kell neki nyomulnia.

Midőn a bécsi hadi tanács idegen ajku tisztekkel s német vezényszóval viszi csatába a magyar ezredeket: felejtí azon fontos körülményt, hogy az új fegyverek öldöklő tüze mellett, ma sokkal nagyobb személyes bátorságra, hősiee lelkesedésre van szüksége a katonának, lovasnak és gyalognak egyaránt, mint azelőtt. Akár helyt állani, akár előre nyomulni vagy sánczokat megrohanni, rendkívüli heroismus szükségeltetik ma, mikor egy ezredben százankint hullanak el a hadfiak a cél előtt. És ezt az önfeláldozó, halállal büszkén daczoló lelkesedést a magyar ezredeknél csak magyar tisztek ébreszthetik fel; mert szívök együtt dobban a legénység szívével s a magyar szó lelkesíti ezredeinket a csata hevében. De a gyors tűzü fegyverek mellett a taktikai és

tüzi fegyelem fentartása is sokkal nagyobb közreműködést igényel a tisztek részéről ma, mint azelőtt. Hogy a csapatok a hátultöltő puskák és ágyuk romboló hatása közben megtarthassák hideg vérüket, hogy a halálos lázban a gyalogság töltéseit időnek előtte vagy kellő alkalom nélkül el ne lövöldözze, a lovasság se előbb, se később ne támadjon, mint szükséges: ezt csak úgy érhetjük el, ha a tisztek intéző parancsaik s figyelmeztető szavok egész hatalmával léphetnek föl az altisztek és legénység előtt. Ezt pedig teljes sikerrel csak a született magyar tisztek tehetik; a katonai intézetekben magyar nyelvre oktatott német vagy szláv tisztek soha.

A mai háboruban oly nehéz feladatok állanak a katona előtt, hogy azok sikeres megoldására minden akadályt el kell háráitanunk. Ily akadályok az idegen tisztikar s idegen vezényszó a magyar ezredeknél. S midőn azt mondom, hogy a magyar haderő hatályos föllépését a jövő háboruban csak úgy biztosíthatjuk, ha magyar tiszteket állítunk a magyar ezredek élére, s magyar vezényszóval viszzük őket a csatába: nem politikai vagy nemzeti aspiratiókból mondom, noha erre is van jogunk, hanem tisztán katonai szempontból indulok ki; mert a közös hadseregben létező magyar katonai erők érvényre jutását másként nem képzelhetem. A trón és a közös hadsereg ily üdvös reformnak épannyit köszönhetne, mint nemzetünk; mert a monarchia harczai ereje növekednék általa.

E reform a közös hadsereg lételét és egységét époly kevésbé veszélyezteteti, mint a területi hadtestek vagy a magyar honvédség. Az egységes vezérlet, vezénylet és belszervezet rendületlenül fennállhat akkor is, ha a magyar ezredek tisztikara, vezény- és szolgálati nyelve magyar lesz. Honvédségünknek egész közigazgatása, taktikai vezetése, belszervezete magyar; honvédségünk a közös hadseregbe beosztva, mint annak kiegészítő része harczol: a hadsereg taktikai egysége és stratégiai összhangja még sincs megbontva. Sőt azt állítom határozottan, *hogy a közös hadsereg belső egységének alapföltétele, hogy azon disharmoniát megszüntessük, mely a magyar ezredeknél a tisztikar és legénység között létezik.* Hol van ott a hadsereg egysége, hol az ezred tagjai nem érznek együtt s nem értik egymást? Tudom én azt, hogy kivételes esete-

ket leszámítva, az idegen tiszt urak s a magyar altiszt és legénység mindent elkövetnek arra, hogy közös erővel, közös egyetértéssel teljesítsék nehéz kötelességeiket. De buzgalmok többnyire kárba vesz az alapján eltévesztett rendszer miatt, mely a lehetlent akarja lehetővé tenni.

Ha Bécsben 1866 után jobban értettek volna a katonai politikához, mint annak előtte: nem is engedik, hogy a magyar nemzet sürgesse a valódi magyar ezredek szervezését, hanem a bécsi hadi tanács maga határozta volna el ezen üdvös reformot, mely a monarchia harcalképességének egyik »sine qua non«-ja.

De hol vannak a magyar tisztek? kérdi tőlünk az osztrák katonai centralismus. A magyar nemzet soraiban. Csak képezni kell őket. Igen, de a magyar ember nem szeret tanulni. Dehogy nem; csak alkalmat kell nyújtani neki arra, hogy tanulhasson, buzdítani, lelkesíteni, hogy hadvezérré képezze magát. De a kormánypolitika s az ó osztrák katonai rendszer részint elriasztják a magyar ifjúságot a katonai pályától, részint egyenesen elzárják az utat előle a tisztí képzésre. Ha Bécsben a sadovai vész után azt akarták, hogy a magyar értelmiség tömegesen szentelje magát a katonai tudományoknak: akkor nemzetünket mindjárt kezletben oly szervezéssel kellett volna megnyerni a közös hadseregnek, mely lehetővé teszi, hogy a magyar ember katonai becsvágyát kielégítse s katonai tehetségét a legkönnyebb uton lehetőleg kifejleszsze.

De Bécsben azon nézetben voltak, hogy ott van a honvédség; a magyar ember legyen honvédtiszt; a közös hadsereg osztrák jellegét, a mit műszóval, egységnek neveznek, tartsa fenn az osztrák tisztikar. Itt minél kevesebb magyar tisztre van szükség. Tehát már a kiindulási pontnál ex principio elejtették nemzeti erőnk tisztességes felkarolását. Pedig honvédségünk félig tartalék jelleggel bírván, kitünő kiegészítő részét a hadseregnek csak úgy képezheti, ha a magyar elem, mielőtt a honvédségbe átlépne, már a közös hadseregnél eléri a katonai képzettség és előlépés megérdemlett fokát. Hogy a magyar fiak közül minél kevesebben foglalhassanak helyet a közös tisztikarban: e célra legbiztosabb eszköz az, hogy minden katonai tanintézet és vizsga a fölvételi vizsgákkal együtt német legyen. A mi értelmiségünk

nagy része többé-kevésbbé bírja a német nyelvet s ez nem válik szégyenére, de hogy a katonai tudományokat sikerrel művelhesse s azokból kitünő vizsgákat tehessen: ily tökéletes németnek lennie kevés magyar embernek adatott. Ennyire elsajátítani a német nyelvet, egy külön életfeladat, melyre éveket kell szentelnünk. S miután, bécsi hit szerint, a magyar ember nem szeret tanulni: hogy tiszt lehessen belőle, tanuljon kétszerannyit, mint az osztrák! A kérdés meg van oldva. Sem a kiegyezés, sem hadügyi törvényeink, sem a hadsereg egysége és jó belszervezete nem követelik, hogy minden katonai tanintézet kizárólag német legyen s a magyar honpolgárok németül tegyenek le valamennyi katonai vizsgát: ez egyedül az osztrák katonai centralismus követelménye. Ha a törzstiszti és vezérkari vizsgák nyelve német: az egységes vezérlés, vezénylés és belszervezet kivánalmainak eleget tettünk. Ha a *főlvételi és első tiszti vizsgák* is kizárólag németek, ha a magyar ifju a katonai tudományokat, mint tanoncz, csak német nyelven hallgathatja és tanulhatja: akkor a magyar tiszt elem a közös hadsereg s részben a honvédségre nézve is már a tisztjelöltség-nél elveszett. De a bécsi hadi tanács határozottan ezt akarja; a magyar elemet lehetőleg leszorítani a tiszt pályáról: ez a főczél. Kitünik abból, hogy egyetlen fensőbb katonai tanintézetet nem akarnak állítani Magyarországon a közös hadsereg számára, noha ez az iskola is sült német lenne, mint az osztrák katonai intézetek. És csak annyiban nyujtana némi helyi előnyt a magyar elemnek, hogy fensőbb katonai ismereteket német nyelven — Budapesten is szerezhetne s nem kellene minden katonai bölcsességért Ausztriába költöznie.

Az irtó hadjárat a magyar nemzeti haderő ellen a tanintézetekben kezdődik s a rendszer minden fokán végig haladva, végződik a parancsnokságoknál. A közös hadsereg főhad- és katonai parancsnoki állásain egyetlen magyar tábornokot nem találunk, mióta Szapáry László gr. nyugalomba lépett. De pardon! Edelsheim-Gyulai b. tábornagy magyar mágnás lett. E magas polczra csak osztrák és délszláv főtiszteteket érdemesítenek. Nagyon természetes, mert abból a 4% magyar tisztből — a honvéd tábornokokat leszámítva — alig jut egy-két ember altábornagyi s tábornagyi rangra. Habár az elenyészőleg csekély magyar tiszt

létszám a sorrend szerinti előléptetésnél fokozatos rangemelkedésben részesül is: de a fensőbb parancsnokságokra való alkalmazásnál 100 főtsízt közül négynek minél kevesebb hely jut.

A magyar nemzet látja és tapasztalja, hogy katonai kormányunk egyik vezérelve megakadályozni, hogy a magyar harci erő kifejlődhessék s megillető helyét elfoglalhassa a hadseregben. Köztudomású dolog, hogy e végzetesen hibás katonai politikát a magyar kormány hű támogatásában részesíti s a mindenható Tisza miniszterelnök egy komoly lépést nem tett e magyarelles rendszer megváltoztatására. És a kormányférfiak mégis indolentiával, sőt hazafiatlansággal merik vádolni a nemzetet, hogy visszahuzódik a katonai pályától, melyet maga a kormány mesterségesen elzár előle. Az egyévi önkéntesekből tiszti rangot nyerő osztrák ifjak száma ötven-hatvan perczenttel nagyobb a magyar ifjakénál. S azzal vádolják intelligens fiatalságunkat, hogy még az egyévi önkéntesség előnyeit sem igyekeznek kizsákmányolni s nem tolong tömegesen a tiszti pályára. A hadsereg közszellemét kormányaink oly irányban képezték ki, hogy közös, de oly értelemben legyen közös, mely egészen osztrák s a magyar nemzeti szellemnek határozottan ellensége.

Még háborúnk se volt: e boldogtalan katonai politikának máris megadták az árát; mert a magyar ifjuságnak az osztrák katonai tanintézetekben azon alapítványi helyek sem kellenek többé, melyeket törvényhozásunk nagy ösztöndíjakkal dotál. 1882-ben az új magyar alapítványokra kiírt pályázat oly csufos fiaskót vallott, hogy pályázók nem jelentkeztek kellő számmal s a jelentkezők között is sokat vissza kellett utasítani előkészültség hiánya miatt! Ezen sikert egyenesen az osztrák katonai nevelésnek köszönhetik. Most már hiába fizeti dúsan a magyar kincstár a hazafiakat; pénzért sem kell nekik többé a tiszti rang. Megdöbentő hanyatlása a magyar katonai erényeknek! De ne csodálkozzunk rajta; mert a katonai erény nem egészen természeti adomány, hanem folytonos és szigorú gyakorlat eredménye. Ha elcsigázzák nemzetünk szívében a harci kedvet, ha a rossz rendszer és rosszakarát elriasztják a magyart attól, hogy katonai erényeit képezhesse: akkor lassankint elenyésznek azok. Az osztrák katonai centralismus diadalt ül — nem a muszkán, hanem nem-

zetünk harczy erényein. De nem tudom. kivel verik majd meg a monarchia ellenségeit. A hibás rendszer balkövetkezményeit ma, midőn háborús szelek kezdenek fújni, a bécsi hadi tanács is észlelgeti. Hogy a magyar embert elidegenítették a tiszti pályától, ennek keserűn megadhatják az árát; mert egy 1882. évi októberben kelt kormányrendeletben következő hivatalos beismerést olvasom: »*A rendelkezésre álló nyugállománybeli és a szolgálaton kívüli viszonyban lévő tisztek a haderőnek legszorosabb tiszti szükségletét sem fedezhetik mozgósítás esetén s az előrelátható hiány pótlására nincs semmi tartalék. Ezen ügy a közös hadseregben, valamint a honvédségnél, különösen a magyar honvédségnél fenálló viszonyok miatt, az általános mozgósítás tényleges bekövetkezésénél (azaz a bekövetkező háborúban) a csapattisztek állományában kártékony apadás fog mutatkozni.*« Mindezeknél fogva a magyar kormány kísérletet tesz arra, hogy a hadseregtől már bucsut vett tiszteket a jövő háború esetére visszanyerje a hadseregnek. Bármily hazafias a cél, jelenlegi kormányunk nemes törekvését siker nem koronázhatja. Az a politika, mely a magyar értelmiséget kiűzi a hadkötelékből, soha vissza nem fogja oda terelni azt. Hiszen az alapítványi pályázat megmutatta, hogy tiszti rangra az a magyar sem vágyik, a ki még nem ismeri e vidéket. Mennyivel kevésbbé sovárog vissza az, ki már egyszer adieut mondott neki!

* * *

Pedig hogy mily fényes katonai tulajdonságok rejtőznek nemzetünkben, melyek elfojtva, taposva bár kiemelkednek az osztráknak nevelt hadseregből, azt honvédségünk a miskolci hadgyakorlaton is bebizonyítja. Ha elfelejtették 1849-ki győzelmeinket: ott van az 1881-diki csata, melyet a **magyar honvédség** döntött el azzal, hogy Sashalmot nem kevesebb hősiséggel, mint hadi fortélylyal hatalmába keríté s a déli hadsereget megsemmisíté.

A miskolci hadgyakorlat legnagyobb próbája volt az 1867. év óta ujjíateremtett osztrák-magyar seregnek. Itt is a magyar honvédség aratta a pálmát. A jelenlévő idegen tisztek közt az oroszok voltak azok, kik mohó kíváncsisággal lépten-nyomon

kövezték a magyar honvédek tetteit és láthatták nem azt, mit tud a magyar, hanem azt, mily hatalom lehetne a magyar haderő, ha annak teljes kifejlődését egy előítéletes, téves katonai politika nem akadályozná. A két hónapig képzett honvéd gyalogság csodákat művelt, a hat hónapig képzett honvéd lovasság Európa föltétlen elismerését vívta ki. De a mai kormányrendszer alatt honvédségünk is pusztulásra van kárhozthatva. Ugy látszik, hogy itt mindennek, a mi életképes, ki kell veszni menthetetlenül. Honvédségünk évről évre fogy. Annak kötelékéből époly sietve menekülnek a magyar tisztek, mintha ez is közös hadsereg lenne, mintha a levegő a magyar honvédség körében évről évre jobban azonosúlna amazéval. Ugy is van. A közös hadsereget jellemző hibák nagy része áteszi magát honvédségünkbe; megrontja annak magyar nemzeti szellemét és erejét; a mit a bécsi hadi tanács könnyen elérhet; mert a magyar honvédség tartaléka és kiegészítő része a közös hadseregnek; és a törzs hibáit öröklük az ágak, ha külön ojtványról fakadtak is. Honvédségünk a nemzet katonai erejének méltó képviselőjévé nem nőheti ki magát; a fa nem nőhet az égbe, mint a német mondja. Ezt biztosítja először közös hadügyi organizmusunk, mely lehetővé teszi, hogy a bécsi hadi tanács a magyar honvédség kormányzatára oly tábornokokat s főtiszteteket vezényeljen át a közös hadseregből, kik az irányadó katonai politika hívei. Ezzel a magyar honvédség sorsát már eldönthetik.

De hogy se taktikai, se stratégiai jelentőségre ne vergőd-hessék: a katonai szervezkedés alapformáit, melyek világszerte egyedül helyeseknek ismertetnek, megtagadták tőle. Honvédségünknek nincsenek sem ezredei, sem hadtestei. Hanem dandáronkint vagy hadosztályonkint beosztják a közös hadseregbe, hogy azzal együtt arasson diadalt vagy — szenvedjen vereséget. Pedig az 1868. XLI. t.-cikk, mely a honvédségről szól, annak hadtestekben való szervezését nem zárja ki, sőt föltételezi. De a miskolci hadgyakorlatokon is bebizonyult, hogy komoly háború esetén vezérleti késedelmek és bonyodalmak kikerülhetetlenek lesznek, ha a magasabb honvéd hadparancsnokságokat és törzseket közös hadseregi és honvédtisztekből vegyesen alakítják. Mert ez esetben a szolgálat hivatalos nyelvének is vegyesnek, magyar-

nak és németnek kell lennie egy és ugyanazon parancsnokságnál, mely idejének egy részét arra fogja pazarolni, hogy a csatatűzben németről magyarra s magyarról németre fordítson. Pedig itt a jelentéseknek és intézkedéseknek villámgyorsan kell történniök, különben a gramatikai gyakorlatok közben elveszhet az ütközet. A harc vezetését ily mesterséges akadályokkal megnehezítenünk nem szabad. A kinek legcsekélyebb fogalma van a hadvezérlet-ről, beláthatja, hogy a honvédségnek hadtestekké alakítása már e szempontból is égető szükség. Ah! De ettől Isten ments! mert a hadtestekben egyesült magyar honvédek túlvitéznek lehetnének s valamiképp meg találják verni az ellenséget s megvédik a trónt, a monarchiát és Szent István birodalmát. A honvédségi hadtestekben a magyar katonai erők kifejezésre juthatnak s a közös hadsereget túlszárnyalhatják. Főleg azért nem kapott honvédségünk mindez ideig műszaki csapatokat és tüzérséget; noha már Kuhn b. a volt közös hadügyminiszter olyformán nyilatkozott, hogy neki semmi aggodalma nincs a honvéd tüzérség ellen, csak ne tőle kérjék rá a költségeket. Tüzérségünk különben is elégtelen s a magyar fiuk ágyúk kezelésére is alkalmasok. Sok végzett technikusunk van, kiknek tudománya megfelelő állások hiányában tengődik: ezekből kitünő tüzértisztek válnak. De a hadsereg hibásan felfogott egysége követeli, hogy a honvéd dandároknál s hadosztályoknál közös tüzérség működjék.

Ha a nemzet katonai dicsvágya és tehetségei a közös hadseregben megfelelő tért nyernek: akkor a honvédség fejlődése iránt nem tápláltunk volna oly fényes reményeket s annak mai állapotával talán kibékülhetnénk. De miután a közös hadsereg szellemében és szervezetében egységes osztrák táborra neveltetett, a honvédség pedig minden vezérkar, műszaki csapatok, tüzérség s harczkész szervezkedés nélkül maradt: nemzetünk az alkotmányos talajon sehol sem talált magának oly tért, hol katonai erejét teljes virágzásra művelhette volna, hogy megmutathassa, mi különbség van a hajdani osztrák s a mai osztrák-magyar hadsereg között. A honvédségi félintézmény iránti hidegülés főleg abban nyilvánul, hogy a tisztek hadkötelezettségi idejük letelte után tömegesen hagyják ott a honvédséget s helyöket új tisztí erők nem pótolják. A Ludovika Akadémia különben gyöngye szerve-

zeténél fogva is oly sajnós állapotba jutott, hogy kellő képzettséggel bíró hallgatókat évről évre kevesebbet fogadhat kebelébe. Kezdetben, midőn a honvédségnek még varázsa volt, sok intelligens elem került a Ludovika-Akadémiába; de később, midőn a honvédség fejlődése megakadt, a közös hadsereg kiválogatta a hadkötelesek javát; az alkalmasok száma különben is ijesztő mérvben csökken; sőt a honvédség ujonczozására az évi 370,000 hadkötelesből a tizezer ujoncz sem telik ki: a Ludovika-Akadémiába önként jelentkezőkből sem telt ki többé a kellő hallgató létszám és a *csapatokból kell bevezényelni tisztí tanfolyamra a hadköteleseket*; persze a tisztképzésre szükséges előtanulmányok nélkül. Így jutott aztán a honvédség oly szomorú helyzetbe, hogy mozgósítás esetén több mint kétezer tiszt hiányával kell csatákra szállnia.

De a magyar katonai erő s ezzel együtt a monarchia véderéjének hanyatlása még nincs befejezve. A sülyedés koronáját az teszi föl, hogy maga a magyar nemzet pusztul; a nemzet fogy, törpül és koldusodik a mai kormányrendszer alatt. Ezért fogy, törpül és koldusodik a magyar haderő. Köznyomor és közerkölcstelenség a mai kormányzat sötét bélyege. Ama két baj miatt a katonai szolgálatra alkalmas ifjak száma évről évre fogy; a hivatalos corruptió miatt a harczképes, erős ifjak jogtalan menekülése a véradó alól mindinkább növekszik. Évenként 350—370 ezer embert soroznak nálunk. Ebből a közös hadsereg 45 ezer ujonczot kap. S a honvédségnek az a panasza, hogy neki már csak a salakja jut, sőt 10 ezer alkalmas ujonczot már nem is képes abból a háromszáz ezer ifju tömegből kiválogatni! Miután 1869 óta közvetlenül a honvédségbe sorozott katonáink succesive távoznak a hadkötelékből s helyöket alkalmasok hiányában nem pótolhatjuk: nagyon természetes, hogy a honvédség hadi létszáma évről évre csökken: 1879 végén még 160 ezer honvédünk volt; ma nincs több 130 ezernél.

A Tisza-miniszterium politikáját fölösleges bírálnunk, hogy e kormány alatt a magyar nép fogy ugyanakkor, a mikor Ausztria népessége emelkedik: ez a végítélet, mely ellen nincs fölebbezés. De ha népszámunk fogy, Ausztriáé pedig emelkedik, 370 ezer hadkötelesből pedig 55 ezer erőteljes ujonczot sem tudunk elő-

állítani: nagyon természetes, hogy a magyar ezredeket s honvédzászlóaljakat magyar vérből kiegészíteni évről évre nagyobb feladat lett. Mig végre 1882-ben elértük azt az időt, hogy a Tiszakormány öt magyar ezred keretét nem képes többé hazai ujonczokkal betölteni s 17 magyar zászlóaljat Ausztriába visznek, hogy ezred nélkül ne maradjanak; mert a vagyonosodó Ausztria népszámban folyton növekszik s új ezredeket képes állítani, melyek az elkopott magyar ezredek árva zászlóaljait kebelökre zárhatják. A területi hadrendszert még életbe sem léptették, máris a legoktalanabb módon felforgatják. De itt nem az a főbaj, hogy hazánkfiaint osztrák ezredbe sorozzák, hanem az ok, a miért ezt teszik: a magyar nemzet anyagi és erkölcsi sorvadása. Az a politika, mely itthon koldussá és nyomorékká teszi vagy kivándorlásra kényszeríti a honpolgárt; az a kormányrendszer, melynek kenyerere a corruptio s ép azért a hivatalos visszaéléseknek az ujonczozásnál is szabad kezet biztosít, — legalkalmasabb sirásója a nemzet katonai erejének; de a monarchiának és trónnak sem oszlopa.

A bécsi hadi tanács katonai politikáját már a háború előtt bukottnak tekinthetjük sok más hibáin kívül főleg azért, mert a magyar nemzetet katonai nyers anyagnak használja fel harczy műhelyében s nem törekedett oly hatalmas fegyverre alakítani, melytől minden ellenség retteghetett volna. A magyar kormány politikája pedig kezére játszik ezen abderita bölcseségnek s a magyar harczy erő sorvasztására sikeresen közreműködik. Metternich s utódai ily politikával buktatták meg a habsburg uralmat Német- és Olaszországban. Vigyázzatok alkotmányos miniszterek! hogy kormányotok alatt a trón és a monarchia hasonló veszélyeknek ne legyen áldozata, mint az osztrák absolutismus alatt.

A régi osztrák kormányok minden üdvös katonai reform szükségét vesztett csaták után látták be. Jöhetnek idők, mikor újabb szerencsétlenségek arra is megtanítják a bécsi hadi tanácsot, hogy a magyar haderő teljes kifejlesztése, tartaléksereg teremtése, a területi rendszer minden követelményivel együtt, s az Oroszország elleni védintézkedések kikerülhetetlen rendszabályok a monarchia biztosságára. Csak hogy ezt sokkal üdvösebb belátni

s életbe léptetni, mielőtt »Hannibal ad portas«. Tanuljunk már egyszer derekasan szervezkedni a katasztrófa előtt s Bécsben hódoljanak meg a józan katonai politika törvényeinek, mielőtt azokat újabb tartományveszteségek diktálnák hadi kormányunkra. Mert jaj annak, a kit késő bánat ér!

Ha az alkotmányos monarchia a megbukott »Ausztia« nyomdokin halad s minden üdvös katonai reformot csak akkor fogad el, miután az ellenség megtanította rá; ha nekünk is vesztett csaták kellene arra, hogy a hibásnak bizonyult osztrák hadügyi rendszerrel szakítsunk: még mindig lehet kilátásunk, hogy a bécsi hadi tanács az említett gyökeres újításnak szükségét lassanként el fogja ismerni, de lassanként elfogy a monarchia is s nem lesz kinek számára a többé nem perhorreskált reformokat életbe léptetni.

Kik felelősek a jövő háboru sorsáért?

A hadsereg közszelleme.

Ha hadseregünk szervezete, közigazgatása, taktikája és stratégiája a tökély magaslatán állanának, ha védműveinkben, vasutainkban semmi hézagot nem tapasztalnánk: kérdés, megvan-e hadainkban az a *szellem*, melyet I. Napoleon a hadsereg isteni részének nevezett, mely egykor szavoyai Eugént a török ellen, a francia köztársaság hadait Európa ellen, a porosz sereget Ausztria és Franciaország ellen diadalra segítette? Alkotmányos kormányaink gondoskodtak-e arról, hogy a monarchia történeti hivatásának megfelelő kül- és belpolitikájokkal lelket öntsenek a fölfegyverzett népekbe? Hol vannak a nagy eszmék, miket 1867 óta hadseregünkbe oltottak, hogy végre tudja a magyar és az katona, miért kell neki dicsőségesen élni, meghalni, harcolni és győzedelmeskedni? A régi osztrák hadsereg vereségének egyik főoka volt, hogy nem dicsekedhetett azzal a jó szellemmel, azokkal a politikai vezéreszmékkel, melyek ellenségeit lelkesítették. A rossz kül- és belügyi kormányzat már a csata előtt elkészítette a hadsereg bukását az által, hogy elfelejté megtanítani a hadfiakat a fővezértől az utolsó bakáig arra, mi politikai hivatása van e monarchiának és hadseregének. A hadsereg jó szellemét pedig csak a politikai missió tudata adja meg. A porosz katona tudta, hogy ő a német nemzet egységéért és dicsőségéért harcol, az osztrák és a francia katona csak annyit tudott, hogy neki a császárért kell vérét ontania; sok magyar ember az osztrák seregben pedig úgy volt meggyőződve, hogy midőn a poroszra lő, önnön hazája ellen harcol. Az osztrák sereg egy része a fennálló államnak nagyobb ellensége volt, mint Poroszországnak. Ily táborral

győzni még akkor sem lehetett, ha fegyverei hátultöltők s vezetése kifogástalan; mert hiányzott benne »az isteni rész.«

Minél polyglottabb valamely hadsereg: annál nagyobb szüksége van egyesítő vezéreszmékre, melyek a különböző ajku katonaságot egy célban, egy gondolatban forrasztják össze. 1866 után az alkotmányos alapokon szervezett monarchiának politikai hivatása oly világosan kijelöltetett, hogy kormányaink azt egy pillanatra sem teveszthették el. Monarchiánk szabadságát és függetlenségét az Oroszország vezetése alatt támadásra készülő panszlávizmus ellen biztosítani: ez képezte politikai missiónkat. Ezt megértette volna minden magyar, minden német katona, minden józan szláv, ki az orosz lengyelek sorsára jutni nem akar. E nagy európai küldetésünk teljesítésében diadalra vezetni hadseregünket s a művelt emberiség közszabadságát mindinkább fenyegető északi kolossust győzelmes csatákkal természetes határai közé szorítani vissza: csak ez lehetett az egyedül nagy cél, melyért monarchiánk hadserege rajongó lelkesedéssel, isteni szikrával kebelében száguldott volna a Visztula partjain Varsó felé.

De a mi bölcsek kormányaink a monarchia politikai küldetését eljátszva, szövetkeztek Oroszországgal s azon célra szervezték, tanították hadseregünket, hogy a salonikii kalandért lelkesüljön, verekedjék a bosnyákkal, albánnal, — és tartson az oroszától. Igen. A mi külpolitikánk 1867 óta a mai napig olyan volt, mely az Oroszországtól való félelmet olthatta volna hadseregünk bátor keblébe. Andrassy külügyminiszter és Tisza miniszterelnök nyíltan hirdették, hogy az *Oroszország elleni háboru nagy szerencsétlenség lenne monarchiánkra nézve; mert az egy hosszú, nemzedékeken át tartó küzdelmet jelent. Andrassy a magyar delegatio egyik titkos albizottsági ülésén úgy nyilatkozott, hogy »ha a magyarok ki nem tudnak békülni azon eszmével, hogy Oroszországgal baráti szövetségben éljenek: akkor jobb lesz mielőbb visszamennünk Ázsiába; mert itt meg nem élhetünk«!* Igy nevelték minisztereink a hadsereget az Oroszország elleni háborura. És úgy tettek, a miként beszéltek. Képzeltük, hogy mily hatással lehetett hadseregünkre, midőn a bosnyákok ellen 273,000 embert mozgósítottak. Pedig az ellenfél nem rúgott 20,000 emberre. Ennél a hadjáratnál ismét nem tudta hadsere-

günk, hogy miért harczol; nem lebegett előtte semmi magasztosabb eszme; semmi dicső politikai missió nem gyújtotta lángra katonáink kebelét; mert az agyontiport törökön diadalmaskodni még a katonai dicsőségnek sem képezte méltó feladatát. Hadseregünk sem a politikai célért, sem a stratégiai eredményért nem lelkesedhetett, noha a Mária-Terézia rendért sokan folyamodtak. Ha az occupationalis háboru fárasztotta csapataink különben sem magas röptü szellemét: mennyivel csüggesztöbben hatott hadseregünkre azon kislelkü politika, melyet külügyi kormányunk a délszláv lázadás alatt a perfid Montenegró iránt tanusított. Minden baka tudhatta, minden huszár érezhette az orosz szövetségi politika azon gyászos eredményét, hogy Bécsben és Budapesten föltétlen respectussal viseltetnek az északi kolossus iránt; Ausztria-Magyarország gyöngélkedik s nem érzi magát elég erősnek az Oroszország elleni háborura.

A hadsereg magyar elemeiben megbénították a jó szellemet; mert a rosz politikával és rosz szervezéssel elfojtották nemzetünk katonai erőit. Az orosz szövetségi politikával s annak következményeivel lankasztották az egész hadsereg közszellemét.

Mig Bismarck és Gorcsakoff megmutatták, hogy az állam történeti hivatásán alapuló, jó külpolitikával lelkesítő eszmét adhatnak és diadalokat szerezhetnek a hadseregnek: addig monarchiánk vezetői nemzetközi missiókat eljátszó rosz külpolitikájokkal megtagadták hadseregünktől a csatára lelkesítő eszményt, s összetörték katonáink lába alatt a biztos politikai alapot, mely a harczy győzelemnek záloga. A ránk támadó orosz hadakat fanatizálja azon tudat, hogy a panszláv világalomnak egyik ellenségét — a törököt — már letiporták; meggyöngítették a másikat, Ausztria-Magyarországot, s most ennek romjain kell nekik az összes szláv világot meghódítaniok. Jól végzett munka után mindenki kettőzött buzgalommal fog újabb munkába. *A mi hadseregünk lobogó tüzét már előre mérsékli a hagyományos érzés, hogy itt a katona ismét ama nagy hibák jóvátételére van hivatva, miket a rosz politikusok elkövettek; a hadseregnek ismét oly ellenségeket kell megvernie, kiket a miniszterek tévedései a monarchia veszedelmére nagyra növeltek.*

A bosnyák felkelőkön aratott diadalokat sem tekintheti

hadseregünk egyáltalán gradus ad parnassumnak, azaz a muszkán aratandó győzelme előjátékának.

Mi lelkesítse tehát hadseregünket a jövő háboruban? Mi Őnthes belé szellemet iszonyu küzdelmeire? A mai viszonyok közt, a jelenlegi kormányok alatt bizony semmi más, mint azon traditionális állapot, hogy a haza, a trón, a monarchia ismét veszélyben vannak! Tessék menteni. Bármily megragadó lenne is a közveszedelem élénk érzete: van ennél sokkal lélekemelőbb helyzet is; ha például a monarchiának ellenségei forognának oly veszélyben, a minőben mi forgunk. A kényuri Ausztria többnyire így szólott katonáihoz: a birodalom veszélyben van; legyetek nagyok a szerencsétlenségben. Győzedelmeskedjete a trón ellenségein! Az alkotmányos Ausztria-Magyarországtól megvárhattuk volna, hogy nem fűjja a régi nótát, hanem így szól katonáihoz: »Fiaim! a haza *ellenci* veszélyben vannak. Jó politikánkkal oly helyzetbe sodortuk őket, hogy győzelmek biztos. Előre!« Ily politika önt lángszellemet a katonába, mely előtt az ellenség meg nem állhat.

Az osztrák-magyar sereg sokkal jobban tudna hevülni, ha már egyszer, nem a haza, hanem az ellenség veszélyén lelkesedhetnék! Ha felséges uralkodónk megjelen népei közt; a kormány kijelenti, hogy a veszély nagy: a népek minden áldozatra készek; a hadsereg, mint eddig, ezentul is meg fogja tenni kötelességét; de csupán a veszély sugallta lelkesedés elég lesz-e arra, hogy Oroszországon diadalmaskodjunk is: ezt nem merném állítani, annyival kevésbbé, mert súlyos helyzetünkbe magok a monarchia vezetői taszítottak bennünket. Szelet vetettek, hogy vihart arassanak.

Régi törvény: *a milyen a kormány politikája, olyan a hadsereg szelleme*; nem rosszabb, de semmivel se jobb; s ezért szemrehányás a hadsereget soha nem érheti. A katonai tábor lelkületéért alkotmányos államokban a miniszterek és képviselőtestületek — nálunk kivételesen a bécsi hadi tanács is — felelősök.

A külpolitikának minden lényegesebb mozzanata villanyfolyamként hat vissza a hadseregre s átjárja annak egész idegzetét; főlemeli vagy lesújtja, a mint jó vagy hibás az állam külügyi vezetése. A harcztéri bukásért a hadsereget magát felelőssé

tennünk nem lehet; miután a külpolitika diadala vagy veresége már háboru előtt eldönti: győzhet-e a hadsereg vagy nem? S ha már az absolutista Ausztria hadserege Königgrätz előtt megérezte a Schleswig-Holsteinnal elkövetett nagy politikai hibát: mennyivel fájóbban érzi mai hadseregünk a muszka-szövetségi politika súlyát s végzetes következményeit! Hogy Bosznia keleti Velenczénk lehet: e veszélytől a hadsereg épügy tarthat, mint a népek. Pedig a sadowai vereség emléke, daczára minden custozzai győzelemnek riasztólag hat katonáink szívére.

Rosz belkormányzat — levert közvélemény.

Épöly közvetlenül s még maradandóbban átjátszik a belügyi politika a hadsereg életébe s nálunk döntő hatással bír a háboru sorsára. A közgazdasági viszonyoktól függ, vajjon élet-erős elemek alkotják-e harci táborunkat s képesek-e katonáink a háboru fáradalmaival és szenvedésivel győzelmesen daczolni? Pénzügyi viszonyoktól függ, föl van-e szerelve hadseregünk tökéletesen az utolsó gombig, nem a Leboeufök állítása szerint, hanem katonai raktárak tartalma szerint s a legujabb hadtani vivmányoknak megfelelőleg; vannak-e strategiai vasutaink, erődítményeink, hadi kincsünk arra, hogy a vérmezőn tisztességesen elláthassuk a küzdő népeket? A közigazgatástól függ, hogy a hadköteleseket, ujonczokat és tartalékosokat, hadszervonatokat, élelmet, lovakat minden hiány nélkül villámgyorsan előállíthassák és szállíthassák a vasutak. Belügyi administratiótól függ, sikerrel működnek-e a külföldi emissariusok a különböző ajku honpolgárok körében; háboru esetén nem kell-e félnünk belmozgalmaktól? És a külpolitikán kívül a belkormányzattól függ, hogy mily hangulattal vonulnak a tartalékosok és szabadságolt honvédek zászlók alá, mily szellemmel harczolnak a trónért és hazáért? A mai hadsereget többé nem zsoldosok, hanem népek és nemzetek alkotják. *A milyen a nép közvéleménye, olyan a hadseregé;* a mily szellem lelkesíti a házi tűzhelyén a honpolgárt, oly szellem lengi át harci tűzben a katonát.

Azért mindazon kormányok és miniszterek, kik e monarchia két államában a belügyeket vezetik, mindazon parlamenti több-

ségek, melyek a miniszteriumokat támogatják, felelősök a jövő háboru eredményeiért; a trónnak és a népeknek épannyi felelőséggel tartoznak ők, mint a külügyminiszterek vagy a hadügyek vezetői.

Ausztriában a nép vagyoniilag s fizikailag fejlődik, a hadkötelezettségre alkalmasak száma nem hogy csökkenne, sőt annyira emelkedik, hogy Ausztria új ezredeket képes előállítani. Ez az osztrák miniszterek érdeme; noha az ujonczozások ott is sok visszaélést mutatnak, különösen Galiciában. De hogy a magyar nemzet vagyoniilag s fizikailag pusztul, hogy nálunk a hadkötelesek kivándorolnak s a magyar katonai erő annyira csökken, hogy közös hadseregi jutalékunkat alig bírjuk már kiállítani, a honvédség évenkénti kiegészítésére pedig gyöngye ujonczokat sem kap kellő számban: ezért a magyar kormányt s annak közgazdasági politikáját tesszük felelőssé, mely Magyarországot koldusbotra, azután rabszolgaságra juttatja. Oroszország világhatalmi politikáját senki sem mozditja elő jobban azon magyar kormányoknál, melyek nemzetünket elszegényítik s fajunk szaporodásának útját állják. E politika biztosan orosz és nem osztrák rabigába vezet. *E politika a valódi muszkavezető politika.*

Vádoljuk úgy az osztrák, mint a magyar miniszteriumot, hogy daczára a magyar állam évi 300 millió, Ausztria évi 500 millió forint kiadásainak, az Oroszország elleni védintézkedésekre ugyszólván semmi nem telik. Mindkét állam háztartását oly mélyen belé sodorták a *deficitek* örvényébe, hogy a mi e monarchiának s a magyar nemzetnek első életföltételét képezi: az Oroszország elleni hadi készülétek a pénzügyi nyomor miatt szünetelnek. Azon stratégiai vasutakat, melyek nélkül Oroszország ellen gyorsan nem mozgósíthatunk; azon erődítményeket, melyek nélkül monarchiánk keleti része nyitva áll az orosz hadak előtt, még ma sem építhetjük fel; mert a deficit nem engedi. Tartalépuskánk, tüzérségünk ma sincs elég, a területi rendszer életbeléptetése, a hadsereg közigazgatási decentralisatiója, mi a gyors és pontos mozgósítás másik alapföltétele, nem foganatosítható; mert a deficit nagy. Békés időben az adókat oly magasra csigázták, annyi államkölcsönt szedtek fel, az adófizető népek anyagi erejét annyira igénybevétték, hogy mikor háborura kerül a sor s a vagyoni

áldozatokra legnagyobb szükségünk lesz: akkorra erőforrásaink kimerülnek s a népek áldozatkészsége megtagadja a szolgálatot. A jól rendezett államháztartás egyik alapföltétele a hadsereg harczkészségének. Königrätznél láthattuk, hogy a rosz pénzügyi politika, mely miatt a hadsereget kellő felszerelésben nem részesíthetjük, mily nagy mérvben oka a katonai bukásnak. S még e borzasztó példa sem volt elég arra, hogy kormányaink solid pénzügyi kezeléssel, rendezett államháztartással törekedtek volna monarchiánk jövőjét kultámadások ellen biztosítani.

Vádoljuk a Tisza-kormányt azon kardinális hibával, hogy hosszú uralma alatt elmulasztá a magyar állam hanyatló *közigazgatását* oly erős alapokra fektetni, melyek vészben, viharban rendületlenül megállhassanak s a haza ellenségeinek minden támadásával győzelmesen daczolhassanak. Közigazgatásunk oly pontatlan, részben oly corrupált, annyira nem ismeri a szigorú felelősség törvényeit, hogy békés viszonyok közt sem képes megfelelni az állam napi szükségleteinek. Hát még háboruban? Franciaország 1870-iki bukásának egyik főoka a francia közigazgatási szervezet rosszasága volt. Pedig mily büszke a francia nemzet a maga adminisztrációjára: míg nálunk maga Tisza miniszterelnök kénytelen bevallani, hogy nagy bajok vannak s közigazgatási rendszere dülő félben van. Tessék ily rendszerrel háboruba menni! A francia közigazgatás 1870-ben az első lökésre összeroskadott. Hogy a háboru kezdetén a hadügyi források kiapadtak, a katonai eszközök elégtelenek voltak s a francia csapatok a közrendetlenség miatt végtelen sokat szenvedtek: ezt a hivatalnoki felelősség hiányának tulajdoníthatjuk. S a háboru után Franciaország, a haza veszélyén okulva, első feladatának ismerte a közigazgatás újjászervezését. És nekünk az a sorsunk legyen, hogy a hazát elseprő veszélyek után tanulmányozzuk közigazgatásunk reformját? Mert előre aggódhatunk, *hogy a mi korhatag adminisztrationk az első csapásra össze fog omlani*, éppúgy, mint a francia császárságé. Óriás feladatok várnak háboruban a politikai hatóságokra. A mozgósítás főleg azok kezében nyugszik; mert a tartalékos és szabadságolt katonák nagy tömegét, több mint 300;000 magyar hadfit s a lovakat ők kötelesek 24 óra alatt előállítani. Ők tartoznak a hadi élelmet, a hadszervonatok-

hoz szükséges fuvart 11 nap alatt előteremteni. Ha ez pontosan meg nem történt, az egész hadi rend megbomlik s kezdődik a beláthatatlan harci zavar. Mozgósítás után a polgári adminisztráció feladata a hadsereg kiegészítésénél s ellátásánál első sorban közreműködni és pedig époly matematikai pontossággal, mint a mozgósításnál; mert minden késedelem, lelkiismeretlenség vagy tudatlanság a hadügyek kezelésében itthon — végzetes bonyodalmakat szülhet a táborban, melyeket a közigazgatási bizottságokhoz, belügyminiszterhez vagy országgyűléshez intézett főlebbezésekkel nem lehet jóvátenni. Háboruban minden közigazgatási hivatalnoknak, a maga miniszterének kell lenni; mert részben az ő vállain fekszik a háboru sorsa. A Tisza-kormány megtanította közigazgatási közegeit *ellenzék*et verni, de az *ellenséget* megverni sokkal nagyobb munka. Az általános mozgósítás nálunk mindjárt kezdetben nagy nehézségekbe fog ütközni s az ordre de bataille összetörhetik a mai közigazgatás kezében, még akkor is, ha, mint katonai körökben pengetik, a politikai hatóságokat minden hadügyi teendőkre nézve katonai törvények alá helyezik. Ez hevenyészett rendszerváltoztatás lenne. De háboruban minden rendszerváltozás bukott kísérletnek tekinthető. Franciaországban Sedan után még a császárságot is felforgatták s az államot fenekestől újjáalakították, még sem használt semmit, az országot nem menthette meg a capitulatiótól.

A kik azt hiszik, hogy a hazafiság fellobbanása vagy az orosz elleni halálos gyűlölet háboruban helyrehozhatja a békében elkövetett kormányzati hibákat, — ismét Franciaországra utalom azon nemes gondolkozókat. Mi nem gyűlöljük jobban az oroszot, mint a francia a németet; mi nem fogunk jobban hevülni jövő háborunkban, mint a francia nemzet hevült, midőn a császárság romjain fölemelkedve, 800,000 harczost állított csatasíkra s hónapokig ferfiasan küzdött a lehetetlenség ellen. És mégis minden hazafias buzgalomnak, minden nemzeti tűznek bukás lett a vége.

Vádat emelünk a Tisza-kormány ellen azért, mert az erkölcsi törvényeket nem eléggé tisztelő közigazgatásával nemhogy meghódította volna a nemzetiségeket a magyar állameszmének, hanem a haza kül- és belellenségeinek kezébe fegyvert adott,

hogy izgathassanak a magyar nemzeti uralom ellen. Az állam központi kormányzata oly hanyag, tehetetlen, a helyhatóságok közigazgatása, jó szervezet s vezénylet hiányában, oly hatálytalanul működnek, hogy a panszláv és dacoromán propaganda titkos orosz vezérllet alatt évek óta üzheti köztünk hazaáruló munkáját. A Tisza-kormány azt hiszi, hogy az egész nemzetiségi izgatás annyiból áll, a mit rövidlító szemeivel ő észrevett s több-kevesebb sikerrel üldözni megkísérelt. Pedig, a mit a miniszterek nemzetiségi lapokban olvasnak, egyházakban és iskolákban hazafias egyháztagok jelentéseiből elvértve tapasztalnak: e bajok *csak tünetei* a valódi állami betegségeknek. A népnek nem az a véleménye veszedelmes, a melyet kimond, hanem az, a melyet elhallgat. Majd ha kiüt a nagy háboru, melyet a nemzetségi agitátorok lapjaikban nyiltan a »leszámolás órájának« neveznek: akkor fog kitünni, mily sikerrel dolgoznak itthon békében, évek során át, a haza ellenei. Akkor derül ki, hogy administrálták a mi miniszterekink Magyarországot. Az áldott béke napjaiban mindezért, még a Pausz-féle rendszerért is, elvállalhatja a Tisza-kormány a felelősséget. De miként fognak a miniszter urak a háboru viharai közt felelni ázsiai közigazgatásukért. Erre nincsenek elkészülve.

Épöly kárhóztatást érdemel az *osztrák kormány* azon baklövéséért, hogy a galicziai ruthéneket kiszolgáltatta az orosz propagandának. Monarchiánk hadászatiilag épen azon a területen legvédtelenebb, hol a ruthének laknak. Józan ész szerint tehát legalább a lakosság hazafias érzületében kellett volna az orosz invazió ellen védfalat emelni. De egy kő erődítés nélkül hagyni keleti Galicziát, s ugyanakkor lakosait, a ruthéneket, Ausztriától elidegeníteni: ez is egyike azon abderita fogásoknak, melyek e monarchia kormányzásában századok óta honosak. És miért tette ezt az osztrák kormány? Mert a ruthén képviselők az alkotmánypárttal tartottak s a Taaffe-kormánynak a bosnyák politika továbbfolytatására minél több kormánypárti szavazatra volt szüksége. Az alkotmánypárthoz szító ruthéneket tehát minden áron meg kellett törni; mert ezeknek 15—20 képviselője a birodalmi tanácsban veszélyeztettt volna a Taaffe-kabinet csekély többségét s parlamenti lételét. Az eddig folyton loyalis galicziai ruthéneket így preparálták az orosz kormánynyal való összeesküvésre. Pedig

e nép csaknem harmadfél millő lélek, mely a San folyótól Czer-
noviczig úgy Magyarország, mint Ausztria előőrsét képezi Orosz-
ország ellen. S a lengyeleknek mindenekfölött érdekekben áll,
hogy ezen első védvonalunkat az orosz propaganda alá ne akná-
lassa. De az osztrák kormány parlamenti kortespolitikának fel-
áldozta a monarchia legvitálisabb védelmi érdekeit. Veszélyesebb
taktika még annál is, hogy a Tisza-kormány parlamenti többségét
a bosnyák politikára főleg nemzetiségi kerületekből rekrutálja s
a horvát képviselőkkel leszavaztatta a magyar nemzetet.

Békében nálunk minden tévedés megjárja a kormánypado-
kon; míg a háboru ki nem üt, a legnagyobb politikai hibák bü-
ntetlenül üzhetik kockajátékukat a népek sorsával. De felejtik a
miniszterek, hogy az erények a háboruban úgy nőnek, mint a
pálma saját terhe alatt: de hol az erényeket irtják, ott a harc
idején a hibák nőnek úgy, mint éjjel az árnyak, melyeknek
fedezete alatt az ellenséges hadoszlopok kényelmesen ráuk tör-
hetnek s meghódíthatnak bennünket.

*A mi belkormányzatunk méltó társa a muszkaszövetség
külpolitikának.* Ez is, az is, a moskovitáknak dolgozott kezökre,
akaratlanul bár, de kikerülhetetlenül. Kormányaink végzetes
politikája erőszakosan szakított nemzetünk s az egész monarchia
történeti hivatásával és készületlenül hagyott bennünket az élet-
halál tusára, melyet az északi kolosszussal meg kell vivnunk. S
hiába toborzottak össze a legveszedelmesebb eszközökkel *parla-
menti többségeket* hódító politikájok támogatására. Ezzel semmit
sem igazoltak, csupán azt, hogy a népek közönyösökké lesznek a
kormány tettei iránt, megszűnnek küzdeni a kormánypolitika s
annak napról napra fenyegetőbb következményei ellen s jelszavok:
Hadd jöjjön, a minek jönni kell; a miniszterek s a többség felelni
fognak mindenért! Guizotnak is majoritása volt, míg meg nem
szökött. III. Napoleonnal csak 13 ember állott szemben a szedáni
napig; Metternich csaknem félszázadig uralkodott; de politikája
következtében az oroszoknak kellett megmenteni Ausztriát a végfel-
bomlástól; politikai körökben ily hangokat pengetnek. Fata-

lismussal nyugszik meg az állampolgár az események változhatlan folyásában. Beatus ille, qui procul negotiis. A közügyek senkit nem lelkesítenek többé. Az ország s a monarchia életkérdései iránti érdeklődés kiháló félben van. Sokan a kétségbeeséstől kérnek tanácsot s azt mondják, a mit Quinet a második császárság polgáraival mondat: »A quoi bon aimer son pays? Miért szeressük a hazát? Miért viseljük a terheket és áldozatokat, miket a hazafiság követel, ha az ember egy vesztének indult nép körében él? Miért őrizzük meg erkölcsi érzékünket, mért legyünk szigoruan erényesek a végleges romlásban? Miért hasunk és tegyünk, mikor a bukás úgysis kikerülhetlen?« Három kormány — vélekednek mások — szláv közvéleményre támaszkodva csinálta a muszkaszövetségi politikát annak minden következményeivel együtt. A ki főzte, egye meg. A ki vészbe sodorta az országot, mentse meg, ahogy tudja. Bármí jőjjön, rosszabb alig érheti a nemzetet a mai sülyedésnél!

Mit használ tehát a Tisza-kormány örök majoritása? Megmentheti-e ily miniszterium parlamenti többségével vészben-viharban az országot, mikor politikájával a nemzet többségében a legszomorubb hangulatot ébresztette, s a honfui lelkesedés tőkéjét már a békében könnyelműleg eltékozolta? A többség megvan, a kormány rendületlenül áll. De mind a ketten mélyebben és mélyebben taszítanak bennünket a *katastrófa felé*.

Ausztriában a német közvélemény végletekre ragadtatja magát; a fennálló államrendért megszűnt lelkesülni; annak ép oly ellensége lett, mint előbb a csehek. A politikai pártharcz helyett a nemzeti s fajharczot hirdeti azon jelszóval, hogy a német elem existenciája megtámadtatott. Az osztrák kormány alapelve, mely szerint a cseheket ki kell békíteni s a szlávokat Ausztriában az állameszmének meg kell nyerni, kifogástalan politika, ha annak végrehajtását nem a német párt eltaszításával, hanem annak hozzájárulásával, nem a németeknek ellenére, hanem azoknak segélyével viszik keresztül. Az osztrák kormány előtt, midőn a nemzetiségek kibékítését kezébe vette, azon nagy eszmének kellett volna vezérsillagul világítani, hogy Ausztriát az Oroszország elleni háborúra, a monarchiát politikai hivatásának teljesítésére előkészítse. Ily szempontból az osztrák szlávok

meghódítása époly helyes, mint Bismarck taktikája, midőn a német birodalom egységét a partikularisták és katolikusok megnyerésével akarja a külellenségekkel szemben szilárdítani. Ily zászló alá az alkotmánypárt mérsékelt része okvetlen sorakozott volna. De Bécsben nem a nemzetiségek kibékítésére törekedtek, a csehek bevonulásával nem az állam történeti missiójára gondoltak: csupán azon silány czélt tűzte a kormány maga elé, hogy a bosnyák politikára s annak esetleg Saloniki felé folytatására parlamenti többséget hozzon össze. S miután e politikának az osztrák-németek tántoríthatatlan ellenségei: természetes dolog, hogy ezek ellen a hadjáratot az egész vonalon megindították; nemzetek békéje helyett nemzetek belháboruját idézték elő épen akkor, a mikor Oroszország támadásra készül ellenünk. Ez is ó-osztrák politika.

S a német közvélemény egy része Ausztriában azt dalolja: »Wo ist des Deutschen Vaterland?« másik része pedig az *állambukástól várja a szláv uralom végét* s programját szóról-szóra így formulazza: »A mai rendszernek vége vagy pénzügyi bukás vagy vesztett csata lesz. A dilemma borzasztó, de az osztrák-magyar történetből van merítve. A kormányzati rendszerek, melyek a mostanihoz leginkább hasonlítanak, ily katastrófákka szoktak végződni!« S miután Rieger uré a hatalom, Rieger pedig 1881. december 3-kán az osztrák képviselőházban nyíltan ki-mondta, hogy »Ausztria csak addig él, míg a szlávok akarják«: tehát mentsek meg a szlávok a birodalmat.

Ilyen a németek alaphangulata Ausztriában. Kálnoky külügyminisztert tökéletes Mensdorf Pouillynak tartják; a Taaffe-kormány aequale Belcredi-kabinet; a Tisza-kormány valódi magyar helytartóság; Bosznia annyi mint Velence.

Csak a szlávok körében tapasztalunk némi lelkesedést, nem az Oroszország elleni harczért, hanem a kormányhatalomért. Tisza Kálmán és pártja Magyarországon, a szlávok Ausztriában hiába lelkesednek; ők Oroszországot megverni nem fogják soha. Mert nincs eset az emberiség történetében arra, hogy a kik vészbe sodortak egy birodalmat: azon kormányok és miniszterek a veszedelmen valaha diadalmaskodtak volna.

Ausztria-Magyarország a katasztrófa küszöbén.

A jövő háboru dönteni fog e monarchia politikája és sorsa fölött. Jogosultnak tartottam tehát már a háboru előtt fölvetni a nagy kérdést: számíthat-e Ausztria-Magyarország biztosan arra, hogy Oroszországon diadalmaskodik? Mert a csaták sorsa nemcsak Isten, hanem az emberek kezében is van s Moltke az 1870-diki háboru előtt két évvel fényesen kimutatta, hogy Németország le fogja győzni Franciaországot. A németek bölcs példája nyomán ezentúl minden hatalomnak komolyan számot kell vetni magával, mielőtt harczra kelne; mennyivel inkább kötelessége ez az osztrák-magyar monarchiának, miután nekünk több csatát nem lenne szabad veszítenünk.

Ausztria-Magyarország sem politikailag, sem katonailag nem kész az Oroszország elleni háborura.

A muszkaszövetségi s boszniai politikával megrontottuk nemzetközi helyzetünket, veszélyeztettük stratégiai állásunkat, elhanyagoltuk a panszlavismus ellen szükséges védintézkedéseket. Hibás katonai politika s belkormányzati bűnök nem engedték, hogy az osztrák s magyar haderő egész nagyságában kifejlődhessék. Ezek miatt hadseregünk minden vitézségének daczára sem szállhatunk szembe Oroszországgal és frigyeseivel komoly aggodalmak nélkül.

Nem állítom én, mintha monarchiánk bukása a jövő háboruban már be volna írva a végzet könyvébe: de alapos számításaim szerint nagyon valószínűnek tekintem azt, hogy ha Ausztria-Magyarország mai helyzetében, mai külpolitikájával, mai véderejével, jelenlegi belkormányzatával, szóval mai hatalmi tényezőivel bocsátkozik az Oroszország elleni háboruba: el fogja veszíteni a csatát. A trón és népek újabb katasztrófának nézhetnek elébe.

Ha a bécsi kormányok s hadi tanácsok Solferino vagy Sadova előtt komoly számítástól nem borzadtak volna; ha III. Napolen ismeri politikai és katonai helyzetét a hadüzenet előtt: föltehetjük rólok, hogy vakon nem rohannak a veszélybe s bár nem is mindent, de sokat megmenthettek volna. Előre figyelmeztetni tehát a nagy veszélyre, melyben ma forgunk, hazafias kötelességemnek tartottam. Szolgálatot teszek a közügynek s a magyar nemzetnek, kit az orosz vész existenciájában fenyeget.

A mai viszonyok közt egy keleti Galiciában vívott nagy ütközet, melyet hadseregünk esetleg e' tene, végzetes következményü lehet nemzetünk jövőjére. Hogy tisztelt kormányaink a monarchia mindkét államában egyszerre összeroskadnak, hogy a közös és országos minisztereket hiveikkel és kormányrendszerökkel együtt egy nap alatt, mint katangkórokat seperné el a vihar: az a legkisebb szerencsétlenség, mely a trónt és népeket érheti. De a katonai katasztrófa s ez után a politikai katasztrófa! A legjobb esetet képzelem, mely ránk nézve a jelen európai viszonyok közt képzelhető. Fölteszem, hogy Németország egész erkölcsi s diplomai hatalmát latba vetheti javunkra, s közvetítésével, Krakót s Magyarországot egyelőre megmenti az orosz uralomtól. De nincs oly hatalom Európában, mely az orosz diadala esetére meggátolhassa abban, hogy *Bukovinát s Galiciát Lemberggel együtt magához ne ragadja*. Mellőzöm, hogy a czár Boszniából kiűzne bennünket s bevezényelné oda Szerbiát és Montenegrót. — Im! ez a legcsekélyebb veszteség, mely a mai kormányok által vezetett Ausztria-Magyarországot a jövő háboruban fenyegeti.

Ha az oroszok megvernek bennünket, Ausztria-Magyarország első felosztása lesz a panszlavismus napi rendje. S még Tisza miniszterelnök sem tudná bizonyítani, hogy a monarchia katonai határai szilárdultak s a magyar nemzet jövője újabb biztosítékokat nyert azzal, hogy a czár ezentúl egész a Kárpátok tövéig parancsol s a nagy szerb birodalom orosz védnökség alatt csakugyan megalakult. A szlavismus ily előhatolása nemcsak azt jelentené, hogy a felfoszlásnak indult osztrák-magyar monarchia napjai meg vannak számlálva, Német- és Oroszország a legelső alkalommal vagy összevesznek rajtunk s karddal vágják ketté a már megbontott gordiusi csomót, vagy lassanként megosztóznak

rajtunk, mint Lengyelországon és Törökországon osztakoztunk: hanem azt is jelenténé egyuttal, hogy a panszlavismus honfoglalása ezer éves magyar uralom után megkezdődik Árpád hazájában.

Pedig matematikai bizonyosság, hogy Oroszország diadalának legkisebb következménye Bukovina és keleti Galiczia elvesztése, s a nagy szerb birodalom alakulása. Ha pedig Németország nem lenne oly kedvező helyzetben, hogy az orosz követeléseket mérsékelhesse; akkor esetleges katonai vereségünket még nagyobb területi veszteségekkel kellene megfizetnünk. Északkeleti Magyarországot a ruthének¹ nemzetiségi elv nevében követelnék az oroszok. Erdély integritását megmenthetnők-e: attól függ, mily állást foglalna Románia a háboruban? Ha Románia a diadalmas orosz szövetségeseként lépne fel ellenünk, nagy kérdés, nem esnék-e Erdély egy része is áldozatul a háborúnak?

A monarchia s a magyar nemzet igen nagy veszélyek közt lebegnek. Aggodalmas helyzetünket nemcsak az Andrassy kormány óriás tévedéseinek köszönhetjük, hanem annak is, hogy az Andrassy visszalépte óta uralgó miniszterek és miniszteriumok nem voltak jobbak, mint az orosz-szövetségi korszak vezetői. Kormányaink a berlini szerződés óta a német szövetség megkötésén kívül semmi komoly határozó lépést nem tettek a mult hibáinak helyrehozására s azon vészes következmények elhárítására, melyek az oroszszövetségi politikából s az occupatióból támadtak. Andrassy Gyulának megvan az a szomorú elégtétele, hogy utódai képtelenek a rájuk maradt »kis feladatok« megoldására. Az pedig nem elég a mi üdvösségünkre, hogy az új miniszterek sutyomban Andrassyt szidják, elkövetett baklövéseit kárhoztassák s a ránk törő veszélyekért egy bukott minisztert tegyenek felelőssé, holott a mai kormányok tagjai közt alig akad egy szál miniszter, ki az Andrassy politikának részese, hive vagy buzgó támogatója ne lett volna.

Andrassy felelős a maga tetteiért, felelős azoknak elháríthatatlan következményeiért. De utódai ott a közös kormánysszen, a *Taaffe- és Tiszakormányok parlamenti többségeikkel együtt közösen viselik Andrassyval a felelősséget először azért, mert az orosz-szövetségi s boszniai politikát támogatták; másodszor azért, mert az innen származó orosz vész diadalmas leküzdésére nem*

¹ Az orosz invázió.

készítették elő a birodalmat. Politikájok sem a kül- sem a hadügyi kormányzatban, sem a belügyek terén nem állott a komoly helyzet színvonalán. A monarchia életerőit, a népek jó szellemét elnyomják, harczy képességeinket lekötve tartják. A helyett, hogy bonyadalmainkból, bajainkból a kibontakozásra utat törtek volna: rövidlátó kormányzatukkal tért nyitottak arra, hogy volt szövetségesök, Oroszország sikeresen megkezdhesse alattomos támadását délen és északon monarchiánk integritása ellen.

A jelenlegi kormánypolitika menthetetlenül Sedánhoz vezet benniünket.

A diadal útja.

De nem azért irtam e könyvet, hogy a jövő veszélyekkel bárkit is elrémítsek, hanem azért, hogy mindenkit tettere bátorítsak. Ne bukásunk előhírnöke, hanem ébredésünk tárogatója legyen az én hazafias intésem. Helyzetünket alaposan ismerni, a közelgő vihart előre látni, nem annyit tesz, hogy a kétségbeesés örvényébe vessük magunkat; sőt ez az egyedüli mód arra, hogy a katasztrófát kikerüljük. Mert azt öli meg a vész, a ki nem tudja, hogy veszélyben van. A ki elég bátor hibáit beismerni s előre látni a veszélyt, melyben forog, ha tettere kész és el nem csüggedt: nem veszhet semmi sors alatt.

Nagy és zivataros időknek nézünk elébe. A trónnak és nemzeteknek e monarchiában nagy elhatározásokra, nagy tettekre kell magokat szánniok haladéktalanul, ha el akarjuk háritani a bukást. Egy pillanatot sem szabad veszítenünk; mert nem tudhatjuk, mikor tör ránk a háboru, melyben élet-halál harcot kell vívnunk az északi kolossussal. Lehet, hogy a tavasz már egész Európát lángra gyújtja; lehet, hogy a diplomatia mesterfogásával egy, két évig, míg Franciaország hadszervezete elkészült, képes lesz visszatartani a fölfegyverkezett érdekek és hatalmak egymásra zudulását. De minél távolabb volnánk még a harcztól: nekünk annyi ezernyi hiba s mulasztás után, annál több a tenni valónk. Minél közelebb vagyunk a háborúhoz: annál gyorsabban kell cselekednünk.

Nem elég az, hogy az udvar körünkben időzzék; noha e szerencsének mindenkor lelkesedve örül a magyar. Nem elég, hogy a kormány magyar udvar- és főlovászmesterek kinevezését ajánlja a királynak; noha ez is hangulatot ébresztő kedveskedés

a nemzet jogos aspiratióinak. Az sem elég, hogy majd midőn a hadüzenetet megkaptuk, vagy a háború folyamában új kormányok lépjenek az ügyek élére nálunk és Bécsben s ezek próbáljanak szerencsét a sülyedező államhadjó megmentésére. Az sem elég, hogy nagyok legyünk a szerencsétlenségben s a magyar nemzet életét és vérét ajánlja meg a trón megmentésére. Ezek mind dicső és már sokszor tapasztalt dolgok. De a harcztan mai fejlődésében s az előre kiszámítható vésztenger közepette nem lenne képes a katasztrófát megállítani még azon fényes harczai tényező sem, melyet magyar lelkesedésnek hívunk. A mit a kormányok békében egy évtizeden át vétkeznek: a nemzetek legkitörőbb lelkesültsége sem képes mindazt egy nap alatt jóvátenni. Quid quid delirant reges, plectuntur Achivi. Megbűnhődí a nép is, de jóvá nem teheti.

Nagy elhatározások alatt tehát nem azt értem én, hogy a kormány a vész idején jobbra-balra kapkodjon s hivatkozzék az ősi erényekre, melyeket előbb rendszeresen elfojtott. *Hanem a trón, a népek és parlamentek közös egyetértéssel, közös akarattal határozzák el, hogy az eddigi vészhozó kül- és belpolitikával végleg szakítsanak s a legkisebb késedelem nélkül oly politikát inauráljanak, mely e monarchiát a panszlavizmus elleni háborúra villámgyorsan elkészíti.*

Mi legyen az a monarchia megvédésére irányuló új politika: a fentebb előadottakból önként következik. Nem nagy bűvészet kell hozzá kitalálni, miután a helyzet nyílt követelménye.

Mindenekelőtt az szükséges, hogy a monarchia vezérférfiai tisztában legyenek azzal: mi képezi tulajdonkép Ausztria-Magyarország történeti s politikai hivatását? Mert míg Bécsben azt hiszik s a magyar miniszterek Budapesten azt hitetik, hogy a mi politikai küldetésünk segíteni a moskovitáknak Konstantinápoly meghódítását s Oroszországgal szövetségbe, osztozni a Balkánfélszigeten; egyidejűleg pedig szláv hatalmat teremteni Magyarországból: addig monarchiánk folyton a bukás biztos lejtőjén rohan lefelé s meg nem áll, míg az alvilágba nem jutott. A javulásnak első föltétele tehát, hogy az udvar és a miniszterek még az orosz hadüzenet előtt belássák, hogy Ausztria-Magyarország politikai hivatása védel-

mezni a maga és Európa szabadságát Oroszország ellen. A mi pedig a Habsburg-ház hivatását illeti, az nem lehet más, mint a habsburg uralom alatt élő népek és államok missiója. Egyébiránt uralkodóink közül eddig II. Józsefen kívül senki nem szövetkezett az oroszszal Törökország felosztására; ő is keserűn megadta az árát e hibának s politikai végrendeletképen szóról szóra azt hagyta utódainak, hogy »*Ausztriának nem lehet szövetségben élni Oroszországgal.*« Ferencz József *Ő Felsége pedig a párisi szerződés egyik alkotója volt.* Bécsben tehát a dynastia traditói ellen szentségtörést sem követnek el, ha örökre letesznek az orosz szövetség és osztozkodás eszméjéről, mielőtt Oroszország *rajtunk* meg nem osztozott. Bécsben okuljanak már egyszer a mult rémítő tanúságain; okuljanak a slezvig-holsteini leczkén s ne ingadozzanak még ma is azon kérdés közt: szeret, nem szeret-e bennünket a muszka világ? Drága barátunk és szövetségesünk-e nekünk III. Sándor czár, vagy halálos ellenségünk? Keressük-e kegyét vagy készülünk ellene? Van-e kilátás a saloniki-i expedícióra, vagy északról jön az ellenség Budapestre? Itt az ideje, végét szakítani azon hagyományos tájékozatlanságnak, melynek Bécs annyi vereséget, annyi bukást köszönhet.

S ha egyszer belátták Bécsben, a mi Európában rég köztudomásu, ha belátták, hogy nekünk Oroszországgal kikerülhetetlen a háborunk: akkor egy pillanatig se késlekedjenek sorsunk intézői, hogy a védelemre szükséges lépéseket külpolitikában, katonai s belügyi kormányzatban megtegyék.

Félre kell löknünk nagy feladatunk utjából a sérelem azon szikláját, mely Európa felét, Angliát, Olaszországot, a portát s Romániát ellenségeinkké tette. A keleti hódítások esztelen tervéről le kell mondanunk. Hiszen, ha Oroszország megver bennünket, úgyis minden keleti hódításunk odavész. Ha pedig mi vernők meg az orosz, Keleten úgyis a mi befolyásunk s a mi érdekeink jutnának uralomra. A politikai alapot a jövő háborura tehát úgy készítsük el, hogy minden meglévő erőnket Északon az orosz ellen összpontosíthassuk. E célból *Bosznia és Hercegovina annexióját határozottan vissza kell utasítanunk, még akkor is, ha maga Oroszország ajánlaná fel s a portát nagy pressióval megnyerhetnők e boldogtalan cessióra.* Az annexió fokozná s

megörökítené mindazon nemzetközi s katonai veszélyeket, melyek az occupatióval járnak. Mig ha az occupált tartományokat visszaadjuk törvényes uroknak, a portának: Anglia és az olaszok politikai gyűlölködésének főokát megszüntetjük; esetleg Anglia baráti támogatására és szövetségére számot tarthatunk; Szerbia s Montenegro féken tartását s a nagy szerb politika elleni harczot Törökországra bizhatjuk délen, mig hadseregünk fent északon dönti el a keleti kérdést. *Boszniából minden katonánkat ki kell vonnunk és pedig addig, mig méltósággal s jövő diadalunk biztosítása végett eszélyből tehetjük, nem pedig akkor, mikor majd kipurancsolnak bennünket.* Hadd nyomuljanak be oda ismét a török hadak. Szerbia és Montenegro, ha mi megtiltjuk nekik, nem moczanhatnak a török uralom ellen mindaddig, mig a háboru köztünk s Oroszország közt ki nem tört. Bármily hősileg verekednének is a szerbek a török ellen Bosznia birtokáért: a keleti harczok eredményei fölött, mi fogunk dönteni a szerint, a mint Oroszországgal szemben viseltük magunkat.

Törökország a jövő háboruban minden körülmények közt rendelkezhetik annyi erővel, hogy Szerbia s Montenegro ellen ellen erős állást foglalhasson, ha mi legfőlebb 20,000 embert fölállítunk a zimonyi táborban. S ez esetben Oroszországot megfosztottuk azon rá nézve óriási előnytől, hogy minket Szerbiával s Montenegróval foglalkoztasson s legalább 150,000 — 200,000 emberünket lekösse délen.

Bosznia s Hercegovina feladása tehát életkérdés ránk nézve úgy politikai, mint strategiai szempontból. S e lépést meg kell tennünk, ha az Oroszország általi letiportatásnak nem akarjuk magunkat kitenni. Egy okos külügyminiszter, egy okos hadvezér sem tanácsolhat mást az uralkodónak. Törökország szövetsége pedig lehetővé teszi, hogy haderőnket ne legyünk kénytelenek megosztani, mint 1866-ban. Ha Boszniát meg akarjuk tartani, mindent elveszítünk, ha lemondunk Boszniáról, az első legfontosabb lépést tettük arra, hogy mindent megnyerhessünk. Azért nincs mit habozni. Mert az elkövetett hibát idejekorán beismerni és jóvá tenni egy nagyhatalomnak sem szégyen, hanem a legnagyobb bölcsesség, főleg oly esetben, mikor lételünk függ a hiba jóvátételétől.

Románia megnyerése sokkal nagyobb feladat. De Bosznia elejtése s a török szövetség azt is megkönnyíti. Mert ha Oroszország elleni győzelmi chanceaink emelkednek s Románia látja, hogy Ausztria-Magyarország erősödik: sokkal könnyebben bírhatjuk csatlakozásra a románokat. A gyöngék háboruban mindig az erőshöz szítanak. Ha szövetség vagy semlegesség díjául megígérjük Romániának, hogy diadalunk esetén megszerezük neki Besarábiát: azt hiszem, hogy a románok gyűlöletét kiengesztelhetnők s elvonhatnók őket Oroszországtól. Németország segélyével sikerülhetne e fontos actió, melytől igen sok függ; mert ha Románia legalább jóakaratu semlegességéről biztosítana, haderőnknek különben az erdélyi területen lekötött részét az orosz ellen használhatnók. A semlegességi szerződésből mindenesetre véd- és dacszövetségi szerződés nőhetné ki magát, ha Oroszország román területen át kísértene meg Erdélybe törni. Ez esetben kétszeres becsesl birna ránk nézve a román frigy. A románok egyik életvágyát is teljesíthetnők, azt t. i. hogy Romániát semleges államnak nyilvánítatjuk győzelmes háborunk után. Szóval Románia érdekeit magunkévá kell tennünk, ha azt akarjuk, hogy Oroszország ellen támaszt nyerjünk az új királyságban. De nem elég a románok ellenszenvét eszélyes politikával baráti vonzalommá átvárásolnunk; mert Románia Oroszországtól fél s azért nem merne hozzánk csatlakozni. E félelmet Ausztria-Magyarországtól tanulta. Azt hiszi, hogy Oroszország sokkal erősebb, mint mi s ha velünk tart, a csár boszut áll rajta. Azért is kell nekünk nagy tettekkel bebizonyítanunk a keleti népek előtt, hogy mi erőnket az oroszéval egy színvonalra bírjuk emelni s nem félünk többé az északi kolossustól. Csak akkor lehet Románia a mi szövetségesünk; csak akkor bizhatik abban, hogy szerződési ígéreteinket képesek leszünk beváltani.

Miután Oroszország forradalmi propagandát szervez monarchiánkban s úgy akar bennünket háboru esetére megbénítani, mint a törököt s úgy törekszik erőnket megosztani: ne maradjunk mi se neki adósok s fordítsuk ellene saját fegyverét s azzal verjük le. Szemet szemért. *Ne csak Ausztria-Magyarország legyen az a nagyhatalom, a kit minden háborujában szíven akarnak döfni: mi is találjuk szíven az orosz.* Lépünk összeköttetésbe az orosz-

országi lengyelekkel; Szövetségünk Németország pedig vegye védszárnyai alá a balti tenger partján lakó németeket, kiket a szentpétervári kormány irtani akar, miként a lengyelt. Másik szövetségünk, a szultán vesse az üszköt a középázsiai mohamedánok közé; izgasson ha lehet a Kaukazusban. Így törekedjünk mi is megosztani Oroszország erejét. Oly hatalom ellen, mint a moskoviták, ez a politika egészen jogosult, mert kölcsönös; azzal a különbséggel, hogy a csári kormány már Nagy Péter óta így dolgozik monarchiánkban. A machiavellismus ellen csak machiavellismussal győzhetünk.

A jó külpolitika varázshatása kiszámíthatatlan. Hadseregünk szellemét rögtön magasra emelné, megtörné a politikai közönyt s megdobbantaná a népek szívét.

Másik hatása a megváltozott külpolitikai actiónak az lenne, hogy tábori hadseregünk létszámát Oroszország ellen a boszniai hadtesttel együtt 750,000 katonára emelhetnők s ebből délen egy embert sem kötnénk le. De tekintettel arra, hogy az orosz successive 1 millió 400,000 embert állíthat ellenünk táborba, s valószínűleg igen hosszú lesz a harczvonal, melyen küzdenünk kell, s tekintve Oroszország óriási hadi készületeit, — a győzelem biztosítására föltétlenül szükséges, hogy *legalább 300 ezer emberből álló tartalék-sereget teremtsünk*, mely akár védelmi akár támadó háborunkban döntő sulyt vetne a harcz mérlegébe. E tartalék-sereget úgy alakíthatnók meg leggyorsabban, ha hely- és várőrségi és pótcsapatainknak, melyek mozgósítás esetén összevéve 300,000 emberre tehetők, kétharmadrészét e célra készítjük elő. A háboru kezdetén kiállítandó egy évi ujonczjutalékot hozzáadjuk. A hely- és várőrségek pótlásáról pedig a törvényhozások már előre gondoskodnak. A hazafiság s a népek áldozatkészsége meg fogja találni erre a legalkalmasabb módot. Ha nem arról lesz többé szó, hogy újabb csatavészek elé menjenek a hazafiak, hanem zászlóinkat a diadal biztos reménye fogja lobogtatni: akkor minden harczképes polgár szívvél-lélelkel felajánlja szolgálataát a haza védelmére.

A tartaléksereggel együtt 1 millió 50 ezer emberből álló tábori haderőnk van; mely bizalommal szállhat sikra egy jóval számosabb orosz hadsereg ellen; föltéve, hogy minden lehető

katonai előintézkedéseket megtettünk a gyors és pontos mozgósításra, fölszerelésre, ellátásra, valamint arra is, hogy biztos hadműveleti alappontjai legyenek hatalmas seregünknek.

Legkevesebb, a mit ma el kell kezdenünk s pár év alatt befejeznünk, a következő: Krakó és Przemysl erősítését rohamosan végezzük el; keleti Galiczia, Bukovina, Erdély és északkeleti Magyarország védelmére *egy vagy két erősített tábor* kell teremtenünk. *Zalescsiki* valószínűleg legalkalmasabb pont e célra. Ha mi támadjuk, az orosz tábort a zalescsikii erősített tábor balszárnyának lehet kiindulási és támpontja; ha Oroszország megelőznie s keleti Galicziában kellene a döntő ütközetet vívni: hadseregünk központjának is oszlopa lehet. Fedezi a Dniester vonalat s a monarchia keleti oldalát, mely egészen fedetlenül áll. Ezzel kapcsolatban a Kárpátok főbb pontjainak szilárd megerősítése ugy Magyarországon, mint Erdélyben égető szükség. A miskolczi hadgyakorlatok által kijelölt helyen szintén nagy elsáncolt tábor kell alakítanunk, hogy mindenre készen legyünk. A stratégiai vasutak közül legalább az eperjes-tarnovi és munkács-stryi vonalanknál le kell raknunk a második vágányt, más vonalakon pedig *kellő* számú kitérőkkel pótoljuk a hiányt. Ugyanakkor Magyarországból és Erdélyből legalább egy-egy új hadászati vonalat kell minden áron építenünk föl a leemberg-jassyi vasutig. Azután vegyük tüzetes vizsgálat alá a vasuti közigazgatást; nagy hadgyakorlatokon *minden irányban* próbamozgósításokat tegyünk vasutainkon. Hadd lássuk már a háború előtt, nem marad-e papíron az egész hadi rend; bírnak-e vasutaink az általános mozgósításra szükséges kocsikkal, fölszerelésekkel s közigazgatási képzettséggel? A hiányt mindenütt rögtön pótoljuk, a hibákat javítjuk.

A területi rendszert ne mint életképtelen félrendszabályt léptessük életbe; hanem ragadjuk meg a mai szervezési alkalmat arra, hogy minden hadtestből összes csapatnemmél, tüzéségével, intézeteivel, fölszerelésével együtt valóban egy testet, egy lelket teremtsünk, mely minden pillanatban harczkészen áll a fölvonulásra. A helyett, hogy Ausztriába küldjük a magyar zászlóaljkat: drákói szigorral törjük meg a jelenlegi corumpált ujonczozási közigazgatást, hágjunk nyakára az országszerte dívó vissza-

éléseknek: akkor fogadom, hogy kitelik nemzetünkben a kellő ujonczjutalék, még fölösleg is marad.

Miután hadseregünk fölszerelése még mindig hiányos: azt haladék nélkül ki kell egészítenünk és pedig oly mérvben, hogy a 300 ezer emberből álló tartaléksereg is harczkészen álljon háború esetére.

*A magyar nemzet katonai erejét a jövő háborúig már nem fejleszthetjük ki úgy, mint 15 év alatt tehetjük volna. De már a háború előtt ki kell mondanunk azon vezérelvet, hogy a hadseregben a magyar nemzeti elem a paritás szellemének s katonai tehetségeinek megfelelő helyet foglaljon el s ezen elv őszinte, hamisítatlan értelmében rögtön tegye meg hadügyi kormányunk azon intézkedéseket, melyek rövid időn gyümölcsözhetnek s harc-képességünket emelhetik. Hogy a magyar ezredeket magyar tisztekkel lássuk el, ezen reform éveket igényel; de már most föl kell állítani, combinálva a gyökeres újjászervezést igénylő Ludovika-Akadémiával, a felsőbb katonai tanintézetet Budapesten, hol a magyar ember tisztí pályára készülhet s katonai tehetségeit fejlesztheti. Miután a háború legfőlebb két, három év kérdése, de rögtön is kitörhet: a magyar ezredek vezényszavát a háború előtt változtatnunk lehetetlen; mert hét évi tartalékunk van, mely már német vezényszót tanult. E reformot tehát — fájdalom — csak hosszabb béke alatt valósíthatjuk. *De a magyar nyelvet a vezérkari tisztek képzésénél, a bécsi hadi iskolában már ma oly mérvben kellene tanítani, hogy a magyar csapatokhoz beosztott vezérkari tisztek kivétel nélkül értsék nyelvünket; mert nincs nevetségesebb katonai abszurdum, mintha a magyar dandárok, hadosztályok vagy hadtestek vezérkari tisztjei németül, angolul, arabul beszélnek: csak azt a nyelvet nem értik, melyen nekik a rekognoskáló magyar huszár referál.**

Hogy a magyar katonai dicsvágó és erő némileg kifejezésre jusson s a vegyes hadtest-parancsnokságok ne legyenek kénytelenek a csata levében fordításokkal bibelődni: a magyar honvéd-csapatokat hadtestekké kell alakítani s úgy beosztani a közös hadseregbe. Ez rövid idő alatt pontosan végrehajtható.

Hadügyi kormányunk úgy a központban, mint a parancsnokságoknál sérthetetlen törvényül mondja ki, hogy nemzetünk

katonai fejlesztését a hadi reformok kiindulási pontjául tekinti; hogy előmenetelében senki hátrányt nem szenved azért, hogy szive és politikája magyar, ha különben érdemes a kitüntetésre. A főbb parancsnokságokban már most lelkiismeretesen részeltetni kell a magyar tiszteket. A magyarországi hadtestek élére lehetőleg magyar tábornokokat állítsanak. Tessék a bécsi hadi tanácsnak egy kis fáradságot szentelni arra, hogy a magyar tiszték sorából gondosan kiszemelje a nagyobb tehetségeket s alkalmazza őket csapatainknál magasabb parancsnoklásra; s ha nincs elég, neveljen eleget. Megérdemli a munkát; miután a trón és a monarchia védelméről van szó.

Igy lehet, így kell fölegyenesíteni és értékesíteni a magyar nemzet elnyomott katonai erőit. Így kell harci lelkesedést támasztani a magyar nemzet szívében.

Föl kell ébreszteni az egész hadseregben *a honvédelmi felelősség* magasztos érzetét. Ne csak az ezred-, osztály- és hadtest-parancsnokok legyenek felelősök; hanem az egész katonai kormány. *Oszlassák fel a szerencsétlen emlékü hadi-tanácsot Bécsben s léptessék életbe a felelős hadügyminiszteri rendszert egész valóságában.* Legyenek felelősök a vezérkar s a külön csapatnemek főfelügyelői a hadsereg főparancsnokával együtt. Ez a reform fogja ujjíatermenteni hadseregünket, mely a felelősség nélküli hofgriegsrathi rendszer alatt oly súlyos vereségeket szenvedett. Így fog megizmosodni a hadsereg közszelleme, mely nélkül győzelmet nem arathatunk.

Még mindezzel nincs befejezve a honvédelmi teendők sorozata. Magyarországon nem szabad bevárunk a pillanatot, mikor a mai roskadt közigazgatási rendszer a háború csapásai alatt összeomlik, hanem *haladéktalanul reformálni kell adminisztrációnkat* s oly közigazgatási szervezetet kell teremtenünk, mely a hadsereget úgy a mozgósításnál mint a további ellátásnál pontosan támogatni képes, a belbékét pedig az ország minden pontján katonai segély nélkül biztosítja. Nálunk már az adóexecutióra is katonaság kell. Ez a rendszer tarthatatlan; az orosz propaganda lázításait ellenőrizni és csirájában elfojtani képtelen.

Végül Ausztriában és Magyarországon a nagy harcz elé oly belpolitikával s oly kormányokkal kell mennünk, melyek az

erőfogyasztó pártoskodásoknak véget vessenek. *A fajharczot vivó osztrák népeket, s itthon a pártokra szakadt magyar nemzetet egyesíteni kell a honvédelemre.* Ha valaha, most legyen jelszavunk a »viribus unitis«. A népek csak egyesült erővel s önfeláldozó lelkesedéssel emelkedhetnek oly erkölcsi magaslatra, hol a létért vivandó küzdelemben a diadal pálmája terem.

A közeledő háború előtt ily nagy tettek várnak reánk, ha ki akarjuk kerülni a katasztrófát. Ha mindezt heroikus akarat-erővel a háború előtt végrehajtjuk: azt hiszem, minden lehető megtettünk a mi a történetek után s a történendők előtt lehető; valószínűleg biztosítottuk diadalunkat Oroszország fölött s megmentettük, a jövőt. De sem a kül-, sem a belpolitikában, sem a hadügyekben nem szabad *semmit* az említett honvédelmi kötele-ségekből mulasztanunk. Mindezt egyszerre, összhangzatosan kell létrehozunk. Így fog összehatni a politika és a kormányzat minden ága a közös célra, Ausztria-Magyarország győzelmére. Az említett teendők oly benső, szerves összefüggésben állanak egymással, hogy egymás nélkül nem is képzelhetők, egymástól elszakítva, célhoz nem vezetnek. Mert a kész haderő számára is csak a megváltozott jó külpolitika és jó belkormányzat biztosít-hatják a harcztéri diadalt; míg a jó hadsereg nélkülözhetetlen támasza a külügyminiszternek nagy elhatározásokra; haderőnk pedig kész nem lehet, védiintézkedéseink meg nem történhetnek a népek fenkölt lelkesedése és áldozatkészsége nélkül, mit viszont csak minden irányban jó politika szülhet. Bármelyik hiányzik ezen nagy hadi tényezők közül: hadi tervünk megbukott még a háború előtt.

E nagy feladatokat legfőlebb két-három év alatt el kell vé-geznünk. Pár év alatt egy egész korszak hibáit helyrehozni nehéz, de dicső munka. Még akkor sem szabad tőle visszariadnunk, ha meggondoljuk, hogy munka közben érhet bennünket a háború. Annyit végzünk belőle, a mennyit lehet. Annyit mentünk meg jövőnkől, a mennyit megmenthetünk. De összetett kézzel nem szabad várnuuk a vihart, mely eltemethet. Minden tett a jó irány-ban egy védgát a katasztrófa ellen. S a ki, habár későn, megjavul: arra a nemezis keze soha nem nehezedik oly sujtolón, mint a ki bűnében végperczéig megátalkodott.

«Kit önvétke nem hódít meg :
Nem hódítja kard.»

Meglehet, hogy Oroszország nem várja be, míg mi a háborúra fölkészülünk, támadásával megelőz bennünket; védintézkedéseinket féluton megállítja. De abban nem akadályozhat, hogy külpolitikánkat az általam javasolt irányban ne változtassuk, hogy tartaléksereget ne teremtsünk, hogy a hadsereg és népek lelkesedését lánggra ne gyujtsuk. És ha a győzelmet nem ragadhatnók is ki ellenségünk kezéből; de győzelmét kisebbíthetjük s pyrhusivá tehetjük. Lehet, hogy a multban elkövetett s a jelenben még mindig folytatott politikai hibák végzetes következményeit nem lesz már időnk *mind* elhárítani s az 1867-ki Ausztria-Magyarország első korszaka harcztéri vereséggel fog végződni. De nekünk azért meg kell tennünk köteleességünket, cselekednünk kell, a mint Isten engedi és harczolnunk jövőnkért utolsó lehelletünkig. Mert az ily dicsőséges védelemből biztos a feltámadás. Ha elhagyjuk magunkat, biztos a halál.

Az a kérdés, ki fogja végrehajtani a nagy tetteket? Senki más, mint a trón s a honvédelemre szövetkezett népek, az egyesült magyar nemzet, a monarchia egybeforró erői. Mint ő Felsője az uralkodó mondá, azon pontokat kell keresnünk, melyek egyesítenek s nem azokat, melyek szétválasztanak bennünket. Hogy a mai kormányok, a mai parlamenti és delegationális többségek nem képesek az előttünk álló herculesi feladatokkal megküzdeni, mondanunk se kell. Ezt magok a miniszter urak is be fogják látni.

Az ellenzék ugy Ausztriában, mint hazánkban, rideg pártszempontból tekintve, kényelmes állást foglalhatna a közeledő viharral szemben; azt mondhatná: mi kezdettől fogva elleneztük a kormány szerencsétlen politikáját; ellenezzük ma is határozottan; annak következményeiért semmi felelősség nem terhel bennünket. Az ellenzék nem érzi magát sem hivatottnak, sem elég erősnek arra, hogy egy évtizednek mások által elkövetett bűneit és mulasztásait pár év alatt jóvátegye s azoknak következményeit elhárítsa. Az ellenzék nem vállalkozik az Ollivier szerepére; a mai kormányrendszerrel együtt bukni nem akar; hanem a jövőnek tartja fenn magát. Találjanak módot a monarchia védelmére azok, kik politikájokkal a vészt fejünkre hozták. Ha a jelenlegi

kormány csodákat tud mivelni és győzni fog — mit Isten adjon — az ellenzék mély alázattal le fog borulni előtte s hibáit bevallva, azt mondja a kormánynak: »Nagy vagy és dicső! S én törpe, tudatlan voltam. Tiéd volt a politika; te megverted az ellenséget: tied az ország, az uralom és a dicsőség. Én diadalkocsidból ki fogom a lovakat és húzom azt.« Ha elveszti a kormány a csatát, akkor az ellenzék azt fogja mondani: »a kapitoliumhoz közel van a tarpéji szirt! A hibások bünhődjenek. Az ellenzék pedig a romokból kiépíti a hazát.«

Pártszempontból egészen korrekt álláspont. De az ellenzék a monarchia mindkét államában sokkal jobban szereti hazáját, mint a pártérdeket. A kormány hazája pedig az ő hazája is. Az ellenzék fel fogja ajánlani minden erejét, minden tehetségét, lelkesedését a hon és a trón szolgálatára. A pártok és a nemzetek egyesülni fognak, csak a falakat kell lerombolni, melyek őket eddig szétválasztották.

E válaszfal a jelenlegi kormányok politikája. A mely pillanatban a politika elejtetett s a monarchia védelmére szükséges új politikai irány diadalra jut a korona és a népek tanácsában: a pártok összeforrnak, a nemzet mint egyetlen ember áll fel nagy tettek végrehajtására. A kormányváltozás szükséges következménye a politika változásának. A köpenyvel lehull a herczeg is. Új pártból, mint maga Tisza Kálmán mondja, új kormányt kell alakítani. De fődolog, hogy az új honvédelmi politika végrehajtására okvetlenül új miniszteriumokat kell teremteni Ausztriában és Magyarországon.

Ausztriának oly kormányra van szüksége, mely a németeket a szlávokkal kiengeszteli. A magyar viszonyok oly kormányt követelnek, mely a nemzeti pártokat egyesítve, az ország általános támogatása mellett rögtön megkezdje s a lehető legrövidebb idő alatt végrehajtsa a nagy honvédelmi actiót.

E fenséges munka közben nem lehet arról szó, hogy itt kormányok és miniszterelnökök bukjanak; hanem emelkedjék mindenki a helyzet magaslatára. A haza elvárja minden fiától, a legelső magyar embertől kezdve az utolsó közlegényig, hogy tegye kötelességét. E kötelesség alól a miniszter urak sem fognak kibújni; mert ők is hazafiak.

Ha Tisza miniszterelnök kabinetjével együtt visszalép, és tért nyit egy új kormánynak, mely az új viszonyok, az új politika zászlótartója lesz; ha Tisza Kálmán achillesi harag helyett a hon-szerelem lángjával szívében, felajánlja tehetségeit a nemzet szolgálatára s közreműködik arra, hogy a monarchiát Oroszország ellen megvédelmezzük: akkor ez a miniszterelnök nem bukott, hanem fölemelkedett; ez a Tisza Kálmán egy fővel nagyobb a miniszterelnöknél. Ily viszonyok közt megválni a kormányelnöki széktől nem bukás, hanem hazafiúi kötelesség. »Egy ember miatt — mondja Cicero — a köztársaság üdvét kockára tenni soha nem szabad.«

A magyar honfoglalás ezredéves jubileumát nemsokára ünnepelni készülünk. Ha azt akarjuk, hogy ez a nagy nap ne gyászünnepélye, hanem dicsősége legyen a magyar nemzetnek, mely egy új ezredévre nyújt kilátást: ne veszítsünk egy perczet sem, hanem tette fel! Fogjunk a munkához.

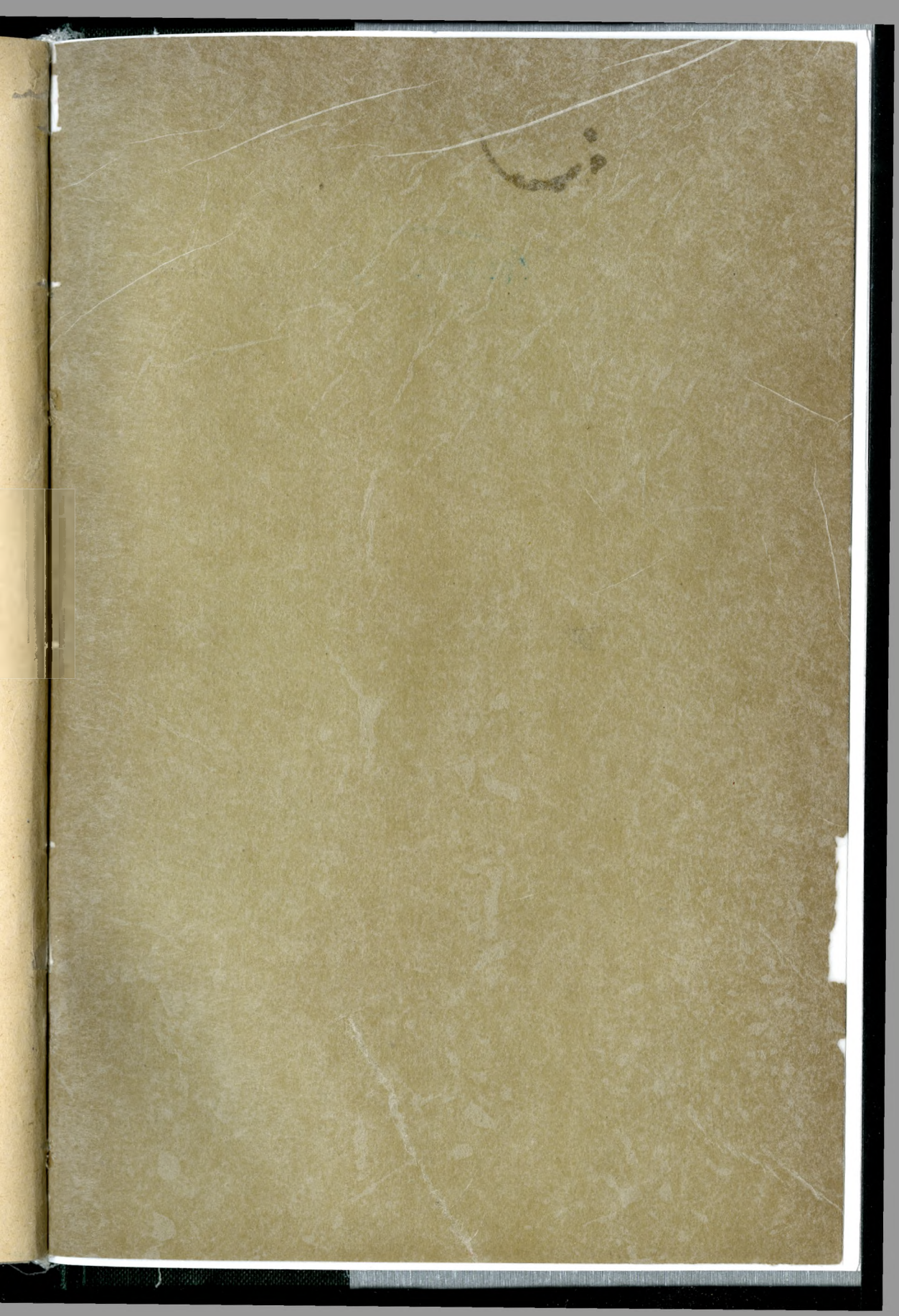
A mai politikai rendszer okvetetlenül romjai alá temet bennünket; mert Bécsen át nyit utat az oroszoknak Konstantinápoly felé.

Ha pedig politikai hivatásunk zászlóját ragadjuk kezünkbe s elkészülünk a moskoviták elleni harcra: akkor Oroszország hagyományos jelszavát megfordíthatjuk s monarchiánk diadal-kapuján e felirat ragyoghat: Az út Ausztria és Magyarország dicsőségéhez Varsón át vezet.

DE BALLAGI GÉZA.

TARTALOM.

	Lap
<i>A providentialis baklövés</i>	1
Az utolsó kártya	7
Andrássy bukása	25
<i>A monarchia bűnhődése</i>	35
Kis feladatok	35
Mexikói kaland	50
<i>Az orosz hadüzenet</i>	61
A bécsi kód	69
Kin mult a háboru ?	74
Elfogyott a puskaorunk	78
<i>Európa a jövő háboru küszöbén</i>	84
<i>A muszka vész</i>	98
<i>Készen vagyunk-e a harcra ?</i>	113
Nem támadhatjuk meg az orosz	113
Monarchiánk Achillesarka	117
Osztrák-magyar mozgósítás	122
<i>Az alkotmányos Hofkriegsrath uralma</i>	133
Königgrätzi hibák alkotmányos keretben	136
<i>A lelánczott magyar haderő</i>	148
<i>Kik felelősek a jövő háboru sorsáért.</i>	163
A hadsereg közszelleme	163
Rosz belkormányzat — levert közvélemény	167
<i>Ausztria-Magyarország a katasztrófa küszöbén</i>	175
<i>A diadal útja</i>	179

Az Athenaeum könyvkiadó-hivatalában

Budapesti (Barátok-tere Athenaeum-épület)

általá Magyarországon minden könyvkereskedésében kapható.

- Bauer Ernő.** Bem tábornok főhadsegédének hagyományai 1848. és 1849-ből. Közli Makray János 1 frt 20 kr.
- Bambinszky Magyarországon.** A vezér bátrahagyott kézirataiból. Demény F. Alfonz. Magyar kiadás 2 frt.
- Honvédek könyve.** Történelmi adattár az 1848-iki és az 1849-diki magyar hájaratból. Vahot Imre és Gánóczy Flóris, volt honvédtiszt. Budapest ostromának rajzával, a piskál csatater vázlatával és a temesvári csata tervrajzával. Három kötet 3 frt 60 kr.
- Klaczko Julián.** Két kanczellár. (Bismarck és Goresakov) Franciaából fordította V. J. 1873. 1 frt 50 kr.
- Kövény László.** Erdély története 1848—49-ben 2 frt.
- Márkus István.** Törökországi képek 2 frt 50 kr.
- Mészáros László.** Eszmék és jellemrajzok az 1848/49. forradalom eseményei- és szereplőiül. Közreboesátja Szokoly Viktor 80 kr.
- Rüstow.** Az 1848—49-ki magyar hadjárat története. Rüstow nagyhírh munkája után fordította Vértesi A. — A kápolnai, isaszegi, komáromi és temesvári csaták térképeivel. Két nagy kötet 4 frt.
- Szeremlei Samu.** Magyarország krónikája az 1848 és 1849. évi forradalom idejéből. Két vastag kötet, ára 4 frt.
- Szokoly V. Tarkakönyv.** Humoreszk-, beszély- és életképgyűjtemény. Két kötet 3 frt.
- Vámbery A. Keleti életképek.** 2 frt 50 kr.
- Vámbery Ármán.** Oroszország hatalmi állása Ázsiában. Történelmi tanulmány. 1871. 60 kr.
- Vámbery Á.** Közép-ázsiai utazása, melyet a Magyar Tudományos Akadémia megbízásából 1863-ban Fehéranból és Turkmán sivatagon át, a Kaspi-tenger keleti partján Khivába, Bokharába és Szamarkandba tart és lelt. Második javított és bővített kiadás. Kilencz képpel 3 frt 50 kr.
- Veres Sándor.** A magyar emigráció keleten. Két vastag kötet. Ár 3 frt 50 kr.
- Szabadsághereznink kevéshöz ismert szomorú sorsjártékából vesz le az olvasó rendkívül vonzó és érdekes leírás, Veres Sándor emlékek sorából. E két utazásának kétfelny munkája az emlékek között közvetlen társaságban van szökecske s mint kőben is szerepel megőrizte dalnoknak egyik legkiválóbb terméke lesz számot.

